

Anmeldelser Noter 217

Anmeldelser Noter 217 (klik på titlen for komme direkte til anmeldelsen)

Jesper Nielsen: "Opdaget? Mødet mellem indianerne og europæerne i 1500-tallets Mexico?" Columbus 2018. 140 sider, 139 kr.

Nina Holst & Kjeld Mazanti Sørensen: "Dansk og historie. grundbog til dho-forløbet". forlaget Columbus 2018. 230 sider. skolepris 145 kr. eks. moms og forsendelse.

Carl-Johan Bryld: "Civilisationernes verdenshistorie – Vesten, Mellemøsten og Kina efter 1500". Systime 2017. 436 sider, 460 kr.

Mikael Skou Hougaard Jørgensen: "Dansk og historie. Provins og storby og derimellem". Systime 2018. 170 sider, 160 kr.

Bernard Eric Jensen: Historiebevidsthed/fortidsbrug. Teori og empiri. Historia. 438 sider. 200 kr.

Bertel Nygaard: Grundloven. (nr. 2 i serien '100 danmarkshistorier'). Aarhus Universitetsforlag. 100 sider.

Morten Fink-Jensen, Jes Fabricius Møller & Niels Wium Olesen: "Historien om Danmark. Reformation, enevælde og demokrati". Gad 2017. 567 sider, 300 kr.

Louise Karlskov Skyggebjerg: Industri på udstilling (100 Danmarkshistorier). Århus 2017. 100 sider, 100 kr.

Hans Trier: Angst og engle. Den spanske syge i Danmark. Gad 2018. 264 sider, 300 kr.

Erik A. Nielsen: Gådetale. emblemer, symbolik, spejle. Gyldendal 2018. 418 sider, 400 kr.

Mary Beard: SPQR. Det antikke Roms historie. Gad 2018. 624 sider, 400 kr.

Søren Rasmussen: Østen for solen. Rejser i tiden. Gyldendal. 341 sider. 300 kr.

Søren Mentz: Den islandske revolution. 1809. serien "100 Danmarkshistorier". Aarhus Universitetsforlag. 100 sider. 100 kr.

Daniel Schönphlug: Kometår. 1918-1923. verden i opbrud. Kristeligt Dagblads Forlag. 335 sider, 300 kr.

Peter Johansen: Brudstykker af det moderne Indien. Forlaget Univers 2017. 327 sider, 319 kr.

Knud Michelsen: En værkende tand. striden om 2. Thuleekspedition. Rosinante. 240 sider. 300 kr.

Kim Leine: Rød mand / sort mand. Gyldendal 2018. 528 sider, 300 kr.

Esben Schjørring og Michael Jannerup: Værdikæmperne. Slaget om danskernes sjæl. vk-regeringerne 2001-2011. Gyldendal. 478 sider. 300 kr.

Peter Christensen: Scoop. fra Watergate til Panama Papers – nedslag i journalistikkens verdenshistorie. Gyldendal 2017. 349 sider, 300 kr.

Johnny Thiedecke: "Alle tiders turisme. Brogede rejsebilleder fra antikken til nutiden". Pantheon 2018. 264 sider, 295 kr.

Christian Axboe Nielsen: "Vi troede ikke, det kunne ske her. Jugoslaviens sammenbrud 1991-1999". Kristeligt Dagblads Forlag, 2018

Anmeldelser Noter 217

Palle Andersen: Polen og holocaust – polsk antisemitisme. Ellekær 2018. 163 sider, 175 kr.

Knud Jakobsen: Jyllandsslaget og første verdenskrig i Nordsøen. Sea War Museum Jutland. 2017, 360 sider, 300 kr.

Camilla Plesner Horster & Lærke Maria Andersen Funder: Antikkens veje til renæssancens Danmark. Aarhus Universitets Forlag 2017. 256 sider, 250 kr.

Jens Nauntofte: Minefelter. Erindringer. Politikens Forlag 2017. 344 sider, 300 kr.

Dansk medicin historisk årbog 2017. Udgivet af dansk medicinsk-historisk selskab, stenoselskabet – medicinhistorisk selskab for Fyn og Jylland. 200 sider. 150 kr. (+ porto og eksp.)

Jørn Henrik Petersen: Luthers sociaetik og det moderne samfund. Syddansk Universitetsforlag. 197 sider. 198 kr.

Morten Fink-Jensen og Bertel Nygaard (red.): 50 begivenheder. Højdepunkter i verdenshistorien. Aarhus Universitetsforlag 2017. 338 sider. 350 kr.

Thorsten Borring Olesen: Anker Jørgensens tid 1972-1982. De danske ministerier. Gad 2017. 624 sider, 350 kr.

Lasse Jensen: Fortællinger om mig selv, medier og mennesker. Gyldendal 2017. 394 sider, 300 kr.

Mogens Herman Hansen: Hvordan forvrænger populismen demokratiet? Informations Forlag 2017. 90 sider, 50 kr.

Ole Mortensøn: Frederik og Matilde. Kvindebevægelsens og fredsbevægelsens pionerer. Gads forlag 2018. 346 sider. 300 kr.

Peter Fransen: Livet i de røde barakker. Horserød 1917-2017. Syddansk Universitetsforlag. 288 sider. 275 kr.

Barry Turner: Karl Dönitz og det tredje riges sidste dage med forord af Bo Lidegaard. Gyldendal 266 sider. 300 kr.

Christian Ejlers: 1000 nye bekendtskaber – 100 gruppebilleder. Strandberg Publishing 2018. 232 sider, 300 kr.

Sonja Vesterholt: Kærlighedslandet. Fortællinger fra mit liv i Danmark. Erindringer. Gyldendal. 224 sider. 250 kr.

Carsten Porskrog Rasmussen (red.): Historien på væggen. Historiemalerier på Sønderborg Slot. Museum Sønderjylland & Historisk Samfund for Als og Sundeved 2017. red.: 224 sider 198 kr.

Christian Aagaard: Nazismens danske ansigt. Danskere i besættelsesmagtens tjeneste 1940-45. People's Press 2017. 320 sider, 300 kr.

Brunhilde Pomsel og Thore D. Hansen: Et tysk liv - Goebbels' sekretærs historie - en lære for eftertiden. People's Press. 217 sider. 300 kr.

Anmeldelser Noter 217

Philip Chr. Ulrich: I nationens tjeneste. David H. Petraeus og USA i krig fra Vietnam til Islamisk stat. Syddansk Universitetsforlag. 285 sider. 248 kr.

Christian Madsbjerg: "Sensemaking. Et forsvar for menneskelig intelligens". Oversat fra engelsk af Hans Larsen. Politikens Forlag 2017. 224 sider, 250 kr.

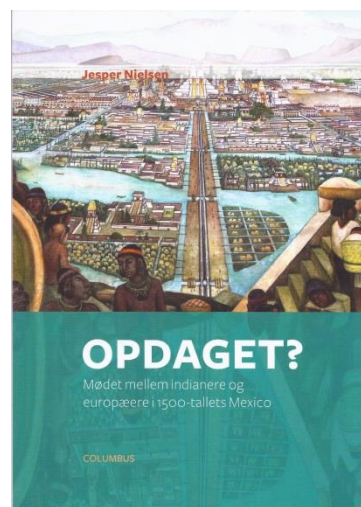
Alain Badiou: "Lykke". Oversat fra fransk af Line Hasle. Efterskrift: Rasmus Ugilt. Forlaget Klim 2018

Koloniseringen af Mellemamerika

JESPER NIELSEN: "Opdaget? Mødet mellem indianerne og europæerne i 1500-tallets Mexico?" Columbus 2018. 140 sider, 139 kr.

Opdagelse – erobring – invasion?

Jesper Nielsen (JN) vil skrive historien om den spanske opdagelse af Amerika og navnlig erobringen af Mexico på en anden måde. JN er træt af den europæiske etnocentriske fortælling om de spanske conquistadorer, der med ganske få soldater indtog aztekernes imperium i Mexico og inkaernes imperium i Andesbjergene. JN vil gerne se "Opdagelsen" med indianernes øjne og vælger derfor ikke at fortælle den klassiske historie, som man kan læse mange andre steder. Forfatteren har ladet Ib Michael skrive et forord, hvor den ikke får for lidt. Ib Michael svinger sig fx op til på side 6 at tale om det største folkedrab, der har fundet sted på planeten.

I det indledende kapitel er der et billede af en demonstration, hvor mexicanske studenter i USA demonstrerer den 12. oktober. Mange steder i Latinamerika fejres "Dia de Colon", den 12. oktober, på den dato i 1492, hvor Columbus gik i land på en caribisk ø. De studerende chicanos (mexicanske indvandrede i USA) bærer et banner hvorpå, der står: "Columbus didn't discover Amerika – He invaded it!" – og det er også JN's opfattelse. Den 12. oktober er i øvrigt Spaniens Nationaldag!

JN viser eksempler på, hvordan opfattelsen af indianerne har været påvirket af teorier om forskellige racers lighedstræk og folkesjæl. Han præsenterer en række eksempler fra 1500-2000 side 11-12, som han stiller op overfor den postkoloniale og senmoderne Jared Diamond. Herefter følger en glimrende indføring i de mexicanske civilisationer.

Kapitel 3 handler om det spanske koloniimperium, og her sættes der på side 29 spørgsmål ved, hvorvidt det er rigtigt, at udviklingen fra 1500-1900, hvor Europa kom til at dominere globalt, nu også foregik alene på europæiske præmisser. JN gør noget ud af at forklare, at de første conquistadorer var præget af at have været en del af den såkaldte reconquista (generobring) af det muslimske Spanien for kristendommen. Denne reconquista blev afsluttet med indtagelsen af Granada i januar 1492, hvor efter Columbus tog afsted. JN skriver på side 33 i forlængelse af den toneangivende diskurs?, at den relative fredelige sameksistens, der havde været før generobringen, blev erstattet af religiøs intolerance, og at Spaniens

Anmeldelser Noter 217

Skytshelgen Santiago, der var kendt som Matamoros – Mauerdræberen i Latinamerika blev til Mataindios – Indianerdræber.

I Kapitel 4 gennemgår JN selve erobringen, som varede meget længere, end vi normalt fortæller. Den sidste uafhængige Mayastat blev fx først indtaget i 1697! Det er spændende at læse historien om Malinche, den kvindelige slave, som Cortés fik i gave af en af de stammer, som han allierede sig med i kampen om Mexico. Hun kunne tale aztekisk og maya, og hun kunne tale med en spansk præst, der havde været mange år i fangenskab hos mayaer, og som Cortés havde befriet.

Kapitel 5 handler om, hvorfor Spanierne sejrede. JN forklarer, at det ud over, at spanierne havde langt bedre våben også handlede om, at spanierne havde en langt mere kontant opfattelse af krig. Men JN gør også en del ud af det i dag udbredte synspunkt, at det var de smitsomme sygdomme, som europæerne førte med sig, der resulterede i en voldsom befolkningsnedgang. JN skriver på side 47 "... mon ikke mange (indianere) har tolket sygdommen som spaniernes ondsindede værk?", og han argumenterer omvendt med en aztekisk kilde, der handler om, at de - aztekerne - havde forsøgt at plante en sygdom hos spanierne?

I Kapitel 6 hører vi om religionsmødet. I kølvandet på conquistadorerne kom missionærer i skikkelse af Franciskanermunke og præster. Samtidigt med at kirken første an i at smadre den oprindelige religion, skrev munkene vigtige værker om aztekernes mytologi, ritualer og historie. Kirken spillede i nogen grad rollen som indianernes beskytter, men havde ingen tolerance med indianere, der var konverteret, men som faldt tilbage til aztekernes religion. Den oprindelige religion blev kun meget langsomt udryddet til trods for et enorm kirkebyggeri, og da der faktisk ikke kun er forskelle, men også mange ligheder, mellem kristendommen og den aztekiske tro udvikledes en anderledes katolsk tro og navnlig praksis.

Kapitel 7 om Kolonitiden handler om det multi-etniske Mexico, der udviklede sig efter at Spanien havde etableret en handelsrute fra Acapulco til Manilla på Filippinerne, hvorefter der også kom asiater til landet. Det betød, at den mexicanske befolkning blev en blandingsbefolkning, hvor mestitserne (spansk far og indiansk mor) blev den største og toneangivende.

Kapitel 8 beskæftiger sig med "Arven og kampen for en indiansk identitet i dag". JN forklarer på side 69, hvordan mestitserne i Mexico sidder på den kollektive erindring, og hvordan disse betragter og beskriver indianerne nedladende og racistisk. JN mener, at der er tale om en arv fra conquistadorerne og fra kolonitidens retorik.

Det irriterer JN, at indianerne næsten altid skildres som noget meget eksotisk - barbarer eller rumvæsener - i populærvideenskabelige fremstillinger. Som nyere eksempel på dette fremhæver han Mel Gibsons "Apocalypto", hvor mayakulturen iscenesættes som en kultur besat af blod og menneskeofringer. JN referer også til fantasten Erich von Dänemarks forklaringer om, at indianernes store bygningsværker og kulturelle frembringelser måtte være blevet fløjet ind fra det ydre rum.

JN slutter relativt optimistisk med at mene, at der blandt mange mexicanske indvandrere i USA er en interesse for den oprindelige indianske fortid. JN er også glad for, at UNESCO har optaget mange indianske traditioner og ritualer på sin kulturarvs liste.

Anmeldelser Noter 217

Så, hvis man vil læse om den spanske erobring af Mexico, forsøgt set fra "den anden side" er JN's fremstilling guf, og som om det ikke var nok, er forfatterens kildeafsnit den rene guldgrube for den lærer/klasse, der har lyst til at gå i dybden med dette kulturmøde. Desværre er der ikke en oversigt over de 25 kilder, og det er ærgerligt, så derfor er man nødt til at læse dem alle igennem for at danne sig et overblik over, hvilke man i givet fald ville vælge, hvis ikke - og hvem har tid til det? Man skulle og burde læse dem alle sammen.

Langt de fleste af de 25 kilder er aldrig udgivet på dansk før, og det store flertal af kilderne er indianske. Mange er skrevet af omvendte indianere på spansk, men andre er også skrevet på aztekisk fra 1550'erne. De giver et enestående indblik i, hvordan indianerne længe spillede en rolle i kolonisamfundet, og hvordan de senere end normalt beskrevet, og måske først efter uafhængigheden fra Spanien i 1810, blev kørt helt ud på et marginaliseret sidespor i eget land. Der er også nogle spanske kilder, og her er Kilde 4 "om de spanske krav til indianerne" af Juan López De Palacios Rubios (1513) ikke set før på dansk. Det samme gælder Kilde 7 "om aztekiske troldmænd" af Diego Duran (1581) og Kilde 18 "om hvad indianerne skal, og hvad de forbydes at gøre" af Thomas López (1552). Det er bare flot!

JN har forsynet samtlige kilde med fyldige vignetter, der forklarer konteksten. Det er i høj grad også nødvendigt for at have en jordisk chance for at kunne gennemgå og tale med vore elever om dem. Samtidig har JN forsynet ikke alene fremstillingen, men også kilderne, med en lang række spørgsmål, som kan bruges i arbejdet med bogen.

Bogen har en ordliste side 120-124 og slutter med værktøjskassen til kildekritik fra "Fra Fortid til Historie" fra Columbus 2017.

På alle måder en anbefalelsesværdig bog til den, der vil bruge dette emne til at belyse den europæiske ekspansion og kulturmødet i Amerika, selv om forfatterens glæde ved de indianske kulturer af og til løber af med ham og får ham til at fremstå lidt enøjet i sin moddiskurs.

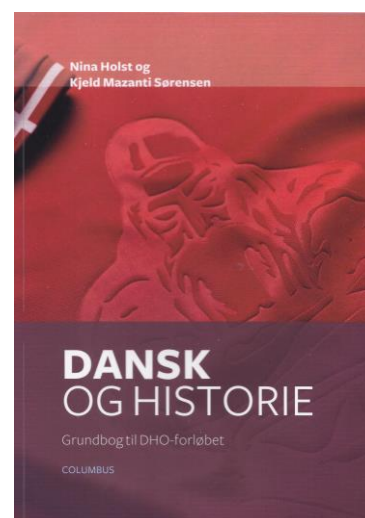
Thorkil Smitt

DHO forløbet

NINA HOLST OG KJELD MAZANTI SØRENSEN: "*Dansk og historie – Grundbog til DHO-forløbet*". Columbus 2018. 232 sider, 145 kr.

Det fælles faglige forløb i dansk og historie i 1.g er afgørende ændret med den nye gymnasireform. Eleverne skal nu skrive opgaven tværfagligt, og der er tilknyttet en obligatorisk mundtlig årsprøve, så progressionen i forløbet frem mod SRP-opgaven i 3.g gøres endnu tydeligere. Som hidtil skal DHO-opgaven funderes på et tværfagligt forløb i dansk og historie (typisk i løbet af foråret i 1.g), hvor også metafaglige elementer som skriftlighed, genre og formalia introduceres.

I denne forbindelse har Nina Holst og Kjeld Mazanti Sørensen udgivet en grundbog, der netop er tænkt som forankringspunktet mellem to lærere,

Anmeldelser Noter 217

to fag, en tværfaglig opgave og en mundtlig årsprøve – grundlæggende set en rigtig god idé, som vil kunne gøre dette krævende samarbejde meget mere givende, sammenhængende og lærerigt. Spørgsmålet er, om det lykkes med denne nye bog.

Der er ingen tvivl om, at der tale om et grundigt stykke arbejde. Dispositorisk set er bogen en kronologisk gennemgang af danmarkshistorien og (til dels) litteraturhistorien fra de ældste tider til nutiden suppleret med gode kapitler om de to fags samarbejdsmuligheder og skriftligheden i DHO-opgaven. Der er ingen grund til at gå i detaljer med kapiteltemaerne, da de er forventelige såsom "Middelalder" og "Fra enevælde til fornuft og følelse". Der er dog også overraskelser undervejs; det kan fx undre, at man lader 1864 være det afgørende vendepunkt i 1800-tallet. Her er systemskiftet i 1849 (historiefagligt set) eller Brandes' forelæsninger i 1871 (danskfagligt set) langt mere oplagte og klassiske skillelinjer. På samme måder virker det underligt, at man lader 1970 være året, der indleder kapitlet om den nyeste tid – hvorfor ikke slut 60'erne med ungdomsoprøret eller måske 1973 med EF, Jordskredsvalg, energikrise og recession?

Alle kapitler er opbygget efter samme skabelon. Indledningsvist er der et kort overblik over perioden, hvorefter centrale historiske og litteraturhistoriske udviklingslinjer præsenteres i kompakte afsnit. Undervejs er der også små opgavebokse til eksempelvis illustrationer og figurer, og til sidst i alle kapitler er der en skematisk sammenfatning af perioden og enkelte originaltekster: typisk en danskfaglig tekst (et digt el.lign.) og en kort kildetekst.

Generelt er afsnittene meget velskrevne, gennemarbejdede og informative, men dette har dog også konsekvenser. Man får let fornemmelsen af, at forfatterne har ønsket at få "det hele med", og dermed fremstår mange afsnit endog meget komprimerede, og de vil ikke mindst i 1.g kræve meget "fordøjelsesarbejde" af eleverne – men hvis det lykkes, vil de få et stort overblik, som de kan referere tilbage til over deres tre gymnasieår. Dette gælder dog især for historiefaget. Jeg har som både dansk og historielærer desværre for ofte følelsen at sidde med en historiebog, der er blevet krydret med en række danskfaglige pointer. Med andre ord skal man nok i særlig grad som dansklærer regne med at finde supplerende materiale, hvis man enes om at bruge denne bog som grundbog i sit DHO-forløb.

Personligt vil jeg dog, inden jeg investerer i bogen, overveje meget nøje, om bogens overblikprojekt rent faktisk er det DHO-forløb, jeg vil præsentere mine elever for. Jeg har i de seneste år med stor succes arbejdet med langt mere fokuserede forløb over kortere tidsperioder eksempelvis kvindehistorie, nationalisme og flygtninge-indvandrerhistorie. Det har givet tid til fordybelse og forståelse hos eleverne, og dermed nogle langt bedre DHO-projekter. Min erfaring er, at eleverne i 1.g har meget svært ved at skabe sammenhængen over de helt lange tidsperioder, samtidig er der det indbyggede problem, at dansk og historie vægter deres faglige tyngde meget forskelligt. Perioderne før 1800-tallet fylder hos de fleste dansklærere trods alt ikke meget – og med den nye reform er kravene til læsningen af den ældste litteratur også nedtonet – hvorimod vi alle ved, at vi i historie kan og bør bruge meget tid på eksempelvis både oldtid og middelalder. Man kan derfor frygte, at synkroniseringen mellem de to fag, som bogen forudsætter i praksis, bliver svær at gennemføre på en tilfredsstillende vis.

Anders Bærholm Frikke

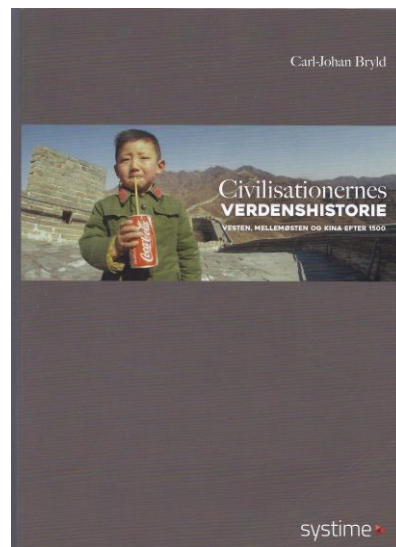
Anmeldelser Noter 217

Tre civilisationer og 500 års historie

CARL-JOHAN BRYLD: *"Civilisationernes verdenshistorie, Vesten, Mellemøsten og Kina efter 1500"*, Systime 2017, 436 sider, 338 ex. moms.

I vor moderne, globaliserede tidsalder kan det være nødvendigt at skrive nogle af de traditionelle grundbøger om. Måske er det kun et spørgsmål om tid, hvornår begrebet "Europas historie" om ikke forsvinder så i høj grad nedtones til fordel for en "globaliseret verdenshistorie". Flere nyere Danmarkshistorier er således også allerede skrevet i et mere globalt lys.

Den anerkendte historielærer og lærebogsforfatter, Carl-Johan Bryld, har begået en bog med titlen "Civilisationernes Verdenshistorie" fra ca. 1500 til i dag med fokus på de tre store civilisationer: vesten (Europa og senere USA), Mellemøsten (især den muslimske kultur) og Kina (fra kejsertid via revolution til moderne stormagt). På lidt over 400 sider får læseren (brugeren) et stort indblik i de seneste 500 års historie i de tre civilisationer, og det hele kombineres, så det er muligt at se en sammenhæng mellem disse ofte ganske forskellige kulturer og deres historie.

Bogen er inddelt i 7 kapitler, hvor kapitel 2-6 systematisk gennemgår udviklingen fra ca. 1500 til 2017 med en grundig brødtekst og relativt få illustrationer, og efter hvert afsnit er der et relevant kildeudvalg til yderligere belysning af emnet eller perioden. Hvert underafsnit og hver kilde er ledsaget af et par gode og ikke ledende arbejdsopgaver. I kapitel 1 introduceres de tre civilisationer, og i kapitel 7 diskuteres de seneste års udvikling. Bogen har en billedliste, men intet sagregister, hvilket dog ikke er helt så nødvendigt, da indholdsfortegnelsen er meget fyldig. Det skal nævnes, at udgivelsen også fås som i-Bog.

I kapitel 2 gør Carl-Johan Bryld på udmærket vis rede for de tre civilisationer: det kinesiske kejserrige, det Osmanniske rige og den islamiske verden samt den mangfoldige (og splittede) kristne verden i Europa. Mange historielærere (inkl. undertegnede) har formentlig beskæftiget sig med alle tre civilisationer, men de fleste har nok lagt hovedfokus på den europæiske kultur (fyrste, adel, kirke, stænder m.v.), mens den kinesiske og den osmanniske verden enten er gennemgået som et oversøisk emne, og i nogle tilfælde med udgangspunkt i en studietur til f.eks. Kina eller Tyrkiet. Her lykkes det i høj grad for Bryld at præsentere og sammenkæde de tre kulturer. Nøgleordet for Kinas udvikling er kontinuitet modsat den europæiske splittelse.

Kildematerialet (11 tekster i alt) er ikke taget fra de gængse kildebøger, men nye i den forstand, at de ikke har været meget udbredt i det danske undervisningssystem. Mange af kilderne, og det gælder hele bogen, er oversat af Carl-Johan Bryld fra engelsk. Her skal blot nævnes et eksempel: Ch'oe Pu' (1454-1504) og hans dagbog, hvor han beskriver, hvordan han - der var kommet ud af kurs og endte i Kina - kan kommunikere skriftligt, men ikke mundtligt med de lokale kinesere.

"Europa i offensiven 1500-1700" er overskriften på tredje kapitel, hvor reformationen, naturvidenskaben og "opdagelserne" bl.a. som følge af den teknologiske og militære udvikling bringer europæerne til de

Anmeldelser Noter 217

andre civilisationer og nærmest bliver den dominerende faktor. Osmannerriget kulminerer med de to mislykkede belejringer af Wien, og kineserne må – tøvende – tillade jesuitisk missionsvirksomhed, men ikke storhandel. Af spændende kilder kan nævnes Père du Alde (1674-1743) og hans beretning om jesuitterne ved kejserhoffet i Kina og Ahmad al-Khalidis beretning om en drusisk fyrste fra Libanon, Fakr al-Din al-Ma'ni (1572-1635), der, forfulgt af det sunni-muslimske styre, søger asyl i Firenze, som beskrives fra et arabisk synspunkt.

Europæernes fremfærd og dominans fortsætter i fjerde kapitel (Imperialismens tidsalder 1700-1914), hvor den vestlige kultur udvikler såvel demokrati som industrialisering, men også imperialisme og racisme. Det er begyndelsen til enden for det Osmanniske Rige, og fra Opiumskrigen og frem til revolutionen 1911/1912 omstyrtes det kinesiske kejserrige. Det er på sin vis europæernes "finest hour". Ud over den franske menneskerettighedserklæring, kan man som kilder læse f.eks. Andrew Ures fabriksfilosofi fra 1835 og Sir Charles Dilkes tanker om "Et større Storbritannien" fra 1868, men også en egypters oplevelse af den franske invasion af Egypten i 1798 (Al-Jabarti, samtidig egyptisk historieprofessor) og den kinesiske embedsmand, Feng Kuei-fens argumenter for at overtage vestlig viden (fra 1861).

Perioden 1914-1949 kaldes ikke uden grund "Verdenskrigenes æra", og her må jeg sige, at det på få sider lykkes for Bryld at gennemgå de totalitære ideologier i Rusland, Italien og Tyskland samtidig med, at han får problematiseret udviklingen i Mellemøsten efter Osmannerrigets fald. I Kina er historien jo den lange march fra nedtur og japansk undertrykkelse samt borgerkrig frem til Maos revolution i 1949. Både "Sykes-Picot-aftalen" (1916) og "Balfour-deklarationen" (1917) er vigtige kilder til forståelse af problemerne i området helt op til i dag, og vi får også både Maos tale om folkerepublikken i 1949 og Jiang Jieshis (Chiang kai-sheks) tale om national forening i 1945.

Traditionelt har vi jo som historielærere talt meget om den kolde krig og Berlinmurens fald. Bryld kalder sit sidste store kapitel "Globaliseringen 1950-2017 – ideologiske og kulturelle konflikter". Historien om den kolde krig nedtones, men de væsentlige problemer er med (Tysklands deling, Koreakrigen og Cubakrisen). Der er heller ikke mange sider om Berlinmurens fald og Sovjets opløsning, men disse begivenheder ses klart i den globale sammenhæng. I Mellemøsten var fokus jo tidligere i høj grad på krigen mellem Israel og araberne og palæstinenserne, men her er hovedvægten lagt på krigen i Irak og Afghanistan samt det arabiske forår, Al-Qaeda og ISIS. Særligt spændende er naturligvis afsnittet om Kinas forvandling fra "kommunistisk u-land" til global stormagt fra Deng Xiaoping til Xi Jinping.

Af de udvalgte kilder kan nævnes uddrag af Fukuyamas "Historiens afslutning" (1989), Al-Qaeda erklæring fra 1998 og Uffe Østergaards kronik om Kinas sejrsgang fra Weekendavisen 10.marts 2017.

I en sådan grundbog, der på 400 sider breder sig over tre kulturer og 500 års historie vil der nødvendigvis være faktorer, der enten underspilles eller udelades. Hver historiker vil naturligvis have sine kæpheste, og kan ærgre sig over, hvorfor dette eller hint mangler. I det store og hele vil jeg mene, at fremstillingen flyder fornuftigt frem, og som læser kan man hele tiden følge tankegangen og logikken. Et par ting i småtingsafdelingen kunne jeg have ønsket mig tydeliggjort. Således vil jeg mene, at det er vigtigt at understrege Taiwans rolle som veto-medlem i FN indtil 1971. Det spillede trods alt en rolle i begyndelsen af Koreakrigen. Taiwan og landets særlige rolle i forhold til Kina på fastlandet omtales flere steder i teksten, men FN-aspektet berøres ikke. Måske var det også en bemærkning værd at komme ind på mange arabiske

Anmeldelser Noter 217

lederes forkærlighed for Nazi-Tyskland i forsøget på at hindre jødisk indvandring til Palæstina i Mellemkrigstiden, men det er som sagt i småtingsafdelingen.

Forlaget burde have ofret en ekstra korrekturlæsning. Der er en del slåfejl (f.eks. "ipersisk" for "persisk" på side 105 og "Frestl" for "Forestil" på side 312 eller ombrydningsfejl hist og her (f.eks. 2-3 punktummer(..) side 202 og side 313). Det er ikke overvældende mange, men nok. Vi kommer vel op på en snes stykker i alt. Det er forstyrrende at læse "Ruland" for "Rusland" på side 68 og "Storbritannien med lille "s" på side 309.

Der er et par fejl på nogle af kortene, f.eks. side 260, hvor Tyrkiet ikke omfatter dets europæiske del, og side 146, hvor der kun er 12 og ikke 13 kolonier. (Det er staten Maine, der på kortet stadigvæk hedder Massachusetts). Side 283 angives Jiang Jieshi (Chiang kai-shek) at leve fra 1887-1915 (og ikke 1975), men blev alligevel Sun Yat Sens efterfølger efter dennes død i 1925! På side 348 er Hafez al-Assad diktator i Irak - og ikke Syrien - fra 1971 til 2000. På side 341 er der en oversigt over befolkningstal og BNP i 1950 og 2015 i en række muslimske lande. Til sammenligning er bragt Vesteuropa og USA, men kun m.h.t. BNP og ikke befolkningstal. Disse småfejl er alt sammen noget, der kan rettes i en forhåbentlig anden udgave.

Det er en stor kraftpræstation Carl-Johan Bryld har ydet med sin bog, der fortjener stor udbredelse i stx. Den er et udmærket bud på, hvordan en ny og lidt anderledes verdenshistorie kan se ud her i slutningen af 2010erne.

Kai Verner Nielsen

For lidt historie

MIKAEL SKOU HOUGAARD JØRGENSEN: *"Dansk og Historie – Provins og storby og derimellem"*. Systime 2018, 170 sider, 160 kr. ekskl. moms.

Det tættere samarbejde mellem fagene dansk og historie på ungdomsuddannelserne øger behovet for nye lærematerialer, der kan hjælpe eleverne og give læreren nogle nye undervisningsmaterialer. Et nyt bud indenfor denne genre er "Provins og storby og derimellem".

Forfatteren beskriver selv, at formålet med bogen er at præsentere eleverne for "hvad man kan kalde 'grundstederne' i det Danmark, som vi kender i dag, nemlig provinsen, storbyen, landet, forstaden og ghettoen" (s. 5). Begge fag kan komme i spil og samspil, for til alle disse 'grundsteder' knytter der sig et væld af dansk- og historiefaglige materialer og problemstillinger.

Temaet præsenteres i et indledende kapitel, der indeholder nogle af de 'værktøjer', som er vigtige for at forstå og kunne analysere 'grundstederne'. For det første den historiske udvikling i meget overordnede linjer fra det traditionelle over det moderne til det senmoderne samfund. Dernæst begrebet 'sted' og 'ikke-sted' og endelig nogle teoretiske begreber fra Tönnies, Bourdieu og Simmel. Teori-afsnittet er ikke overbevisende, hvor Bourdieu bliver noget stedmoderligt behandlet og citaterne fra Simmel vil være noget

Anmeldelser Noter 217

nær volapyk for de fleste elever. Tilmed er det slående, at de teoretiske begreber ikke inddrages i nævneværdigt omfang senere i bogen.

Hvert af de fire-fem 'grundsteder' får sit efterfølgende kapitel. Kapitlerne er bygget op med en kort historiefaglig og danskfaglig indledning efterfulgt af 4-6 tekster. Inden teksterne har forfatteren indsat øvelser til teksterne, som er en blanding af skrive- og diskussionsøvelser sammen med spørgsmål til teksterne. Endelig har forfatteren i hvert kapitel lavet en fin liste over mange andre danskfaglige tekster, som kan belyse 'grundstedet'.

Det første sted er provinsen, det næste er storbyen og tredje 'grundsted' er landet. De centrale dele i alle de tre kapitler er teksterne, der fylder det meste af kapitlet. Teksterne har en overvægt af danskfaglige tekster, hvilket betyder, at den historiske dimension bliver underbelyst. Dette forstærkes af, at teksterne ikke er kronologisk opstillet, men kommer i lidt tilfældig rækkefølge. En politiplakat fra Horsens 1748 om hvordan borgerne bør opføre sig kommer *efter* Bent Vinn Niensens "Rejsens mål" (1995) og Helle Hells "Rødby-Puttgarden" (2005). Oveni det kommer, at en del af de ikke-fiktive tekster er skrevet af forfattere/journalister, og derfor på mange måder minder om de fiktive dansk-faglige tekster. Jeg savner mange historiske kilder – både skriftlige og ikke-skriftlige – som kunne lægge op til en rigtig historisk diskussion og analyse.

Det fjerde grundsted er 'forstaden og ghettoen', hvilket overrasker mig lidt, da de to steder har hver deres problematik. Men det er rigtig set, at begge disse steder er opstået i efterkrigstiden. Det bliver dog lidt overfladisk, når begge steder skal behandles indenfor samme ramme. Som historiker er det interessant at læse de danskfaglige tekster som uddragene af Morten Papes "Planen" fra 2015 og Ahmad Mahmouds "Sort land" om ghettoen Askerød fra samme år. Men der mangler bedre historiefaglige materialer, og her nytter det ikke at indsætte Tage Skou Hansens "Er danskerne et folk?" fra 1984, hvor han med skepsis og ironi beskriver det parcelhus-Danmark, der opstod i 1960'erne og 1970'erne.

Lærebogen afsluttes med en fin 'Opgaveguide', der giver eleverne en grundig vejledning i, hvordan de skal gribe en dansk-historie opgave an, søge materialer og sikre, at formalia bliver overholdt.

Sammenfattende giver bogen en interessant tilgang, hvis man vil beskæftige sig med forskellige 'grundsteder' i Danmark. Men det må indrømmes, at historielæreren vil komme på lidt af et overarbejde for at finde de historiske materialer og synsvinkler, som er underrepræsenteret i bogen.

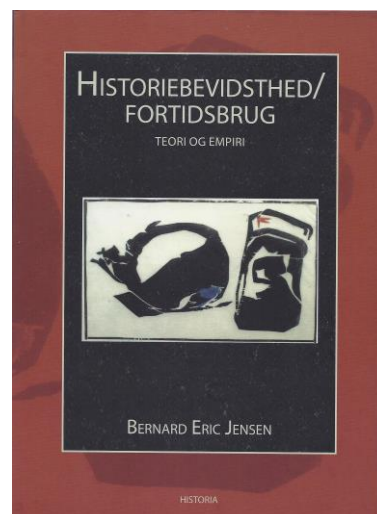
Ulrik Grubb

Anmeldelser Noter 217

I historiedidaktikkens maskinrum

BERNARD ERIC JENSEN: *"Historiebevidsthed/fortidsbrug. – Teori og empiri"*. Historia 2017, 438 sider, 200 kr.

"Der vil vedblivende være tale om et meget omfattende tids- og resursepild, så længe undervisningsfaget historie ikke er mere på bølgelængde med lægfolks historieinteresser end tilfældet ofte er i dag (s. 207)." Så skarpt kan **Bernard Eric Jensen** formulere sig i sit opgør med den traditionelle historiefaglighed. Gennem årtier har han i adskillige publikationer leveret afgørende bidrag til udvikling af dansk historiedidaktik med historiebevidsthed og historiebrug som nøglebegreber. Med *historiebevidsthed/fortidsbrug* har han sammenfattet og videreudviklet sin forskning. Han argumenterer for at indføre "et mere frugtbart og inklusivt historiebegreb end det historiefaglige, der fortsat danner normen inden for historiefaget (s.426)." Og så går han det afgørende skridt videre, at han vil indkredse og begrunde et alternativt historiebegreb, som han benævner "det handlingsteoretiske historiebegreb" eller slet og ret "læghistorie".

Historiebevidsthed/fortidsbrug er en imponerende præstation. Et lærd værk – i ordets bedste forstand – baseret på omfattende studier i europæisk og amerikansk forskning, der favner fra filosofi og historieteori til udviklingspsykologi og neurologi. Alt sammen underbygget af præcise henvisninger og fyldige citater. I den forbindelse kan man ikke undgå at ærgre sig lidt over, at bogen ikke afsluttes med en bibliografi, der ville give et samlet overblik over bogens meget brede fundament. De enkelte forskernavne kan heldigvis søges via registret, men alligevel!

I en indledende status gør **Bernard Eric Jensen** opmærksom på, at undersøgelser af historiebevidsthed og fortidsbrug i de seneste årtier er blevet genstand for en betydelig dansk forskningsindsats. Nu stiller han så det grundlæggende spørgsmål: kan dette forskningsfelt få følger for vores generelle opfattelse af historiefaglighed?

Svaret på dette spørgsmål falder i to omgange: en teoridel (s.55-209) og en empiri (s.313-406). Værket afsluttes med et sammenfattende udblik. Helt grundlæggende er sondringen mellem *faghistorie*, som er 'fortidsfikseret' og udøves af de professionelle historikere, og så *læghistorie*, som er menneskers almindelige, praktiske hverdagshistorie, som bliver brugt til navigation i nutid og fremtid. Det er **Jensens** påstand, at *læghistorien*, som faghistorikere betragter som naiv og subjektiv, i virkeligheden er den mest betydningsfulde. Det er den, der er dynamisk og historieskabende. *Faghistorien* rummer verdensfjerne og ret ligegyldige øvelser.

I teoridelen gennemfører forfatteren omfattende analyser dels af det subjekt-perspektiv, han anlægger, dels af den livshistorie, der er en vital del af personlighedsdannelsen, og af individets samspil med omverdenen – dets 'livsverden.' På det grundlag forholder han sig til 'empowerment' – menneskets mulighed for at være selvforvaltende og magtudøvende. Her spiller *tidsbegrebet* en afgørende rolle. Der sondres mellem *kronologisk og cyklisk tid*, der er uafhængig af det enkelte menneske, og *mennesketid*, som er den tid individet kan forme og bearbejde. Sidstnævnte tid er styrende for *læghistorien*.

Anmeldelser Noter 217

I bogens empiriske del præsenterer **Bernard Eric Jensen** en række undersøgelser af historisk-social processer, der anskues i et subjekt-perspektiv og demonstrerer brug af nye former for kildemateriale. Det er undersøgelser af, hvordan mennesker er blevet historiefrembragte, og hvordan det historiefrembragte former deres historieforandrende virksomhed. De første cases er knyttet til nære familierelationer og generationsmodsætninger. En case er knyttet til ungdomsoprøret i 1968. Endelig er der tre undersøgelser, knyttet til besættelsestiden: identitetspolitiske kampe og fremtidsforventninger både før, under og efter befrielsen. Her er der tale om væsentlige og meget læseværdige bidrag til en ny forståelse af besættelsestiden – set med **Bernard Eric Jensens** særlige optik.

Det er på det historiedidaktiske plan **Historiebevidsthed/fortidsbrug** vinder afgørende nyt land. Det generelle angreb på faghistorikerne og deres 'nytteløshed' virker ude af proportion. Dansk historieforskning er i dag en vidtstrakt arbejdsmark, der for længst har lagt salig Erslevs fortidsfikserede positivisme bag sig. Men når det gælder **formidling** af den historiske viden er der særdeles meget at hente i **Bernard Eric Jensens** tænkning. Her kommer begreberne **livshistorie** og **livsverden** i høj grad til deres ret. Her er der brug for at tænke ud fra **historiens subjektive nærvær**, når en historieformidling skal tilrettelægges – uanset hvilket niveau, den skal foregå på.

Ikke mindst i det multikulturelle Danmark, der er under udvikling, bliver det meget vigtigt at tage udgangspunkt i den livshistorie og livsverden, den enkelte elev bringer med sig. Noget andet er så, at det også må være en vital del af skolens dannelsesprojekt, at den enkelte lærer åbner sig for andre livsverdener og for fællesskabets historie.

De kommende års fagdidaktiske debatter kan hente inspiration og argumentation i **Historiebevidsthed/fortidsbrug**.

Bernard Eric Jensen har med denne bog cementeret sin position som dansk historiedidaktiks ubestridte maskinmester.

Knud Holch Andersen

Grundloven i europæisk perspektiv

BERTEL NYGAARD: *"Grundloven" (100 Danmarkshistorier)*. Aarhus Universitetsforlag 2017, 100 sider, 100 kroner, illustreret i farver

I Aarhus Universitetsforlags nye Danmarkshistorie, er turen denne gang kommet til *Grundloven*. Forfatteren er historiker Bertel Nygaard, som fortæller om Grundlovens tilblivelse og eftermæle

I bogen giver Bertel Nygaard en transnational og flertydig fortælling om Grundlovens tilblivelse, hvor det bliver klart at udviklingen i samtidens Europa er helt afgørende for udviklingen af demokratiet i Danmark. Her understreges det specielt at revolutionerne i Frankrig og Tyskland spillede en helt afgørende rolle for de nationalliberales muligheder for at presse den enevældige statsmagt til at afgive magten.

Anmeldelser Noter 217

Bogen indeholder også en detaljeret og spændende analyse både af tiden op til og af martsdagene, samt en analyse af de hektiske dage, hvor Orla Lehmann og de øvrige nationalliberale ved både at repræsentere "Revolutionen" og ved at de fremstillede sig selv som bolværket mod den selvsamme trussel kunne fremtvinge en Dansk Revolution.

Endelig indeholder bogen også et afsluttende kapitel om Grundloven i eftertiden, som viser at først efter Besættelsen er man kommet frem til noget der ligner konsensus mellem de politiske partier om, hvilken styreform der skal eksistere i Danmark.

Samlet set er bogen en smukt udformet moderne danmarkshistorie, som både inddrager den internationale kontekst og viser konflikterne i samfundets udvikling. Bogen bør ejes af enhver gymnasielærer og kan i uddrag sagtens bruges i undervisningen. Her kan man både diskutere den som eksempel på historieformidling, men også udvalgte kapitler omkring Casino-mødet og udviklingen i 1840'erne kunne være spændende at læse i undervisningen. Endelig bør det bemærkes at der til denne udgivelse, såvel som til de øvrige bind ligger et foredrag på Danmarkshistorien.dk, hvor forfatteren i kort form præsenterer indholdet i bogen på en måde så eleverne kan forstå det.

Rasmus Østergaard

"... vi står på skuldrene af nogle andre"

MORTEN FINK-JENSEN, JES FABRICIUS MØLLER & NIELS WIUM OLESEN:
"Historien om Danmark. Reformation, enevælde og demokrati". Gads Forlag 2017. Illustreret. 567 sider, 300 kr. inkl. moms.

Dette værk er fortsættelsen af den tidligere anmeldte historie om Danmark i oldtid og middelalder, der udkom som en opfølging af DR's tv-serie 'Historien om Danmark' i foråret og efteråret 2017. Fortsættelsen rækker fra reformationen i 1536 til 1993, efter hvilket tidspunkt sammenhænge, årsager og virkning set fra historikerens platform kun skitseagtigt danner et mønster. Synteser bliver letfærdige. Væsentlige træk ved samtidshistorien er anført i en epilog. Læseren er, lidt kuriøst, henvist til at besøge Gads Forlags hjemmeside for at finde oplysninger om forfatterne og deres bidrag. Lektor i historie ved Københavns Universitet Morten Fink-Jensen (f. 1969) behandler reformationstiden, renæssancen, enevælden og oplysningstiden, altså perioden fra 1536 til 1770; Jes Fabricius Møller (f. 1966), der også er lektor i historie ved Københavns Universitet, har udarbejdet afsnittene, som dækker perioden fra 1770 til 1914, og Niels Wium Olesen (f. 1963), der er lektor i historie ved Aarhus Universitet, tegner sig for afsnittene om perioden fra 1914 til 1993 og for epilog.

Overordnet bedømt er fremstillingen, ligesom fremstillingen i bind 1, fagligt solid, vurderinger og konklusioner velbegrundede og afbalancerede. Hvis DR blot havde taget mere ved lære under det anførte samarbejde med udgiverne, ville tumulten omkring tv-versionen givetvis være undgået. Som helhed

Anmeldelser Noter 217

forekommer fremstillingens niveau at være i overensstemmelse med den erklærede målgruppe, og overfloden af afvekslende indslag af uddybende og perspektiverende art må anspore til videre studier. Illustrationsmaterialet er også i dette bind tillagt stor vægt. Der er noget over 350 enheder, hvor billedredaktionen demonstrerer stor opfindsomhed ved den ældre historie, før den billedmæssige dokumentation blev domineret af fotografiet. Der er kortskitser, kort, prospekter, albertavler, tegninger, træsnit, stik, bogtryk, gouacher, akvareller, arkitektur og skulptur, og ikke mindst Det nationalhistoriske Museum på Fredensborg Slot, Kongernes Samling på Rosenborg og Statens Museum for Kunst er repræsenteret ved prægtige malerier fra deres samlinger. Illustrationernes proveniens er angivet i billedteksterne. Disse består her, som i bind 1, mestendels af overflødige gentagelser af fremstillingens tekst. Flere realoplysninger havde, især ved det ældre illustrationsmateriale, været at foretrække. Der er til sidst et blandet person-, sted- og sageregister, men ingen litteraturliste og intet noteapparat.

Et enkelt træk fra absolutismens tidsalder skal nævnes, hvis følger ses længe efter skiftet til folkestyre. Gennem de 188 år, hvor enevælden var herskende statskik, fremstod den på forskellig måde bl.a. ud fra kongernes personlige engagement. I den sene enevælde, som først og fremmest falder sammen med kronprinsens, den senere Frederik 6.'s lange regeringstid, kom et kongeligt engagement til udtryk gennem en alliance mellem kongemagt og borgerskab. Kongen befordrede et såkaldt meritokrati ud fra behovet for dygtige og loyale embedsmænd. Borgerskabet, men også den arbejdsomme og driftige bonde, levedes mulighed for at bryde de betingelser, der blev dem givet ved fødslen, ved deres indsats og evner. Dette var et brud med idealsamfundets hierarkiske orden - et brud, som var indledt allerede tilbage i 1700-tallet. Bruddet medførte en vis fremmedgørelse, som Jes Fabricius Møller definerer som "*... den erkendelse, at mennesket ikke fødes som sig selv. Det er først noget, det skal blive, og det er vel at mærke en proces, der kan slå fejl ... Social mobilitet, altså at man ikke automatisk hele livet tilhørte den socialklasse, man var født i, var i sig selv ikke noget nyt, men hastigheden, hvormed forandringerne fandt sted og omfanget af dem blev oplevet som stigende. Med nutidens øjne kan guldalderen måske forekomme stillestående og traditionsbunden, men for samtiden blev den oplevet som turbulent*" (s. 209). Han mener, at dette ligger bag, at 'dannelse' var 1800-tallets ideal og blev centrum for kulturkampen gennem århundredet. Kulturkampen foregik ikke mindst på skole- og uddannelsesområdet. Det antikke dannelsesideal, der hvilede på græsk og latinsk sprog og kultur, veg for kravet, som fortrinsvis blev rejst af erhvervslivet, af handel og industri, om indførelse af f.eks. fagene matematik, geografi og de europæiske hovedsprog. Dette almene dannelsesbegreb blev endeligt knæsat med gymnasireformen af 1903. Den tredje part i kulturkampen var Grundtvigs folkelige dannelsesideal, som lagde særlig vægt på fagene historie og dansk, og som efterlevedes, med variationer, i folkehøjskolebevægelsen.

Med særlig fornøjelse har anmelderen genoplevet tiden efter den tyske besættelse af Danmark gennem læsningen af Niels Vium Olesens afsnit 'Velfærd og kold krig'. Sammenfattende mener denne, at vor historie i det 20. århundrede fortrinsvis er en fortælling om fremgang. Udgangspunktet, Danmarks udsatte position klemt mellem stormagterne i årene op til udbruddet af 1. Verdenskrig, havde ingenlunde været lovende: "*At Danmark ikke blot overlevede som nationalstat i 1900-tallet, men også udviklede et af verdens rigeste, mest lige, mest homogene og mest harmoniske samfund, kan vanskeligt fortælles som andet end en succeshistorie - udfordringerne taget i betragtning*". Og årsagerne hertil? "*Det skyldes fortidens uransagelige tilskikkelser og europæiske og globale udviklinger stort set uden for rækkevidde af Danmarks*

Anmeldelser Noter 217

indflydelse. Men det skyldes også i betydelig grad det bidrag, som landets befolkning gennem generationer ydede selv" (s. 288, 557).

Ole Halding

Industri

LOUISE KARLSKOV SKYGGEBJERG: "Industri på udstilling". Serien 100 Danmarkshistorier, Århus Universitetsforlag, 100 sider, 100 kr.

Teknologimessen CES, som afholdes i Las Vegas hvert år over tre dage i januar måned, beråber sig at være verdens største teknologimesse med sine 170.000 besøgende i 2018, heraf over 7000 journalister og fotografer, som står klar til at skrive hjem om nye opfindelser eller kommende trends; e.g. virtuel reality, selvkørende biler og smart watches.

Jeg forestiller mig, at stemningen må have været mindst ligeså sydende i København den 18. maj 1888, hvor Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling åbnede. "København er syg! Den har feber! Udstillingsfeber!" skrev Nationaltidende. Samtidig var Ritzaus Bureau på pletten med et udførligt telegram, mens Fredericia Dagblad sendte et ekstranummer på gaden. Udstillingen, som havde til huse, hvor Københavns Rådhus senere blev bygget, nåede at have 1.367.532 besøgende fra nær og fjern inden den lukkede den 2. oktober.

De to begivenheder har flere sammenlignelige træk, men mon ikke fremskridtstroen og teknologibegejstringen har været lidt større end i dag, hvor vi også kender teknologiens skyggesider. I hvert fald kaldte Herman Bang udstillingen for et tempel for hundredårets kultur, fremskridt og arbejde.

Udover imponerende dampmaskiner og de nye gasmotorer, kunne udstillingens gæster i 1888 opleve mere moderate teknologiske landvindinger. Bl.a. udstillede Jernstøberiet Anker Heegaard køkkentøj og kakkelovne, Københavns Pensel-, Børste- og Gadekostefabrik udstillede deres børstenbinderarbejde og endelig fremviste porcelænsfabrikken Bing & Grøndahl deres nye Hejrestel. Merchandise kunne man også dengang hjembringe til minde om udstillingen. Bestilte man en kop chokolade, var det muligt mod ekstrabetaling at hjembringe den benyttede kop fra Fajancefabrikken Aluminia med påtrykt billede af udstillingen på koppen.

Tankevækkende er det dog, hvor meget landbruget fyldte på udstillingen, særligt mejerierne fyldte en del. Omlægningen i landbruget fra vegetabilsk til animalsk produktion var sket længe før udstillingen, så fokus var på forædlingen om de animalske produkter.

Louise Karlskov Skyggebjerg formår på fornem vis med et levende og let læseligt sprog at drage i hvert fald denne anmelder ind i verden af i går og ænse af stemningen i 1888. Med udgangspunkt i Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling trækkes tråde ud til den generelle industrihistorie til lands og udenlands. Bogen er delt op i tre kapitler: "På udstilling", "Industrilandet Danmark" og "Farvel til Dampen",

Anmeldelser Noter 217

hvor Louise Karlskov Skyggebjerg gennem de sidste 2 kapitler langsomt glider fra selve udstillingen mod den store historie, hvori udstillingen havde sit afsæt. Desværre føler man i bogens sidste kapitel, at den store industrihistories fæste i Den nordiske Industri-, Landbrugs- og Kunstudstilling løsnes.

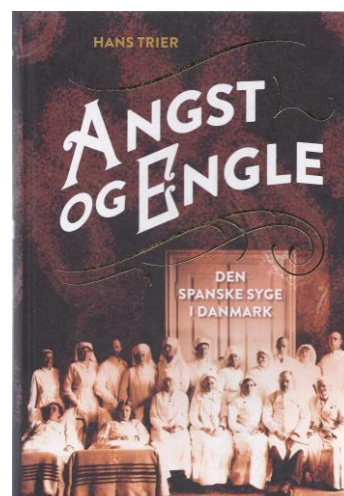
Uagtet er bogen givtig og anbefalelsesværdig læsning. Det er imponerende, hvor meget viden Louise Karlskov Skyggebjerg er i stand til at formidle på 100 sider.

Lasse Taagaard Jensen

Pest i Danmark

HANS TRIER: *"Angst og engle. Den spanske syge i Danmark"*. Gads Forlag 2018. 263 sider, illustreret. 300 kr.

Skoleåret 1918-1919 var et anderledes skoleår. På min arbejdsplads - Fredericia Gymnasium – eller rettere sagt Fredericia højere Almenskole, som uddannelsesinstitutionen hed dengang - blev flere klasser hjemsendt i kortere eller længere tid. Mange timer bortfaldt, fordi lærerne ikke var i stand til at passe undervisningen. Selv eksamen lod sig ikke gennemføre som normalt. Årsagen var den spanske syge – en influenzaepidemi, der i 1918-1920 ramte store dele af verden og dræbte over 50 millioner mennesker. I Danmark døde op mod 18.000 mennesker af sygdommen. Én af disse var rektor Jørgensen på Fredericia højere Almenskole. Efter få ugers sygeleje døde han den 9. marts 1920.

Den spanske syge kom i Danmark i tre bølger, der alle startede i hovedstadsområdet og herfra bredte sig til købstæder og provinsbyer. Første bølge varede fra juli til september 1918 og ramte især militærforlægninger. Anden bølge, der med omkring 650.000 anmeldte influenzatilfælde var den alvorligste, varede fra oktober 1918 til april 1919. Tredje bølge, der kostede rektor Jørgensen livet, fulgte fra januar til april 1920 med omkring 170.000 anmeldelser. Sygdommen satte dermed sundhedsvæsenet og de offentlige myndigheder under et stort pres, og vigtige samfundsfunktions som jernbanerne og postvæsenet blev berørt af det høje sygefravær blandt de ansatte. I efteråret 1918 indførte mange lokale myndigheder desuden restriktioner i form af periodevise lukninger af skoler og forlystelsessteder.

Den spanske syge er, som det fremgår, et meget spændende og vedkommende emne, som man kan beskæftige sig med på mange måder, for eksempel i et lokalhistorisk perspektiv. Jeg har dog længe savnet en mere sammenhængende fremstilling af den spanske syges forløb i Danmark, men det får jeg og andre interesserede nu heldigvis med lægen og historikeren Hans Triers *Angst og engle*. Det er en bog, som detaljeret og kildenært beskriver influenzaepidemiens betydning i Danmark. I det første kapitel får læseren et kort overblik over den spanske syge som pandemi og sygdommens forløb i Danmark. I kapitel 2 er vi med de syge på Bispebjerg Hospital og følger behandlingen af influenzaen, selv om den i realiteten ikke kunne helbredes medicinsk. Kapitel 3 handler om de mange unge værnepligtige soldater i den danske hær, der ikke var i krig i 1918, men blev syge og nogle gange døde af den spanske syge. Kapitel 4 med den sigende

Anmeldelser Noter 217

titel "Døden og angsten" beskriver yderst spændende – også på grund af de mange citater fra overlevendes senere beretninger - konsekvenserne for den almene befolkning. Kapitel 5 og 6 fokuserer dels på hospitalslægerne og de praktiserende lægers arbejde, dels på sygeplejerskernes store indsats. Kapitel 7 og 8 handler om smittefare og isolation, mens kapitel 9 er tilegnet de mange frivillige, der som syge- og hjælpeplejersker, chauffører, kokke, medicinbude eller kontorassistenter ydede en stor indsats. Som Trier skriver, blev det danske civilsamfund her mobiliseret i en sådan grad, at der næppe findes mange historiske paralleller.

Bogens afsluttende tre kapitler handler om de mange forskellige konsekvenser af den spanske syge. Man kan, når man læser disse kapitler, undre sig over, at sygdommen længe ikke blev set som en skelsættende begivenhed, men det kan Hans Triers glimrende bog måske rette op på. *Angst og engle* er nemlig en velskrevet og længe savnet samlet fremstilling af den spanske syge i Danmark, og den anbefales hermed uden forbehold til skole- og hjemmebiblioteket.

Jeppé Bæk Meier

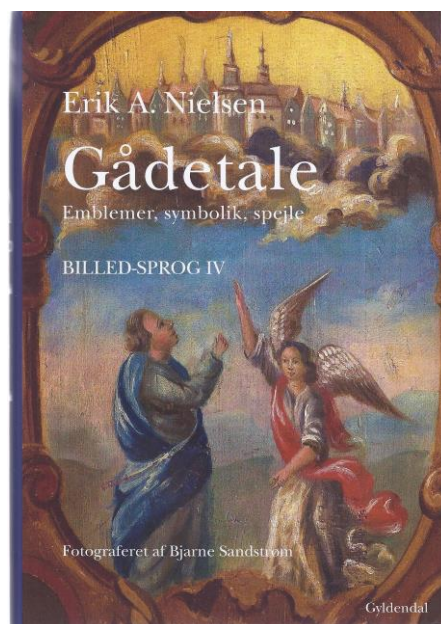
Gådetale

ERIK A NIELSEN: "Gådetale - emblemer, symbolik, spejle. Billedsprog IV". Gyldendal 2018. Foto Bjarne Sandstrøm. 418 sider 400 kr.

Det er altid en glæde at læse en bog hvor man tydeligt fornemmer forfatterens store viden og overblik over emnet. *Gådetale*, skrevet af Professor Erik A Nielsen, er en sådan bog. Man kan mærke forfatterens store viden om litteratur, billeder og teologi. Det er en lærd mand, der har skrevet denne bog. Bogen er udgivet som bind 4 i en række med fællestitlen *Billed-sprog*.

Bogens emne er emblemets billeder, det vil sige at bogen er et ikonografisk studie, den behandler emnet fra tidligt i 1500 tallet til op mod 1700 tallets slutning. Bogen er opdelt i to dele; tekstbogen og billedbogen, hvor tekstdelen giver en klar indføring i emnet (for øvrigt rigt illustreret), giver billedbogen en lang række interessante små historier, der skaber en mosaik af viden. Denne del af bogen er opbygget som et billedleksikon med en lang række tematisk ordnede fortællinger. De er inddelt i 7 hovedkategorier, verden, jorden og himlen, træer og blomster, fugle, krybdyr og insekter, pattedyr, og ting. De er så igen inddelt i en række emner, men kan f.eks. finde emner så forskellige som gældsbreve og snegle. Bogen kan derfor snildt anvendes som opslagsbog. Bogen er til slut forsynet med en række forskellige registre, der gør det muligt at anvende bogen som en slags håndbog i forbindelse med undervisning.

Bogens forfatters unikke viden om emnet gør det muligt afkode de enkelte emblemers allegoriske tolkninger på en sober og sandsynlig måde. I bogens første del, er det første kapitel om kirkerummet som billede, et godt eksempel på bogens anvendelsesmuligheder. Forfatteren afkoder kirkerummet, kirkeskib

Anmeldelser Noter 217

og kor sættes ind i en Gammeltestamentelig kontekst. Salomons tempel der med et dyrt forhæng også var delt i to rum. Korets østvindue, ses i forhold til solopgang og frelserens genkomst, derfor ses ofte billede af *maiestas domini* (den velsignende Kristus) i koret. Koret er stedet, hvor Gud arbejder, og skibet hvor mennesket arbejder.

I samme kapitel sondrer forfatteren mellem emblemerne, som er bogfødte og kalkmaleriet som er skabt for mennesker der ikke kunne læse. Kalkmalerierne skriver Erik A. Nielsen har ”erhvervet deres særlige, lette charme af, at de er syner opstået ud af det hørte, kun i ringe grad og i indirekte forstand ud af det læste.” (Gådetale p. 43). Dette er en knaldgod iagttagelse, som er yderst vigtig i vor forståelse af kalkmalerierne. Og det er bestemt ikke den eneste iagttagelse i denne bog, som er en øjenåbner.

I bogens anden del – billede delen, er der mange små morsomme historier, f.eks. underafsnittet om strafferedskaber, der møder vi både en hund, en Guds hånd med pisk, straffens ris over en kvindes hoved. En hånd der slår, en hånd der giver (Gådetale p. 364f).

For nogle lyder dette emne måske lidt langhåret, lidt specielt, lidt nørdet – det er det ikke. Det er yderst relevant for, at forstå hvordan mennesker har opfattet og tolket billedet i tidligere tider, det giver en forståelse for de mennesker der har levet før os. Derfor er bogen også væsentligt for forståelsen af vores historie. Bogen er skrevet i et let sprog med en fortællerglæde, der smitter af på læseren. Bogen kan absolut anvendes – det er en bog der kan åbne gymnasieelevernes øjne for, at man ikke skal tage alt for hvad det ser ud til at være ved første øjekast. Bogen kan bestemt anbefales, både til forberedelse af undervisning og til brug i undervisningen.

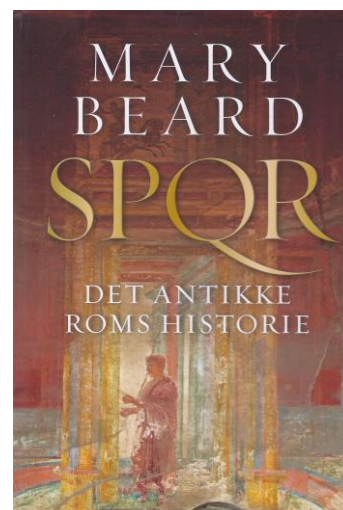
Torben Svendrup ph.d.

Det antikke Rom

MARY BEARD: ”*SPQR. Det antikke Roms historie*”. Gad 2018. 624 sider, 400 kr.

Hvem henvender værket sig til? Studerende? Forskere? Almindelige interesserede i Rom? Det er lidt usikkert. På bagsiden af bogen beskrives forfatteren som en af verdens førende forskere i antikkens Rom. MB har skrevet mange bøger bl.a. om Pompeii. Tak for kaffe, for der er så mange andre, som vi står på ryggen af.

I sit afsnit om tak skriver MB at bogen er resultat af 50 års arbejde, og hun er født i 1955, så det må siges at være ret imponerende. Gamle historikere og filologer må blive lettere chokerede, når bibliografien bliver gennemgået. Der mangler ganske enkelt alle de store tyske hovedværker i udforskningen af Imperium Romanum. Ikke et eneste værk af tyske forskere optræder, og fraværet af tyske og andre forskere er så markant, at man må tage sig til hovedet. Hvor er eksempelvis Theodor Mommsen: *Römische Geschichte*? Alle de andre store tyske forskere med deres bidrag? Hele den germanske forskning? Hvad med vores egen danske Jens Erik Skydsgaard, som er anerkendt i internationale klassiske kredse? Peter Ørsted med sin meget omtalte bog om det romerske imperium? I Danmark har vi

Anmeldelser Noter 217

en flot tradition i udforskningen af det antikke Rom. Hvor er Ernst Badian: Foreign clientela og Ronald Syme: The Roman Revolution. ? Begge værker var banebrydende for forståelsen af den romerske republik og overgangen til principatet. De er overhovedet ikke med. Begge forskere gennemanalyserede sammen med andre det romerske clientela system, og det blev rammen som forklarede hele overgangen fra republik til kejserrige. Eksemplerne er legio. Er der nogen, der har gennemtrawlet Imperium Romanum, er det tyske historikere og klassiske filologer. Det er foragt for den tyske forskning og grænser til det skandaløse, hvis man vil udråbes til ekspert i det regi. Det er som om MB tror, at hun alene har set lyset. En god anekdote fortæller, at en professor under et forsvar af en doktorafhandling udbrød, at der i afhandlingen var meget godt og meget nyt, men det der var godt var ikke nyt, og det der var nyt var ikke godt. Ligeså her. Denne moppedreng vil favne det romerske imperiums historie nøjagtig som Mommsen ville. Alle henvisninger til kilder er i engelsk oversættelse, men hvis man er forsker i antikkens Rom bruger man originale citater, så måske viser det meget tydeligt forskellen på de to hovedspor i historieforskningen i Europa. Den anglikanske og den germanske.

Bogen er bygget op med prolog, 12 kapitler og epilog. Indledningsvis kort over Italien og Rom og afslutningsvis forslag til videre læsning og en udmærket tidslinje. Bagerst i værket er en bibliografi knyttet til hvert enkelt kapitel. Det er en yderst dårlig disponering, for der skal være en samlet bibliografi i et ordentligt værk, da det ellers er umuligt, at krydstjekke. Registret er både person – og emneregister. Undervejs er der grumsede sort/hvide illustrationer, og farveillustrationerne er samlet midt i værket. Underligt gammeldags, når man tænker på, hvordan billeder i dag bruges i dialog med teksten. MB har en sjov mening om, at det er en myte, at vi skulle være bedre historikere end antikkens. Den tese er mærkelig, da hun kort efter nævner, at der har været en lang række af nye opdagelser både til vands og i jorden, men historieskrivning er selvfølgelig en rekonstruktion, som hun selv nævner.

Selve historien er der intet nyt i, men MB bruger de kilder og materiale, vi har til rådighed i nye analyser. MB kæder myterne og den romerske selvopfattelse sammen med nye arkæologiske fund. (Man kan jo ikke stikke en pind i jorden i Rom uden at der vælter noget op). Første kapitel tager udgangspunkt i Cicero og Catilina og hele det betændte miljø i Rom i 63 f. Kr. MBs udgangspunkt er, at vi kan kigge direkte ind i Rom via samtidige skrevne kilder. Samtidig dukker persongalleriet med bl.a. Caius Julius Caesar og Marcus Licinius Crassus op, som kom til at tegne overgangen fra republikken til principatet. Pompeius Magnus nævnes ikke, skønt han var et af de meget vigtige omdrejningspunkter. Sammenstødet mellem Cicero og Catilina gør MB til en skelsættende begivenhed i Roms historie, men selve baggrunden, som lå i det politiske system omtales ikke. Hele clientela systemet, som vel i dag nærmest kan sammenlignes med vores tids mafia berøres stort set ikke. Engelske, tyske, danske forskere satte sig det mål, at fortolke det brogede billede i Roms historie. Hvorfor agerede de politiske ledere, som de gjorde? Den prosopografiske metode blev brækjernet og den metode åbnede til indsigt i elitens billede og drivkraft, og det var baggrunden for de egentlige magtkampe. (I øvrigt betyder candidatus ikke afbleget men hvid). Hele forskningstraditionen om clientelasystemet er ganske enkelt helt væk, og det er den forskning, som har påvist, at forholdet mellem patronus og cliens, var en grundpille i det romerske samfund. Cliens/clientela nævnes overhovedet ikke i registeret! Den forskning har overbevisende forklaret Imperium Romanums indenrigs – og udenrigspolitik.

Forskningsmæssigt er der ikke megen ny viden om den episode i Roms historie. Vi ved udmærket, at Cicero repræsenterer den ene side, og det er logik for historikere. Dog har vi Sallust, men fælles er naturligvis, at

Anmeldelser Noter 217

alle skriftlige kilder udgår fra overklassen. MB inddrager myterne om Romulus og Remus i romernes egen selvforståelse, og det er en spændende indfaldsvinkel. Samtidig er der også myten om Aeneas og hans rolle i grundlæggelsen af Rom, og MB konkluderer, at det er umuligt at konstruere en sammenhængende fortælling, for vi har at gøre med myter. (Nøjagtig som i vores egen danske historie). Arkæologien spænder ofte ben for historien, hvilket MB fortræffeligt påviser. Kongetiden i Rom analyseres ud fra arkæologiske og historiske data for den kom senere til at spille en rolle i romerske magtkampe, hvor begrebet rex/konge bliver odiøst og brugt mod politiske modstandere. Etrurien nord for Rom med de store byer og forbindelsen med deres konger i Rom er fortsat omdiskuteret. MBs konklusion er at denne periode, som bygger på myter, er en senere romersk fortolkning, som kunne bruges politisk. Den nye politiske konstruktion med konsuler, tribuner etc. fik to grundlæggende principper: Kollegialitet og tidsbegrænsning. MB gør klart, at republikken ikke kun var et politisk system med senat og folkeforsamlingerne, men også bestod af relationer, men hun forklarer ikke, hvor meget familia og klienter betød, og det er som sagt underligt. Militærets opbygning blev centralt i statsapparatet.

Men MB stiller interessante spørgsmål: Hvordan skete det, hvornår og hvorfor? Kildematerialet er ikke optimalt, så ifølge MB er kronologien uklar. Ikke alle forskere vil være enige i dette, så MB kunne have skrevet et lille afsnit, der rummede en forskningsoversigt med inddragelse af de germanske bidrag.

Gravskrifterne giver signal om begreber som virtus. Det ord er meget vanskeligt at oversætte, da det indeholder et spektrum, der går fra tro på guderne til tapperhed og anstændighed, og substansen er vir/mand. MB har en god gennemgang af de tolv tavlers lov. Tavlerne findes ikke mere, men kommer til at indgå i det princip mos maiorum – forfædrenes skik – der bliver et fundament i romersk politik. MB nævner overhovedet ikke mos maiorum, som er så vigtigt. MBs analyse af magtkampen mellem patriciere og plebejere er interessant, men tilføjer ikke væsentligt nyt. MB har svært ved at forklare skellet mellem de to klasser, men så kunne hun da have kigget til andre forskere, som har teorier om, at det går langt tilbage, og patricierne kan have været erobrere og plebejerne den oprindelige befolkning.

Rom var fra starten i krig med omkringliggende nabobyer, men de overvundne fik traktater med Rom og i flere tilfælde romersk borgerret og kom til at indgå i det romerske militærapparat. Rom blev fra starten gennemmilitariseret, men alle andre byer var lige så krigeriske så der forelå ikke en plan fra Roms side.

MB tager krigene med Carthago og Hannibal under lup, hvor Hannibals elefanter gik amok og vendte sig mod hans egne soldater. Hvor ved hun det fra? Kildehenvisninger ville være dejlige, men der er ingen noter i værket. De puniske krige køres igennem og naturligvis slaget ved Cannae, som for romerne kom til at betyde det samme som 1864 i vores optik. I den forbindelse kalder MB Catos: Carthago delenda est for en frase, men det er da en politisk one-liner og hans politiske mål ligesom Trumps mål om Amerika.

En underlig betragtning er, at MB mener, Carthagos endelige nederlag udgør højdepunktet af Roms militære succes, for det kunne trænge til en uddybning, når man tænker på Cæsar. Og der er ikke nogen krig, mener MB, som er blevet genudkæmpet så meget på militærakademier, som slaget ved Cannae. Men det er ikke rigtigt for slaget ved Marathon fylder lige så meget i militærteorien. Rom skaffede sig efterhånden enorme rigdomme som resultat af sejrene og blev det rigeste folk, som MB konkluderer. De erobrede områder, hvor fra slaverne rekrutteredes, havde i høj grad selvstændighed, blot de rettede ind og betalte.

Anmeldelser Noter 217

Efterhånden som den romerske hær bliver professionel og Rom ekspanderer, konstaterer MB, at massevis af romere som handelsmænd og soldater tilbragte lange perioder uden for Italien, fra midten af det 2. årh. f.Kr. har ca. ½ af den voksne mandlige befolkning set en del af imperiet, hvilket er en interessant analyse i vores globaliseringsdiskussion.

MB har en betragtning over romerske portrætter i sammenligning med den græske i forbindelse med et portrætbillede (s. 208), hvor hun mener, at romerske buster skulle fremstille en romer, som han skulle se ud. Det er nok ikke rigtigt. På Glyptoteket i København er der en af de fineste portrætsamlinger i verden, og mange forskere mener, at romerske portrætter adskiller sig fra de græske, fordi de er realistiske. De skulle vise den pågældende person – og kun ham.

MB fremhæver, at perioden fra Carthagos fald og frem til mordet på Cæsar i 44 f. Kr. blev den bedste litteratur skrevet inden for alle genrer. De to folketribuner Tiberius og Caius Gracchus får deres runde med interessante iagttagelser og spændende cases. Bortset fra deres lidt uklare politiske program om jordfordeling, kom de til at betyde, at Rom gik ind i tre borgerkrige under Sulla og Marius, Caesar og Pompeius og afslutningsvis Octavianus og Antonius. Marius, som var en homo novus/ny mand fik revl og krat ind i hæren, lønnede dem og gjorde den romerske hær til en professionel lønnet hær og dermed afhængig af generalens succes. Det blev det afgørende knæk, men MB understreger ikke, hvor revolutionerende den handling var.

Sullas politiske reformer var måske mere vidtgående end Gracchernes, mener MB. Men Graccherne og reformerne banede også vejen for det første triumvirat med Caesar, Pompeius og Crassus. MB kalder den Trebanden, men den rette betegnelse ville være en militærjunta. De slår deres klienter sammen og udmanøvrerer de vigtigste politiske institutioner, som var senatet og folkeforsamlingerne. MB analyserer vejen mod det første triumvirat og opfyldelse af målene.

Ind imellem gennemgangen af den politiske historie, er der afsnit om slavernes rolle, den almindelige tilværelse, kvindernes rolle etc. MB trækker igen Cicero på banen i sagen om Verres, som nok er bekendt for de fleste. Sagen rummer embedsmisbrug på Sicilien, og vi har partsindlægget fra Cicero. De fleste provinsembesiddere har formodentlig gjort sig skyldige i det samme som Verres. MB omtaler her publicani, som kom fra ridderklassen. De arbejdede i selskaber som bød på inddragelsen af skatter i provinserne – som min professor Skydsgaard i sin tid sagde: A/S skatten i Lilleasien.

MB gennemgår Pompeius og hans opadgående karriere, Caesar i Gallien og opgøret mellem Pompeius og Caesar. Forskningsmæssigt er der ikke meget nyt at hente. Hjemmefronten er overskriften og i ottende kapitel skriver MB, at romerne fastholdt, at man kunne være borger to steder og at det var romernes succes. Det er helt uforståeligt i og med, at alle blev cives romani/romerske borgere uanset hvor. Det er en romersk revolution, og vi er dens arvinger. Mærkeligt. MB bruger Cicero som kilde under borgerkrigen mellem Pompeius og Caesar, men bryder sig ikke om hans valne holdning. MB bruger i det hele taget Cicero som kilde, og det er godt, men dybest set bryder hun sig ikke om manden. Mange tidligere forskere har været inde på det emne, og MB kalder det forlorenhed. Men det er en underholdende beskrivelse, som MB giver af Cicero i lejren hos Pompeius. Undervejs analyseres kvindernes status i Rom, og MB's konklusion er, at kvinder i Rom havde en større uafhængighed af manden end andre steder. Men igen ved vi det kun fra kilder, som overklassen har skrevet. Vi ved ikke, hvordan det har set ud i den brede befolkning.

Anmeldelser Noter 217

I gennemgangen af det andet triumvirat (nu kaldes det ikke trebanden længere) mellem Octavianus, Antonius og Lepidus er der ikke meget nyt. MB mener, at slaget ved Actium ikke var så epokegørende, men det må stå for hendes egen tolkning. Afsnittet om Augustus kalder MB gåden om Augustus, for selv når han er synlig er han vanskelig at fastholde. Det er det rene volapyk, da Octavianus havde gennemskuet, at for at have kontrol måtte han være princeps senatus og tribunus plebis, for på den måde at have den fulde kontrol over de vigtigste politiske institutioner i Rom. Augustus havde en klar politik både indenrigs og udenrigs. S. 399 er en fin side med buster af de senere kejsere. Billederne ligner den grågrumsede Limpopoflod, men siden er god at have på nethinden, når MB dirigerer os ind i den senere kejsertid. Der er fine afsnit om fødsel, død og sorg. Huse og insulaer gennemgås med dårlige billeder. MB går over til kejsertiden med den indfaldsvinkel, at kronologien bør forlades, da imperiet og sammenhænge bliver meget mere konglomeratisk. Det er en idé, som allerede Peter Ørsted brugte i sin bog om det romerske imperium, hvor han lader en legionær fra det yderste vandre igennem imperiet hjem til Roma. MB konkluderer, at mange fortællinger om kejserne ikke er troværdige. Ved siden af andre kilder, kan vi blot tænke på Sueton med sine sladderhistorier, som i dag ville have været en guldgrube for Billedbladet. Der er lavet fine undersøgelser om genbrug af kejserportrætter rundt i imperiet, som MB også nævner. Her kunne MB have omtalt hele den nye forskning om polykromi. Kejserportrætterne skulle kunne ses i provinserne. Alle kejserne får deres omtale krydret med gode historier. Men igen savnes henvisninger og noter. Var de gode var de slemme? Om Nero skriver MB, at hans eftermæle måske var offer for propaganda. Efterfølgerne forsøgte formodentlig at male et dunkelt billede af forgængeren.

Kejserne levede så luksuriøst, at det ikke havde sin lige, som MB fremhæver, og hun fremhæver Hadrians Tivoli som eksempel. Oven på det kommer i kapitel 11 et afsnit om besiddende og fattige, og dette emne er gennemgået så mange gange i andre fremstillinger, så der er ingen overraskelser. MB undrer sig over, at den store kløft socialt ikke resulterede i optøjer. Så synes jeg, at hun skulle læse forskningen på det område – måske Badian og Symes? Klientssystemet var bremsen.

Med udgangspunkt i katastrofen, hvor 3 legioner blev udraderet ved Osnabrück i slaget mod germanerne, tager MB teorierne om Roms udenrigspolitik op. Var den ekspansiv eller defensiv? Det spørgsmål er debatteret til hudløshed og bedre end i MBs værk. MB kommer slet ikke ind på den meget omfattende forskning omkring Limes/grænsen mellem Imperium Romanum og Germanien, men det ville også være et selvstændigt værk. Og de er skrevet. Hun berører det en smule i forbindelse med Hadrians mur i Skotland. MB kigger også på problemerne med de kristne i et meget kort afsnit.

MBs udgangsreplik er: Vi gør romerne en bjørnetjeneste, hvis vi heroiserer dem, og også, hvis vi dæmoniserer dem ... Denne bog er, håber jeg, ikke kun en historie om Rom i oldtiden, men en del af den samtale med dem selv og folket: SPQR.

Konklusion: Det er ganske enkelt ikke muligt at skrive en samlet bog om Rom. Dertil er emnet alt for stort. Hvis man skal bruge den til opgaveskrivning, må specialværker inddrages.

Christian Bo Bojesen

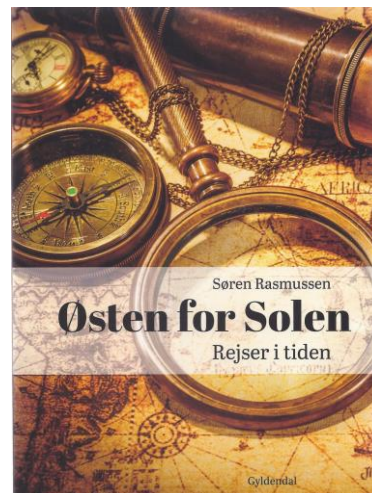
Anmeldelser Noter 217

Rejser i tiden

SØREN RASMUSSEN: "*Østen for solen – Rejser i tiden*". Gyldendal 2018, 341 sider, 300 kr.

Østen for Solen – Rejser i tiden er forfattet af Søren Rasmussen, Cand.scient. i biologi og stifter af Albatros Travel, og består af 23 kapitler, der igen er delt i fire dele under overskrifterne: *Den lange rejse, Det store spring, Globalisering i anmarch, Mod verdens ende*.

Hvert kapitel omhandler en geografisk lokalitet, og tager afsæt i to tidsperioder; en periode hvor forfatteren laver et nedslag ud fra et civilisationshistorisk perspektiv, og så et nedslag det år, hvor forfatteren har besøgt den lokalitet kapitlet handler om. Bogen har til formål at undersøge "opståen og udvikling af civilisation i historisk perspektiv", men der er mindst lige så mange antropologiske og biologiske nedslag som historiefaglige pointer.

Genremæssigt er bogen en lidt sær hybrid. Den fremstår som en blanding af rejsebeskrivelser, civilisationshistorie, personligt memoirer knyttet op på egne oplevelser og litterære erfaringer samt biologiske iagttagelser.

I visse kapitler fremstår bogen som en vellykket hybrid. For eksempel er afsnittet om Hadzafolket spændende læsning. Det er en lille befolkningsgruppe i Tanzania, der trods interaktion med andre befolkningsgrupper og et ganske stort kendskab til omverdenen, har fastholdt en egalitær og individualistisk præneolitisk jægerkultur uden den arbejdsdeling og sociale hierarkisering, der oftest kendetegner agrare samfund.

Kapitlet søger at undersøge og besvare, hvad der har fastholdt dem i deres levevis, i stedet for at løfte dem til et højere civilisatorisk stadie, men trods gode nedslag i den antropologiske forskning og en tur omkring Hobbess, så forbliver spørgsmålet, i hvert fald for undertegnede, lidt for ubesvaret.

Forfatterens biologiske baggrund fornægter sig ikke, og der er mange lærerige detaljer om især dyreverdenen, inklusive et par myteafklivninger, som denne anmelder finder lærerige. Om de fylder for meget i en bog om den menneskelige civilisation, er nok en smagssag, men som hovedregel knyttes de sammen med overvejelser om de menneskelige samfundsindretninger. Afsnittet om Ilulissat vidner om forfatterens store viden om og passion for hunde, men her kommer den anekdotiske og personlige stil til at fylde for meget på bekostning af bogens erklærede mål om at fortolke begrebet civilisation.

Stærkt står kapitlet om Mikronesien – Her går forfatterens viden om natur, historie, sprog og antropologi op i en højere enhed, og den civilisatoriske vinkel står skarpt – især i de små og krasse samtidskommentarer.

Tonen og fortællestilen, og de mange tværfaglige referencer, minder om den stil, man finder hos Yuval Harari og rejsebeskrivelserne og stemningsbillederne bringer tankerne i retning af Bruce Chatwin. De mange stemnings- og øjebliksbilleder, der ledsager de enkelte kapitler, fungerer fint som stilgreb, og som

Anmeldelser Noter 217

læser bliver man draget og inspireret. Det er dog nok en smagssag, hvor meget de bør fylde i forhold til det mere akademiske perspektiv i behandlingen af civilisationsbegrebet. Når forfatterens baggrund som rejseselskabsejer tages med i betragtning, så kunne en kynisk og småkonspiratorisk læser måske øjne en bagtanke eller skjult dagsorden, men bogen emmer af oprigtig fortællelyst og begejstring.

Det ses tydeligst i afsnittet om Masai Mara, der fungerer rigtig fint. Her lægges der ikke skjul på forfatterens interesser i området, da udgangspunktet for fortællingen er den Karen Blixen Camp, forfatteren netop har fået opført, men de personlige fortællinger kædes godt og spændende sammen med formidlingen om Masaikulturen og tjener således til at give et overskueligt, vedkommende og personligt indblik i denne kultur.

Som rejseledsager til en reel eller imaginær jordomrejse vil bogen givetvis være glimrende med sin blanding af stemningsbeskrivelser, sanseindtryk, samt forfatterens store viden om biologi, men som mere indførende og problematiserende værk om civilisationskritik, kommer den nok lidt til kort. Afslutningsvis kommer der et kort afsnit (*Ringene sluttet*), der, blandt andet via Braudel, søger at indkredse civilisationsbegrebet, men det bliver lidt for vagt og uforløst til at kunne blive en bærende præmis for bogen som helhed.

Bogen bør ikke nødvendigvis læses som sammenhængende værk, selvom bogen søges bygget kronologisk op. De geografiske og tidsmæssige spring i selve kapitlerne lægger ikke op til et kronologisk narrativ. Kapitelinddelingen lægger snarere op til eskapistisk læsning i småbidder.

Langt størstedelen af kapitlerne omhandler ikke de klassiske studietursdestinationer, og de mange personlige beskrivelser og bogens fokus som helhed gør den ikke oplagt til undervisningsbrug, men går turen til, for eksempel, Lissabon eller Island, så er disse kapitler i bogen brugbare som stemningsfuld (af)rejselæsning.

Anders Pultz Lundgaard

Historien om et dansk bilands vej til selvstændighed

SØREN MENTZ: *"Den islandske revolution"*. Aarhus Universitetsforlag 2018. 100 sider, 100 kr.

Bind 5 i Aarhus Universitetsforlags store række af små bøger om Danmarkshistorien, *Danmarkshistorie i 100 bøger*, handler om Island. Ikke alle de ting, vi er vant til, når vi hører om det lille nordatlantiske land i historiemæssige sammenhænge, men derimod Islands historie i de sidste 100 år af deres tid som dansk biland.

Bogen er inddelt i fire kapitler, der dækker forskellige sider af Islands historie. Første kapitel handler om revolutionen på Island, der indførtes af danskeren Jørgen Jürgensen (1780–1841) d. 25. juni 1809. Revolutionen er måske så meget sagt; det hele forløb ganske udramatisk, omend dog Jürgensen var »optændt af revolutionens flamme« og slet ikke havde noget imod selviscenesættelse. Således kunne det naturligvis være, fordi der

Anmeldelser Noter 217

ingen soldater var på øen, men kun en repræsentant for myndighederne i form af stiftamtmanden, der blev fængslet. Ifølge livets lov om op og ned må det, der kommer op dog også komme ned, og for Jørgen Jürgensen vendte lykkens hjul også snart, da et britisk krigsskib ankom til Reykjavík. Stiftamtmanden blev sat fri og Jürgensen ført med tilbage til London, hvor han blev fængslet - han havde nemlig været besætningsmedlem på et britisk handelsskib, da han selv trettende gik i land midt i kirketiden.

Historien om Jørgen Jürgensen er bemærkelsesværdig og den helt rigtige begyndelse på en bog om denne på periode på Island. Ikke mange hertilands kender den, og samtidig med at det er en historie, der straks fænger, siger den også noget signifikant om tiden.

Det følgende kapitel handler om »Fællesskabet«, nærmere bestemt historien om, hvordan Island blev til et dansk biland. Her må vi tilbage til 800-tallet, hvor Island blev koloniseret. De første 400 år af landets historie—den såkaldte »fristatstid«—endte i 1260'erne med at Island (der, må det indskydes, lå underdrejet i borgerkrig) gik ind under den norske krone. Senere fulgte de med Norge ind under den danske krone, og Island forblev dansk, da Danmark-Norge skiltes. Dernæst følges i grove træk historien op til 1800-tallet, da Jørgen Jürgensen trådte i land på Island.

Bogens hovedkapitel er kapitlet »Vejen til selvstændighed«. Vi fortsætter, hvor vi slap med Jørgen Jürgensen og hvad der nærmere skete, da han arresterede stiftamtmanden. I sagens natur behandles stoffet noget grundigere her, og vi kommer ind på emner som forfatningsproblemet (og herunder bl.a. junigrundlovens modtagelse), kongebesøg, flagsag og personalunion. Alle disse emner har deres nære forbindelse med Danmarkshistorien.

Det sidste kapitel, »Kolonimagt og udbytning«, handler om, hvordan Island er blevet brugt i historieskrivningen på den ene og den anden side. Vi får også en kort beretning om den berømte håndskriftsag, dvs. Islands krav om at få udleveret islandske håndskrifter, der er enestående af sin art. Afslutningskapitlet føres helt op til i dag og rundes af med forfatteren Einar Már Guðmundssons udtalelse til Ritzaus Bureau efter finanskrisen: »I dag drejer det sig ikke længere om bestemte politiske holdninger, men om at genfinde den nationale identitet og stolthed.«

Det vil tiden vise. I mellemtiden kan man gøre sig selv den tjeneste at læse *Den islandske revolution* og få en grundigere forståelse for vores fælles historie og hvordan den indvirker på os i dag. Det er en lille, velskrevet og hurtiglæst bog. Den er oplagt læsning for enhver med interesse i Danmarkshistorie, og den kunne således være et oplagt og anderledes tillæg til undervisningen, da den belyser sider af Danmarkshistorien, der er mindre kendte, men dog er nært forbundne med den almindeligt bekendte historie. I almindelighed kender de fleste vel til, at Island har været dansk engang, men med Mentz' bog føres vi behændigt ind i den følelses- og idémæssige situation, der herskede i Danmark og på Island på den tid, og vi gives således de bedste forudsætninger til at forstå, hvad der foregik og hvorfor.

Bogen er meget fint produceret med en del virkelig gode og vedkommende illustrationer, hvilket er med til at gøre den lille bog på 100 sider til den ideelle måde at få et hurtigt overblik over emneområdet. Bagest findes en kort liste over litteratur for dem, som vil fordybe sig yderligere.

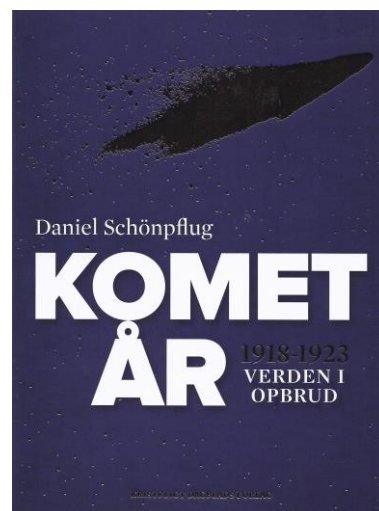
Johnny Lindholm

Anmeldelser Noter 217

Verden i opbrud – 1918-1923

DANIEL SCHÖNPFLUG: *"Kometår. 1918-1923 – verden i opbrud"*.
Oversættelse Lone Østerlind. Kristeligt Fagblads Forlag 2018. 335 sider,
300 Kr.

Den berlinske historieprofessor Daniel Schönplug har begået denne beretning om tiden fra våbenstilstandsforhandlingerne i 1918 frem til 1923, altså om de umiddelbare konsekvenser af Første Verdenskrig, om en periode, som på godt og ondt peger frem imod vigtige begivenheder senere i århundredet. Det er ikke nogen traditionelt professoral, historisk beretning, Schönplug har forfattet; for som han selv skriver: "Man bør under ingen omstændigheder misforstå denne bog som en objektiv fremstilling af historiske kendsgerninger, men tværtimod som en collage af vidnesbyrd om, hvordan en mangfoldig gruppe af aktører har oplevet, erindret, fortolket og beskrevet årene omkring 1918 ud fra deres helt personlige ståsted".

Bogen er komponeret som korte, fortsatte beretninger, der er flettet ind i hinanden, om de samme personer, der tæller kendte såvel som mindre kendte personer. Blandt de mere kendte finder man arkitekten Walter Gropius, billedkunstneren George Grosz, komponisten Arnold Schönberg, forfatteren Virginia Woolf og politikerne Mahatma Gandhi og Ho Chi Minh.

Tonen i bogen er dramatisk koncentreret, men alligevel dokumentarisk nøgtern. Dramatisk virker også forfatterens udnyttelse af historisk præsens samt suspense, udsættelsen af den spændende handling og dens udløsning til et senere afsnit eller kapitel. Som eksempel på bogens anvendelse af suspense hedder det angående romanen *Jacob's Room*, som Woolf skriver på: "Vil det blive hende forundt at drikke endnu en slurk af succesens perlende drik, eller må hun tømme kritikken bitre bæger?" Mere end 100 sider senere lærer læseren så udfaldet at kende: "Det regner med dårlige anmeldelser, selv om de litterære venners dom er helt igennem positiv. Insiderne i den litterære avantgarde bekræfter hende i, at hun med *Jacob's Room* har præsteret et opbrud. Alle de toneangivende kredse i London vil have fat i Virginia Woolf".

Bogens dramatiske komposition er da heller ikke tilfældig, idet den er skrevet med henblik på at danne forlæg for en dramadokumentarisk, europæisk tv-samproduktion om efterkrigstiden, som vises på DR i efteråret 2018.

Forfatteren vil vise tiden som en opbrudstid – "Sjældent havde historien virket så åben, så fuld af muligheder, så påvirkelig af menneskets indgriben" – og som et ambivalent brud med en gammel verden til fordel for en ny, i det følgende med Tyskland som eksempel: "To verdener, det gamle rige, bygget på troskab og lydighed, og det mere fleksible, mere pragmatiske moderne rige, støder sammen". Det er altså en splittet tid; dels en tid med fortrøstningsfulde fremtidsvisioner, dels med ængstelige eller angstfulde undergangsvisioner, ofte forbundet med nostalgi efter genoprettelsen af den gamle (u)orden. Ekstrem vold og brutale, politiske mord, som fx begået af førnazistiske frikorps i Tyskland, og ekstrem pacifisme, personificeret ved Gandhi, præger ligeledes tiden.

Anmeldelser Noter 217

Dadaisten George Grosz fordømte den gamle verden uden skånsel: "Bag den kejserlige-borgerlige ordens facade slumrer der, ifølge kunstneren, et råddent, brutalt, perverst samfund". Noget politisk program havde Grosz og hans dadaistiske fæller dog ikke – og burde vel heller ikke have det i egenskab af kunstnere.

Desperat angst for de nye tider prægede imidlertid højre- og vel også visse venstrekræfter i bl.a. Tyskland. En højrenational frikorpspatrulje pågriber således i München en gruppe personer, som de (i øvrigt med urette) anser for at være spartakister (kommunister): "Syv af de tilfangetagne bliver skudt i en baggård uden yderligere rettergang. De andre bliver spærret inde i en kælder og mishandlet så groft af berusede soldater, at yderligere fjorten af dem mister livet".

Den fremskridtsoptimistiske grundlægger af den progressive, funktionalistiske Bauhaus-skole for kunst, kunsthåndværk og design, Walter Gropius, var derimod overbevist om, at "krigen var nødvendig for at igangsætte en 'indre renselse' i ham og for at rive den gamle verdens undertrykkende barrierer ned i Tyskland". Men trist, må det vel være tilladt at bemærke, hvis en verdenskrig med millioner og atter millioner af dødsofre virkelig skal til for at afstedkomme en 'indre renselse'.

Den seksuelle emancipation ligger også i tiden; Alma Mahler-Gropius, gift tre gange med hhv. komponisten Gustav Mahler, den omtalte Walter Gropius og forfatteren Franz Werfel siger: "For mig er ægteskabet, det statsanktonerede tyranni, suspekt, og ved at undgå det vælger jeg den frie binding". Ikke desto mindre længes hun tilbage til 'la belle epoque', den skønne epoke, tiden før krigen: "(...) hun ønsker at få kejseren tilbage og endda også 'de mest afholdte, mest generøse ærkehertuger, som skulle understøtte landet'. Hun ville 'igen kun have pragt oppefra og stilfærdig underkastelse fra menneskehedens slavefundament. (sic!) Massernes skrig er en helvedesmusik".

Tiden – og bogen – rummer desuden irske republikaneres oprør imod det britiske overherredømme samt nådesløsheden fra begge sider, den rummer yderligere, hvad der ikke usandsynligt kan betegnes som folkemord på armenierne i Tyrkiet, den rummer en stigende, men ikke i hjemlandet utvetydigt anerkendt, borgerretslig selvbevidsthed hos de sorte amerikanere som følge af værdifuld indsats i krigen, og den rummer en skæbnesvanger antisemitisme, der blandt meget andet tvang komponisten Arnold Schönberg til at forlade byen Mattsee i Østrig, hvor han holdt ferie: "Man har vedtaget, at det fremover kun er 'tysk-ariere', der kan opholde sig som feriegæster i kommunen".

Den skildrede periode er altså yderst tvetydig, men den viser dog, at tiderne skifter, at intet er bestandigt, og at det derfor ikke er umuligt for mennesker at tage fremtiden i egne hænder.

Bogen kan fint benyttes i undervisningen.

Poul Ferland

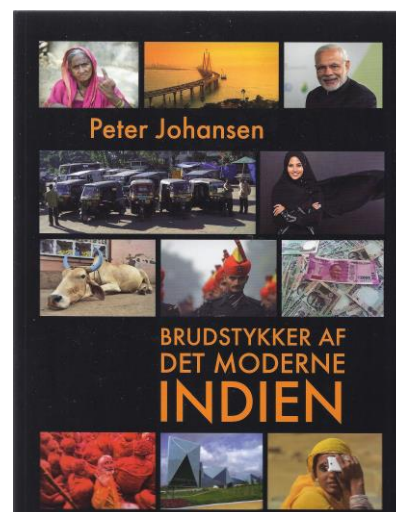
poulferland8@gmail.com

Anmeldelser Noter 217

Indien a la Modi

PETER JOHANSEN: *"Brudstykker af det moderne Indien"*. Forlaget Univers 2017. 336 sider, 319 kr.

Indiens populære premierminister siden 2014, Narendra Modi, inkarnerer om nogen "det moderne Indien". På den ene side har han stået i spidsen for Indiens udvikling de senere år mod et hypermoderne hightech-samfund. Blandt andet brugte han, formentlig som den første i verden, avanceret 3 D-teknologi til at optræde som en holografisk avatar flere steder samtidigt under valgkampen i 2014. På den anden side har han siden sin ungdom tilhørt den hindunationalistiske bevægelses kernetropper. Trods mange sympatiske sider har han aldrig taget afstand fra den massakre på muslimer, som den hindunationalistiske bevægelse udførte i 2002 i forbindelse med nedrivningen af en moske og opførelsen af et Rama-tempel i Ayodhya.

Ligesom Modi, rummer det moderne Indien en næsten ufattelig usamtidighed, der ikke lader sig begribe som en lineær udvikling fra traditionelt til moderne. Peter Johansens bog giver en rigtig god indgang til at forstå noget af denne sammensathed. Fremstillingsformen er journalistisk og rig på konkrete eksempler. På den måde retfærdiggøres titlen "Brudstykker af det moderne Indien", selvom bogen kommer omkring rigtigt mange sider af det indiske samfund. Nogle steder (f.eks. i kapitlet om "Korruptionens svøbe"), bliver det lidt for anekdotisk for min smag, men ellers er der god overensstemmelse mellem fremstillingsform og emnets kompleksitet.

Peter Johansen er uddannet historiker, og har rejst, beskæftiget sig med, undervist i og udtalt sig til medierne om indiske forhold gennem mange år. Han står bl.a. bag hjemmesiden www.indien.dk, hvor der er meget interessant materiale – også til brug i undervisningen.

Bogen er ikke en traditionel historiebog, da det kun er det første kapitel om Kongrespartiet og tilblivelsen af det moderne Indien, der er nogenlunde kronologisk opbygget. De øvrige kapitler behandler forskellige temaer, som f.eks. "Bøndernes lod", "Hardcore hindu" (om den hindunationalistiske vækkelse) og "De knuste mennesker" (om den modsætningsfulde udvikling i lavkasters og kasteløses vilkår). Den voksende politiske mobilisering af disse grupper er temaet for kapitlet om "Kastekrigerne", mens "India Inc." handler om landets økonomiske udvikling.

Behandlingen af de forskellige temaer har et klart historisk perspektiv. Forfatteren har et godt blik for den britiske kolonimagts medansvar for konstruktionen af "det traditionelle Indien", som man nu kæmper med at frigøre sig fra. Historiefagligt kunne man godt have ønsket sig, at der var blevet gjort lidt mere ud af hindunationalisternes og andre politiske bevægelses historiebrug.

Udviklingens modsætningsfylde kommer bl.a. fint til udtryk i kapitlet om "Kvindekamp". Udviklingen går (især i middelklassen) i retning af senere ægteskabsalder, bedre muligheder for uddannelse af kvinder og større indflydelse på partnervalg for de unge – en udvikling i retning mod kernefamilie og bort fra den

Anmeldelser Noter 217

stærkt kvindeundertrykkende, traditionelle familiestruktur. Udviklingens bagside er stigende anvendelse af kønsspecifikke aborter, voldtægt og overgreb på kvinder.

Inden for en overskuelig årrække vil Indien blive ikke bare verdens største demokrati, men også verdens mest folkerige land og én af verdens største økonomier. Det er længe siden, at Bollywood overgik Hollywood i antal solgte biografbilletter. Alt dette gør, at Indien, også i en dansk undervisningssammenhæng, bliver stadigt sværere at komme uden om.

Det kan en bog som "Brudstykker af det moderne Indien" være med til at ruste os til. Den er skrevet i et sprog som sagtens vil kunne læses af vores elever. Problemet med anvendelsen af den, f.eks. i forbindelse med større skriftlige opgaver, vil være, at det ofte vil være svært at henvise eleverne til et enkelt eller nogle få kapitler, som de skal læse. Det vil nok desværre som regel ikke blive til mere end ... brudstykker.

David Kyng

En traumatiserende ekspedition

KNUD MICHELSEN: *"En værkende tand. Striden om 2. Thule ekspedition"*. Forlaget Rosinante 2017. 240 sider med mange kort og illustrationer, 300 kr.

Bogen handler om den anden Thuleekspedition 1916-1918. Formålet med ekspeditionen var dels at tegne et kort over det nordligste Grønland (den side der vender mod Nordpolen), dels at hævde dansk suverænitet over hele Grønland. Der var tre hvide deltagere: polarforskeren Knud Rasmussen (1879-1933), geologen og kartografen Lauge Koch (1892-1964) og den svenske botaniker Thorild Wulff (1877-1917). Desuden deltog tre inuitter.

Problemet er ekspeditionens forløb og især dens afslutning.

Egentlig var det meningen at Peter Freuchen skulle lede turen, men han blev ved med at finde på undskyldninger. Derfor lod Knud Rasmussen sig overtale til at forestå ekspeditionen. Han foretrak at undersøge inuitternes kultur og religion. En rent geografisk ekspedition sagde ham ikke så meget.

Selve ekspeditionen foregik sommeren 1917. Når man siger 1916-1918 medtager man ud- og hjemrejse. Der var mange problemer med at komme afsted, og på selve ekspeditionen var det sådan, at alt hvad der kunne gå galt, gik galt. For det første var vejret hårdere, end de havde regnet med, og den føde de havde regnet med at få ved at skyde vilde dyr undervejs, var meget mere knap. Inuitten Hendrich Olsen forsvandt under en jagttur. Alt i alt betød det at de måtte vende om inden de var kommet helt så langt som de havde planlagt. Men hjemturen blev endnu værre end udturen: vejret og føret var værre, føden endnu mere knap. Da de sidste slædehunde

Anmeldelser Noter 217

var skudt og spist, måtte de selv trække slæderne. Det vigtigste for dem var at få de videnskabelige resultater hjem. Da de nærmede sig Thule, var de alle totalt udmattede. De blev så enige om, at de mest udmattede, Lauge Koch og Wulff, skulle vente i deres lille lejr. Imens gik Knud Rasmussen og to inuitter til Etah, en beboet base som amerikanske ekspeditioner havde oprettet. Da de kom frem, blev der straks sendt en ekspedition ud for at hente Koch og Wulff. Den kom kort efter tilbage, men uden Wulff. Ifølge Koch var han så udmattet, at han ikke ønskede at leve mere. Derfor havde han forladt den døende mand i ødemarken.

Lauge Koch og Knud Rasmussen skrev i fællesskab en redegørelse for forløbet. De troede at der ville komme et forhør, men det kom aldrig. Efter hjemkomsten var forholdet mellem dem tilsyneladende godt. De blev fejret med medaljer og æresdoktorudnævnelser. Turen blev anset for en stor succes. Men i de følgende år kom der større afstand mellem Koch og Rasmussen. De rejste aldrig sammen mere, men hver for sig foretog de flere ekspeditioner. De breve, de skrev til hinanden, er mærkelige, især Kochs. Dels roser han Knud Rasmussen som den store polarforsker, dels kommer han med anklager imod ham. Samtidig bagtaler han Knud Rasmussen over for andre i det dansk/grønlandske miljø.

Kulminationen kommer efter Knud Rasmussens død i 1933. Der blev skrevet mange rosende nekrologer over ham. Lauge Koch skrev en hel kronik i Politiken. Den indeholdt også mange positive ord, men den var samtidig en dybtgående kritik af ham, både som videnskabsmand og ekspeditionsleder. Knud Rasmussens bøger om inuitternes kultur og religion affærdiges som "romaner".

Desuden går kritikken på at Knud Rasmussen var en dårlig og sjusket ekspeditionsleder, underforstået: det var faktisk Knud Rasmussens skyld at Koch måtte efterlade Wulff alene. Thulekomiteen tog utvetydigt afstand fra Kochs udtalelser, og det samme gør flere af de folk der kendte Knud Rasmussen.

Der er flere vidnesbyrd om at Wulffs død blev et traume for Koch. Dog er der ingen tvivl om at han har ret i at Knud Rasmussen stolede for meget på jagtlykken på turen. Bogen konkluderer at Lauge Koch har ret noget af vejen, men at han rejste en skamstøtte over sig selv ved det han skrev om Knud Rasmussen.

Striden er ikke slut endnu. Derfor kalder Knud Michelsen ekspeditionen en værkende tand. Den amerikanske historiker Peter R. Dawes er ved at udgive *The Koch Family Papers* i flere bind. Han er meget kritisk over for Knud Rasmussen og ser på sagen mere med Kochs øjne. - Knud Michelsen er meget kritisk over for Koch. Michelsen nedstammer fra Knud Rasmussens søster og er i gang med at (gen)udgive Knud Rasmussens skrifter.

Den elementært mest spændende del af bogen er den første del med beskrivelsen af selve ekspeditionen. Man sidder velnæret i sin varme stue og læser om deres ufattelige lidelser med sult

Anmeldelser Noter 217

og kulde. De psykologisk mest spændende afsnit er bogens anden og tredje del, hvor der bringes citater fra breve og dagbøger, afbrudt af forfatterens overvejelser over tankerne bag de forskellige udtalelser. Nogle gange kunne man ønske lidt længere citater og lidt færre overvejelser.

Hvem har så ret? Læs bogen og døm selv!

Jørgen Krøigård

Magisk grønlandsroman af skabsmagister

KIM LEINE: *"Rød mand / Sort mand"*. Gyldendal 2018. 519 sider, 300 kr.

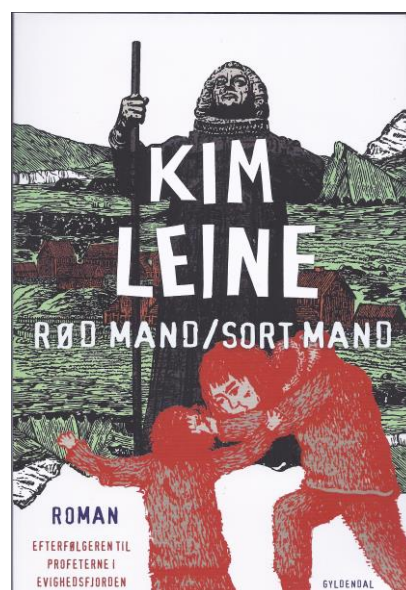
"Rød mand/Sort mand" er en underholdende og medrivende roman om grundlæggelsen af kolonien Godthåb i Grønland. Den er skrevet efter 'Profeterne i Evighedsfjorden', men det er faktisk en 'prequel' til den i en planlagt trilogi. Handlingen udspiller sig primært fra 1728, hvor en kongelig ekspedition bestående af tugthusfanger, læger og tvivlsomme guvernører sejler nordpå til 1735, hvor Hans Egede (sort mand) lettere desillusioneret tager hjem til Danmark igen. Men i første kapitel møder læseren Aappalutoq (rød mand), en grønlandsk angakok eller åndemaner, som bekender sin kristne tro til læseren.

Aappalutoqs 10-årige søn sultestrejker efter sin mors død og faderen beslutter at overdrage sønnen til Egede for at redde hans liv. Da han er kommet sig efter nogle måneder i Egedes varetægt, nægter han at vende tilbage, fordi han er blevet døbt. Frederik Christian, som han nu hedder, vælger til faderens (rød mands) fortrydelse den danske kultur frem for den grønlandske. Faderen kæmper gennem romanen for at vinde sønnen tilbage, og det kunne ses som et billede på kulturkampen om hele det grønlandske folk. Romanen skildrer et barsk hverdagsliv i kolonien med magtkampe, horeri, sygdomme og mission i en (u)skøn forening. Den er sine steder særdeles sanselig og meget realistisk i sin udpensling af fysiske detaljer – Leines baggrund som sygeplejerske spiller måske ind her.

Angakokken Aappalutog giver imidlertid romanen et stænk magi, fordi han tilsyneladende kan rejse uafhængigt af tid og sted og fx havne i seng med fru Egede, når Hans er væk, men det er næsten for lidt til at man kan tale om magisk realisme.

Danser Kim Leine med ulve?

Jeg er ikke så skarp på dansk/grønlandsk kolonihistorie, men nogle steder føles det som om der er gået lidt (post-)kolonial skyldfølelse ind over karaktererne. Danskerne er stort set nogle egoistiske banditter på forskellig vis, mens grønlænderne er uspolerede og lever i pagt med naturen. Frederik Christians overgang fra den grønlandske til den danske kultur ender da også tragisk. Kim Leine tager som en anden Kevin Costner i "Danser med ulve" læseren under armen og viser hvordan de indfødte indianere spoles af den kristne mission. Portrættet af Hans Egede er særdeles usympatisk, han nægter at døbe grønlændere og give dem frelsen, medmindre de kan citere den augsburgske trosbekendelse og fremsige fadervor. Han

Anmeldelser Noter 217

fremstilles som en radikaliseret fanatiker, der også dyrker alkymisme og stjæler sin hustrus optegnelser om Grønland. I kontrast til denne mørke patriark har vi hustruen Gertrud Egede, som tager koloniens forældreløse børn under sine vinger og vel fungerer som korrektiv til missionæren, indtil hun sparker sin mand i ansigtet i vildelse kort før sin død i ét af bogens sidste kapitler. Hvis romanens billede er retvisende, burde man skifte statuen af Hans Egede i Kolonihavnen ud med en statue af Gertrud.

Jeg vil vædde på at trilogien vil blive filmatiseret, og hvis denne historie kommer til at repræsentere Danmarks kolonihistorie som Matador repræsenterer besættelsestiden i den kollektive bevidsthed, så vil det helt sikkert give den grønlandske selvstændighedsbevægelse mere vind i sejlene!

Fortid og fortælling

Et andet interessant aspekt ved romanen er dens leg med faktakoder og læserkontrakt. Mange af kapitlerne indledes med fiktive citater fra Hans Egedes dagbog. Kim Leine skriver selv i et efterskrift:

”Denne bog er en fiktion... man bør ikke læse den som en pålidelig historisk skildring... Tit er der en større sandhed og økonomi i digtet end i faktualiteten. Skønlitterære forfattere og historikere kan noget hver for sig. Det er magikeren versus magisteren. Så lad historikere skrive historie og lad forfattere skrive *historier*.”

Alligevel har Kim Leine en litteraturliste på mere end 20 titler, heraf mange faghistoriske, og han har haft historikeren Hans Christan Gulløv til at ’luge ud i diverse fejl’. Men hvordan kan man tale om ’fejl’ i en fiktion? Magikeren Kim Leine må være skabsmagister. 😊

Rød mand/Sort mand kan bestemt anbefales, også til brug i undervisningen. Man kunne bygge et spændende dansk-historieforløb op omkring dansk kolonihistorie i Grønland.

Lars Henriksen

Slaget om danskernes stemmer

ESBEN SCHJØRRING OG MICHAEL JANNERUP: ”Værdikæmperne. Slaget om danskernes sjæl. VK-regeringerne 2001-2011”. Gyldendal 2018. 478 sider. 300 kr.

Bogen her er absolut læseværdig. Den er spændende, velskrevet, ikke for svær og baseret på en omfattende research. Forfatterne færdes hjemmevant i Christiansborgmiljøet, deres analyser er grundige og deres konklusioner velunderbyggede.

Det er vigtigt at huske alle disse kvaliteter som bogen har, når man går over til at se på hvad bogen ikke har.

Først og fremmest præciserer man ikke selve værdibegrebet. Der foregår internationalt en omfattende forskning i værdier, i Danmark f.eks. repræsenteret ved Peter Gundelach; der er ikke i bogen refereret til denne værdiforskning.

Anmeldelser Noter 217

Hvis bogen skulle dreje sig om en kamp om danskernes værdier, eller ligefrem en kamp om danskernes sjæl, burde man forsøge at kortlægge disse værdier og konstatere om disse værdier flytter sig. Det kunne man på mange punkter gøre ved hjælp af meningsmålinger fra perioden, men det gør man ikke.

På den måde bliver bogens titel desværre misvisende. Politikerne kæmper ikke om danskernes sjæl, de kæmper om danskernes stemmer ved at forholde sig til danskernes værdier på en måde der maksimerer deres stemmetal, med større eller mindre respekt for de værdier deres partier hidtil har stået for. Det er der ikke noget mærkeligt i et parlamentarisk demokrati.

I det hele taget bør man nok ikke overvurdere politikernes indflydelse på værdiforandringer i befolkningen. Værdier er sejlivede, og de forandres nok så meget af langsigtede forandringer i selve samfundet som af den daglige debat.

Bogens udgangspunkt er den afgørende kursændring der fandt sted i Venstres agitation og politik op mod valget og regeringsdannelsen i 2001, Anders Fogh Rasmussens hamskifte fra hulemand til julemand, kort sagt. Venstre ikke bare accepterede velfærdsstaten, men præsenterede sig som en bedre forvalter af den end Socialdemokraterne. Debatten om velfærdsstaten som sådan blev lukket, mens der til gengæld blev åbnet for en anden værdikamp. Kapitel for kapitel gennemgår bogen disse værdikampe: Indvandringspolitikken, Irakkrigen, den danske kulturkanon, karikaturkrisen ("Muhammedkrisen") m.fl. Det er normalt Anders Fogh Rasmussen og Venstre der er i centrum, men der er også plads til De Konservatives behjertede forsøg på at gøre sig gældende, til Liberal Alliance og ikke mindst til Dansk Folkeparti.

Det er bemærkelsesværdigt at denne kamp for det meste ikke føres ud fra et liberalt grundsyn, i streng ideologisk forstand, men i langt højere grad ud fra et nationalkonservativt. En klassisk liberal ville slå syv kors for sig ved tanken om at nogle statsautoriserede smagsdommere skulle foreskrive ham hvad der var god eller dårlig kultur – pushpin is as good as poetry! Og liberalismen er som sådan universalistisk og langt væk fra nationalistiske fordomme. Man skulle derfor tro at De Konservative ville være på hjemmebane her, men de havde netop op til 2001 skattelettelser (en liberal mærkesag!) på programmet. Nå, dansk politik har aldrig overholdt nogen ideologisk logik.

Kapitlet om Dansk Folkeparti er et af bogens stærkeste, både i den konkrete analyse og i den teoretiske fundering. Alligevel må det være på sin plads at pointere at det næppe er dette partis mesterlige agitation der har skabt danskernes holdninger på indvandringsområdet (hvad forfatterne også til dels indrømmer). Flertallet af danskere har aldrig sluttet op om den indvandringspolitik der blev besluttet på Christiansborg fra 1970'erne og frem (hvad der fremgår af meningsmålingerne). Dansk Folkeparti tog blot disse vælgerholdninger til sig i stedet for at forsøge at opdrage på vælgerne.

Bogen afsluttes med et velformuleret parting shot til Venstre og Konservative: "Man fik magten, men arvede magtesløsheden".

Axel Moos

Anmeldelser Noter 217

Fra Watergate til Panama Papers

PETER CHRISTENSEN (med forord af Tom Buk-Swienty): *"Scoop – Fra Watergate til Panama Papers – nedslag i journalistikkens verdenshistorie"*. Gyldendal 2017. 349 sider, 300 kr.

Scoop er en gennemgang af ni udvalgte journalistiske scoops efter Anden Verdenskrig; med en overvægt af særligt amerikanske aviser. De behandles kronologisk og begynder med et portræt af Ben Bradlee og hans forhold til John F. Kennedy. Herefter følger tre historier om amerikanske journalisters beskrivelse af henholdsvis My Lai-massakren, Watergate-skandalen og Phnom Penhs fald. Dernæst en enkelt afstikker til sydafrikanske journalisters afdækning af mordet på borgerrettighedsforkæmperen Steve Biko. Næste følger to afsnit om amerikanske journalisters afdækning af massakrer i henholdsvis Libanon og Srebrenica. Afslutningsvis et afsnit om den mexicanske journalist Lydia Cachos kamp mod seksuelle overgreb og mørklægningen heraf samt endeligt et interview med den tyske journalist Bastian Obermayer om de såkaldte Panama Papers.

Peter Christensen griber afsnittene forskelligt an. I nogle af afsnittene gøres der således meget ud af at fortælle om scoopets baggrund, mens dette næsten ikke nævnes i andre afsnit. Atter andre afsnit gør meget ud af journalisten, mens andre afsnit gør lidt mindre ud af dette. Som nævnt er det sidste afsnit et interview, mens de øvrige otte afsnit er fremstillinger – springende i tid, så forfatterens møde med journalisterne bag de forskellige scoops og lokaliteter knyttet hertil, blandes med scoopenes oprindelige historie. Dette virker bedre, end det lyder, og det er ikke uinteressant at være med Robert Fish på fiskerestaurant i Beirut. Peter Christensen giver endvidere en levende beskrivelse, der leder tankerne i retningen af fortællende journalistik.

Scoop er som antydnet i det ovenstående en meget, meget velresearchet bog; der er således ikke skyggen af tvivl om, at forfatteren har arbejdet meget grundigt med materialet, hvilket også både Tom Buk-Swientys forord og kildelisten vidner om. Det er imponerende, at forfatteren har fået interview med både de pågældende journalister og en lang række politiske sværvægtede. Dette medfører dog en lang række anekdoter, og disse virker måske interessante enkeltvis, men til sammen virker de overvældende.

Hvis bogens formål havde været at give et overblik over journalistikkens udvikling, ville overblikket være tabt i detaljerne; fx er det næppe nødvendigt for forståelsen af Watergate-skandalen, at vide at Norman Mailer, en af tressernes store journalister drak sig fra sans og samling til sin fødselsdagsfest i 1973, eller at Woodward og Bernsteins litterære agent, David Obst, ikke var kommet sig ovenpå et syretrip, og derfor ikke i første omgang lykkedes med at skaffe et forlag til bogudgaven af afsløringerne.

Peter Christensen skriver dog også "nedslag" i sin undertitel, og dermed er det jo ikke målet at give en indføring i udviklingen, men det er svært ikke at sidde tilbage med nogle overvejelser over journalistikkens ændrede betingelser i det halve århundrede, som bogen behandler, når det er en gennemgående, men til dels implicit præmis for bogen. Fra bogens første kapitel, hvor det beskrives, hvordan Ben Bradlee stort set

Anmeldelser Noter 217

uproblematisk kunne være nær ven med John F. Kennedy, samtidig med at han var kritisk, politisk journalist, til bogens sidste kapitel, hvor Obermayer overvejer fordele og ulemper ved ikke at kende til kilden bag de omfattende afsløringer i Panama Papers, sker der fundamentale ændringer i journalistikken, og disse antydes desværre kun.

Målt på bogens egne præmisser er det dog en bog, der er læseværdig for journalistik-studerende med ambitioner ud over det sædvanlige, og det er også en bog som kan anbefales til de som er meget interesseret i menneskene bag historierne – og som allerede kender til fx amerikanernes engagement i Cambodja inden De Røde Khmers erobring af hovedstaden eller omstændighederne omkring uhyrlighederne i det tidligere Jugoslavien. Bogen er således ikke velegnet til undervisningsbrug i gymnasieskolen, da kun de allerbedste SRP-skribenter vil kunne få fornøjelse af enkelte dele af bogen.

Afslutningsvis må det også bemærkes, at der i en ellers langt overvejende velskrevet bog er passage i noget, der bedst kan karakteriseres som SMS-sprog. Det er hverken smart eller ungdommeligt at undlade subjektet i en sætning; heller ikke når det er indlysende hvad subjektet er.

Kim Hornbech

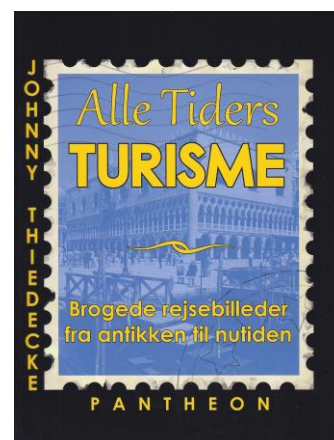
Turisme

JOHNNY THIDECKE: *"Alle Tiders Turisme"*. Pantheon 2018. 264 sider, 295 kr.

Historien om turismen går lige så langt tilbage som *selve* historien. Således kan man i Johnny Thideckes bog finde kilder fra Herodot til Christian Jensen. For det er primært kilderne der er interessante i bogen. Det er blandt andet en fornøjelse at læse om Klaus Rifbjergs gastronomiske oplevelser i Malaga, eller anekdoten om den rejsende i Antikkens Romerrige, der skrev på væggen om, hvordan han havde pissert i sengen, fordi kroen ikke havde potter på værelserne.

Alle Tiders Turisme giver en fin og anderledes vinkel på verdenshistorien. Man kan f.eks. læse, at afladsrejser i middelalderen var med til at sætte gang i turistindustrien. En pilgrimsrejse fra Wales til Rom gav nemlig 92 års tilgivelse for synd. Hvis man altså efterfølgende overværede højmessene 395 gange. Og når man kommer til det 20. århundrede, følger historien om Tjæreborg og Spies selvfølgelig. Med alt hvad det indebærer af grisefest og morgenbolledamer.

Selve Thideckes eget skrift består i en præsentation af de enkelte kilder, men selve den historiske kontekst er ofte sparsom. Napoleonskrigene, fortæller bogen, satte en stopper for turismen - inden turismen blomstrede igen. Hvornår, hvorfor og hvordan får vi ikke at vide. Bogen kan således ikke altid stå alene, men må suppleres med kyndig historisk kontekst fra andet materiale. Andre steder får vi dog en fin kobling

Anmeldelser Noter 217

mellem niche-fortællingen om turismen og den historiske kerne, som f.eks. damplokomotivets demokratisering af turismen under den industrielle revolution.

Det fungerer fint, at Thidecke enkelte steder stiller sig kritisk over for kilderne, såsom ved Herodots omtale af Cheops og Chefrens pyramider. Faktisk savner bogen at høre mere fra forfatteren, der tydeligvis har meget på hjerte. Det er en skam, at han holder tilbage. Til gengæld virker det underligt og malplaceret, når læseren af og til adresseres som var denne på rejse i Antikkens Grækenland.

Bogen i sig selv er dog en historie for sig selv. Layoutet minder mest om noget, man vil kunne finde i en skoleopgave, og selvom bogen er fyldt med en række billeder, hvor Thidecke for alvor folder sin viden ud, så er de fleste i lav opløsning og fremstår pixelerede. Lidt over et kg. vejer moppedrengen og vil næppe være førstevalg over de bøger elever bringer med i skolen. *Alle Tiders Turisme* vil således fungere bedst som lærerkopi eller til et projektforsøg, såsom en optakt til en studietur til f.eks. Grækenland, eller til DHO'en i 1.g.

Thideckes bog bør først og fremmest ses som en kildesamling. Man savner en egentlig introduktion, der kan sætte en ramme og et formål med bogen, før den kan blive mere end det. Men vi må nøjes med et yderst kort forord om turisme generelt, men ikke meget om det vi kan finde bag de trykte sider.

Torben Nybo

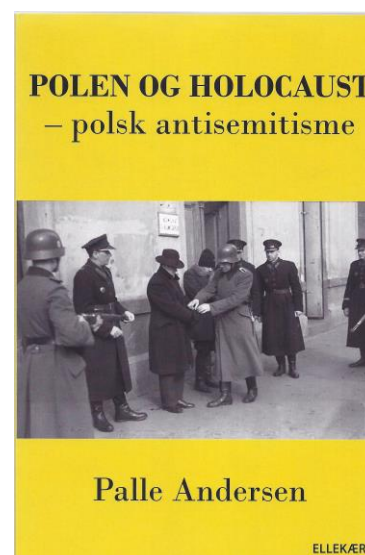
Polen og holocaust

PALLE ANDERSEN: *"Polen og holocaust – polsk antisemitisme"*. Forlaget Ellekær 2018. 163 sider, 175 kr.

Den 1. februar i år blev der i Polen vedtaget en lov, der gør det strafbart at fortælle, at Polen havde medskyld i nazisternes jødeudryddelse under 2. Verdenskrig. Op til 3 års fængsel er strafferammen, og særligt nævnes det, at Auschwitz og andre koncentrationslejre på polsk jord ikke må omtales som "polske koncentrationslejre". Det er unægtelig en helt usædvanlig sammenblanding af historietolkning og aktuel politik og lovgivning, og loven vakte da også genlyd, ikke mindst i form af en kraftig fordømmelse fra israelsk side, men er også blevet emne for en intern polsk historiestrid.

I denne forbindelse kan man hilse Palle Andersens lille bog om polsk antisemitisme meget velkommen. Palle Andersen er historiker og har tidligere udgivet bøger om Holocaust, bl.a. om hvad man vidste i Danmark.

Det er de polsk-jødiske relationer under den tyske besættelse af Polen, der er bogens emne og ikke holocaust med udryddelseslejre og masse mord i almindelighed. Det gør forfatteren omhyggeligt rede for og indsnævrer yderligere fokus til Generalguvernementet, det område af Polen, som tyskerne efter erobringen i september 1939 styrede som en koloni med en generalguvernør (Hans Frank) i spidsen. Området

ELLEKÆR

Anmeldelser Noter 217

omfattede det sydøstlige Polen med byerne Warszawa, Kraków og Lwów og med en jødisk befolkning på ca. 2 millioner.

Palle Andersen benytter to engelsk-sprogede kildesamlinger med jødiske beretninger, der er indsamlet dels i Israel og dels i Polen i de første år efter krigen. Beretningerne viser, hvordan almindelige polakker behandlede jøder, der var på flugt fra de tyske myndigheder, hvordan de angav dem, tog deres ejendom og i en del tilfælde direkte dræbte dem. Med mange kildeuddrag dokumenteres det, at polske borgere i den grad var medskyldige i forfølgelsen og udryddelsen af jøderne. Den er således et stærkt korrektiv til den historie, som den aktuelle polske regering ønsker at fortælle.

Palle Andersen diskuterer spørgsmålet om kildernes repræsentativitet og konkluderer, at "de mange beretninger indeholder en stor fællesmængde af karakteriske træk". Her kan man savne en understregning af, at materialet stammer fra enkelte polske landdistrikter. Der var modsætningerne mellem de yiddisch-talende traditionelle jøder og de konservative, fremmedfjendske polske bønder stærkere end mellem polakker og assimilerede jøder i storbyerne.

Fremstillingen er båret af en stærk og berettiget harme, men har også sin tydelige tendens. Den dukker op, når der i forbindelse med polske forsøg på at hjælpe jøder, bl.a. fra den polske undergrund, fremhæves, at hjælpen kun blev givet mod betaling og ikke ud fra et idealistisk ønske om at hjælpe forfulgte folk.

Palle Andersen afviser, at den polske deltagelse i jødeudryddelsen primært skyldtes en grådighed, der kan forstås ud fra de generelt fortvivlede forhold, som den polske befolkning havde under det nazistiske styre. I stedet peger han vedholdende på en grundlæggende polsk antisemitisme som baggrund og karakteriserer de polske bønder som "deltagende iagttagere".

Bogen slutter med at trække linjen op til i dag, men der er ikke plads til mange nuancer i fremstillingen, f.eks. nævner den ikke Polin, Museet for de polske jøders historie i Warszawa, der åbnede i 2014. Her kan man finde en polsk historiefortælling, der søger at sætte jødeudryddelsen i sammenhæng og ikke fortier egen deltagelse og medskyld.

Det er ikke en bog, der umiddelbart er oplagt at bruge i undervisningen. De mange kildeuddrag er korte og svære at forholde sig kildekritisk til, og emnet som nævnt stærkt afgrænset og til dels revet ud af sammenhæng. Men beskæftiger man sig med polsk historie, er der markante synspunkter at finde og stof til diskussion af historiebrug. Og i sig selv er bogen et vidnesbyrd om, hvor overvældende en rolle holocaust 75 år efter stadig spiller i historiebevidstheden og hvordan denne historie udnyttes i aktuel politik.

Mads Pedersen

Anmeldelser Noter 217

Jugoslaviens sammenbrud

CHRISTIAN AXBOE NIELSEN: *"Vi troede ikke, det kunne ske her. Jugoslaviens sammenbrud 1991-1999"*. Kristeligt Dagblads Forlag 2018. 410 sider, 300 Kr.

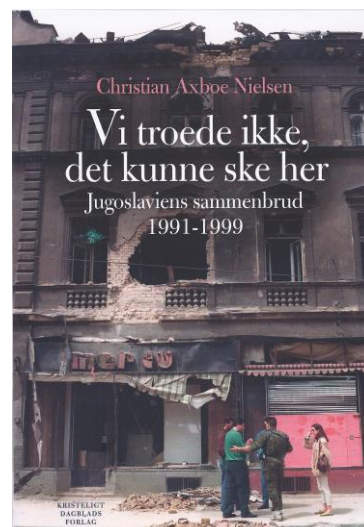
Det er på mange måder ubegribeligt, at Jugoslavien, der endnu i 1980'rne blev opfattet som lidt af en socialistisk mønsterstat, var vært for vinter OL, modtog hundredtusindvis af turister til sine strande og stadig soledede sig i den afdøde leder Titos internationale berømmelse, i 1990'rne skulle blive skueplads for de blodigste og grusomste krige i Europa siden 2. Verdenskrig. Jugoslavien endte med at blive 7 stater, hvor krigen nok er holdt op, men konflikterne langt fra løst.

Om det dramatiske og rystende forløb, som man ikke troede kunne ske der, er der nu udkommet en omfattende bog af Christian Axboe Nielsen, der er uddannet historiker i USA og i mange år har arbejdet i Haag for ICTY (FN's internationale straffedomstol for det tidligere Jugoslavien). I dag er han lektor på Aarhus Universitet i Østeuropastudier.

Christian Axboe har således helt særlige faglige forudsætninger, herunder fuld beherskelse af det, der engang hed serbokroatisk, men i dag bør betegnes som BKS (Bosnisk/kroatisk/serbisk) for at skrive denne bog. Den må klart blive standardværket om Jugoslaviens sammenbrud og de medfølgende krigsforbrydelser, etnisk udrensning, ja direkte folkemord. Det er glædeligt, at en sådan bog udkommer på dansk med talrige referencer til danske forhold, lige fra væsentlige sammenligninger mellem dansk og jugoslavisk historie over henvisninger til bosnieres skæbne i Danmark til det danske landsholds deltagelse ved EM i fodbold i 1992.

Christian Axboe tager med sikker kritisk sans afstand fra fortællingerne om særlige urgamle etniske modsætninger og om speciel medfødt trang til grusomheder hos folk på Balkan. I stedet begynder han sin fremstilling med at følge udviklingen af Jugoslavien efter 1. Verdenskrig, først som kongedømme og siden socialistisk stat. Fremstillingen bliver mere fyldig efter Titos død i 1980, hvor mange forskellige udviklingsspor fastholdes overskueligt. Axboe afviser, at der var tale om en uafvendelig krise, og peger i stedet på de ofte tilfældige virkninger af politiske valg, der bundede i usikkerhed, opportunisme og ansvarsløshed over for reelle politiske og økonomiske problemer. Det nationalistisk-ideologiske engagement har sin grund i "sikkerhedsdilemmaet", en frygt for ens egen gruppes sikkerhed i en konflikt, der fremprovokeres af kyniske politikere. Dette er en hovedlinje i bogen, og religionsspørgsmålet vurderes mere som et påskud til konflikterne end som deres årsag.

De følgende 4 kapitler er over 200 sider bogens tyngdepunkt. Her får vi en meget detaljeret og grundigt dokumenteret gennemgang af først krigen i Slovenien og Kroatien i 1991-1992 og derefter af kampene i Bosnien. Massakren i Srebrenica i 1995 spiller en stor og uhyggelig rolle i bogen, og det internationale ansvar diskuteres. Denne del afsluttes med det internationale samfunds tøvende indgreb, der trods alt standsede den åbne krig.

Anmeldelser Noter 217

Fremstillingen har mange enkeltheder med, situationer, forbrydelser og forbrydere beskrives og vurderes, og uden at det går ud over den videnskabelige standard, er den båret af stor empati. Axboe trækker her dels på sit unikke kendskab til det kolossale kildemateriale, der er kommet frem i forbindelse med krigsforbryderprocesserne, dels på sine helt personlige oplevelser og erfaringer. Han har mødt og talt med utallige ofre for krigsforbrydelser, men også siddet over for Serbiens mangeårige leder, Slobodan Milošević, en af de hovedansvarlige for Jugoslaviens blodige opløsning. Vi får således en mønstergyldig historisk analyse af politiske ambitioner og magtforhold, af internationale forhandlinger og militære begivenheder, men møder også på uhyggeligt nærværende vis de forfærdelige grusomheder, de lemlæstede ofre, endelig det retslige efterspil, der fulgte i Haag.

I et kortere kapitel behandler Axboe Kosovo-krigen 1998-99, og her er der igen krigsforbrydelser – og det både fra serbisk og kosovoalbansk side, men der dukker endelig en mere idealistisk politiker op, ikkevoldsfortaleren Ibrahim Rugova.

I det afsluttende kapitel er der en vældig nyttig opsummering af de nu syv forskellige jugoslaviske staters udvikling frem til i dag med vægt på, hvordan man søger at konstruere og udnytte national identitet, og hvordan deres økonomiske udvikling hæmmes af den udbredte korrupsion, der er en konsekvens af krigene. Axboe peger på, hvor svært det er at undgå "nationalismens kvælergreb", dokumenterer det overvældende bureaukrati i Bosnien på grund af den komplicerede statsstruktur og introducerer for Serbiens vedkommende begrebet "stabilitokrati." Det er et principielt demokratisk styre, hvor ét parti har taget magten i staten ("State capture") og breder sine fangarme ind i retsvæsen, forvaltning, medier og erhvervsliv. Der er andre lande som Ungarn og Tyrkiet, der kan kandidere til at være stabilitokratier.

Christian Axboes bog er ikke altid lige let at læse, men den elev, der vil skrive opgave om jugoslaviske forhold, vil i de enkelte afsnit kunne finde en guldgrube af informationer med tilknyttede metodiske overvejelser. Til undervisningsbrug vil man nok ty til Anders Bjørns glimrende undervisningsbog, hvor den danske involvering i Balkankrigene får mere plads, og til Danmarkshistorien.dk's særtema om Jugoslaviens sammenbrud, redigeret og skrevet af netop Christian Axboe Nielsen.

Som lærerens bog – hvad enten den læses som forberedelse til et undervisningsforløb og/eller en studierejse til f.eks. Sarajevo (- kan meget anbefales) eller af ren og skær interesse – kan den ikke anbefales nok. Her forbindes den kildekritiske skarphed og analyse med personlige oplevelser og engagement. Samtidig bliver vi mindet om, hvordan historien kan bruges og ikke mindst misbruges, og hvor kritisk og nuanceret man skal forholde sig til den nationalistiske diskurs. Midt i det dystre billede af socialt sammenbrud og menneskelig lidelse, der tegnes i bogen, er det et lyspunkt, at ICTY faktisk har virket gennem mange år, dokumenteret krigsforbrydelser og dømt mange af deres ansvarlige. Krigsforbrydere kan få deres straf.

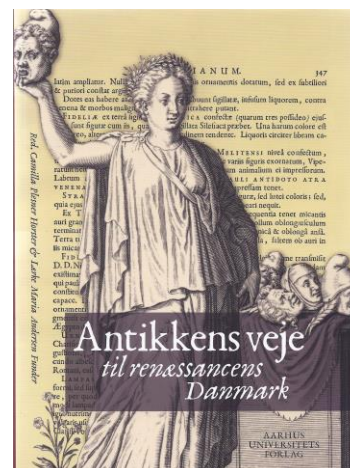
Mads Pedersen

Anmeldelser Noter 217

"at tale dicte och scriffue reth och gode latine"

CAMILLA PLESNER HORSTER & LÆRKE MARIA ANDERSEN FUNDER (Red.):
"Antikkens veje til renæssancens Danmark". Aarhus Universitetsforlag 2017.
Illustreret. 256 sider, 250 kr. inkl. moms.

Dette værk udspringer af forskningsprojekter vedrørende renæssancehumanismens spredning fra Italien til Norden og dens grundlæggende betydning i Europa. Ni bidragydere, flertallet klassiske filologer eller arkæologer med tilknytning til Aarhus Universitet, behandler syv humanister af vidt forskellig fremtoning og karat. Der tages afsæt i Francesco Petrarca, humanismens italienske fader, og i kronologisk orden følger Nederlandenes beundrede og berømmede Erasmus af Rotterdam alias Desiderius Erasmus, humanismens danske eksponenter Christiern Pedersen, med en omfattende forfatter- og udgivervirksomhed i både Nederlandene og Danmark, teologen og hyrdedigteren Rasmus Mikkelsen Glad alias Erasmus Lætus, den velstuderede og lovende Mads Pors, som fejlede og døde som forgældet studehandler, sprogforskeren og digteren Bertil Knudsen Aquilonius samt lægen og oldtidsforskeren Ole Worm. Tidsmæssigt rækker de fra Petrarcas unge år i 1320'erne til Worms død i 1654. Desuden behandler Thomas Lyngby Christian 4.'s Frederiksborg og slottets antikke udsmykning. Renæssancens, og Christian 4.'s forestillingsverden synes her forbundet med vor egen tid, men den kan også virke ganske fremmedartet: "*Her smelter den fjerne antikke fortid - og bag den det ældgamle Egypten - sammen med renæssancen og videre sammen med vor egen tid i en undren over tilværelsens mysterium. En søgen efter tabt mening*" (s. 178). Afslutningsvis fortælles historien om gymnasiets fag oldtidskundskab. Hvert af de ni bidrag føres frem, helt efter humanismens ånd, af en muse afbildet i stik fra 1601, mens musernes moder Mnemosyne, den personificerede erindring, indleder redaktionens introduktion.

Bidragene favner vidt, har mange facetter og levner derfor kun mulighed for enkelte kommentarer. Særlig interessant, om end med et svagt anstrøg af tragik, forekommer Annet den Haans behandling af Erasmus af Rotterdams liv og virksomhed, der hører til i brydningstiden med humanismens udbredelse fra Italien til Nordeuropa, med bogtrykkerkunstens fremkomst og med den begyndende reformation. Hans indflydelse i samtidens lærdomsfællesskab, *Res Publica Litterarum*, var enestående, og da Martin Luther i 1517 opslog sine teser i Wittenberg, var hans karriere og ry i zenit. Erasmus' endegyldige mål for al dannelse var ikke blot at imitere antikken, men at dyrke sindet, så man kunne blive bedre kristne. En guldalder ville komme, hvor krige ville slutte, og hvor gudsfrygt og harmoni herskede. Reformationstidens kaos fik hans optimisme til at forsvinde, og i sine senere år, han døde i 1536, var han i defensiven klemt mellem konservative teologer og radikale reformatorer. Efter hans død førtes nogle af hans værker på *Index*, mens andre kunne læses, med forsigtighed.

Vor egen Ole Worm fremstår i Lærke Maria Andersen Funders bidrag som en personlighed i særklasse, en fornem repræsentant for lærdomsfællesskabet og for universiteterne, hvor fagligheden gik på tværs af de

Anmeldelser Noter 217

skel, vi kender i dag. Han var polyhistoren, "der både beherskede antikkens litteratur, forstod sig på menneskekroppens anatomi og også kunne begå sig i en diskussion om runestens form og formål. Renæssancens komplekse lærdomsbegreb var bredere, end det var dybt" (s. 209). Hans samling, *Museum Wormianum*, var, da han døde, resultatet af 30 års samlingsaktivitet. Samlingen trækker spor tilbage til Aristoteles og Plinius den Ældre, som fungerede både som direkte autoritative kilder til faktisk information om naturen, som forbilleder for empirisk videnskab og som eksempler på, hvordan en samling kunne systematiseres. Worms mål er karakteriseret som en vidensrevolution, idet han afviser skolastikken til fordel for et moderne videnskabeligt begreb. Han skriver i indledningen til sit katalog, som udkom i 1655, året efter hans død: "Lad os kort sagt virke for, at lærdomsinstitutionerne begynder at erstatte overtalelse med bevis, drøftelse med undersøgelse, tro med viden" (s. 220).

Med gymnasireformen i 1903 knyttedes reformens nye fag oldtidskundskab til en endnu ubrudt tradition siden renæssancen ved at anskue antikken som et prægnant udtryk for almen dannelse. Faget skulle i udforskningen af den antikke græske kultur fremme elevernes selvstændighed og forståelse for demokratisk tankegang og den frie tanke, altså på et helt grundlæggende niveau uafhængigt af tid og sted.

Begrebet almen dannelse er i dag under pres ved fordringen om relevans og nyttefag. De seneste gymnasireformer har så ændret vægtningen af faget som dannelsesfag til et kulturfag, som formidler indsigt i fælles europæisk begrebsdannelse og formsprog, som afkoder vor samtids danske og europæiske kultur. Oldtidskundskab, et levn fra humanismens indtog i Danmark, har, skriver Vinnie Nørskov, overlevet i over 100 år: "Det skyldes ikke mindst fagets evne til at redefinere sig selv som et europæisk kulturfag, som gennem perspektivering af den klassiske arv sætter fokus på den levende arv og den historiske videns relevans for forståelsen af vor tids samfundsstrukturer og begrebsverden" (s. 246).

Værket fremstår som en æstetisk og meget indbydende publikation. Teksten er sat med den smukke Elzevir, der blev designet i Nederlandene i 1600-tallet af Christopher van Dyck. Illustrationerne er talrige, mangeartede og af god kvalitet. En liste over anvendt litteratur afslutter hvert kapitel, og der er et navne- og stedregister samt en liste med billedkilder.

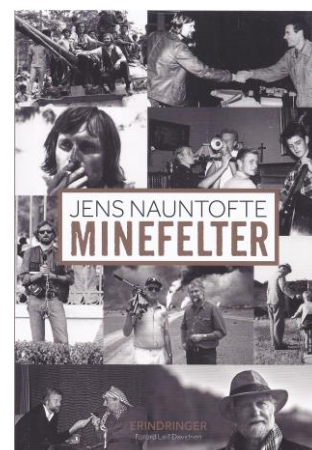
Ole Halding

Af en udenrigsreporters eventyrlige liv

JENS NAUNTOFTE: "Minefelter". Politikens Forlag 2017. 344 sider, 300 kr.

Nauntoftes erindringer er den foreløbig sidste i rækken af selvbiografier skrevet af udenrigsreportere, en type bøger der vel efterhånden må siges at udgøre en særlig litterær genre.

Bogen handler om Nauntoftes arbejdsliv, eller i hvert fald den del af det der foregik uden for Danmarks grænser; der er meget lidt om hans arbejdsliv hjemme i Danmark. Og så handler den om hans personlige liv, ikke mindst hans opgør med faderen. Den er overvejende kronologisk opbygget, men med

Anmeldelser Noter 217

mange spring i tid og rum, styret af forfatterens inspiration. Vi kommer langt omkring i verden, dog mest til Mellemøstens forskellige brændpunkter, tidsmæssigt med den største vægt på 1970'erne og 1980'erne. En særlig betydning for forfatteren har begivenhederne i Saigon omkring byens fald i 1975.

Konflikterne i Mellemøsten og Vietnamkrigen er jo ikke ligefrem ubeskrevne blade i historiens bog, og Nauntoftes erindringer er ikke et must hvis man vil studere disse nærmere. Nauntoftes bog er et must hvis man interesserer sig for personen Nauntofte eller eventuelt for udenrigsreporterens selvforståelse.

Man kunne måske forvente, i og med at Vietnamkrigen fylder så meget i bogen og i forfatterens bevidsthed, at der ville være overvejelser over temaet "USA tabte ikke krigen til Nordkorea eller Vietcong, men til sine egne massemedier". Det er der ikke, men i bogens slutafsnit, hvor han efter knap 40 år vender tilbage til Saigon, er der dog interessante overvejelser om udenrigsreporterens placering: "Jeg havde været en del af det oppustede udenlandske reporterkorps, hvor vi alle foregav, at vi havde fod på situationen i Saigon. Intet kunne være mindre rigtigt. Vi vidste i virkeligheden ingenting" (s. 322). Han går dog ikke videre i tankerækken, f.eks. om baggrunden for at udenrigsreporterne risikerer liv og lemmer, og for at diverse massemedier ofrer store summer for reportager fra verdens brændpunkter, når situationen er at "Vi vidste i virkeligheden ingenting".

Læseren kan måske komme lidt videre i forståelsen ved hjælp af flere af de spredte bemærkninger i slutafsnittet, f.eks.: "Tabernes historie er altid mere interessant end sejrherrenes" (s. 319). Er det læsernes og seernes interesse for human interest stories og drama, der skal dækkes?

Forfatteren lægger ikke skjul på, og kan endog undertiden vise en vis ironisk distance til sin fascination af livet som udenrigsreporter: Interviews med verdens tyranner (der minder Nauntofte om faderen), møder med ofre for krig og undertrykkelse, og det glade kammeratskab med de andre udenrigsreportere i hotellets bar, med whisky og kvinder og gensidig selvbekræftelse.

For yndere af genren er denne bog utvivlsomt særdeles læseværdig. Den er velskrevet og underholdende med medrivende personlige vinkler.

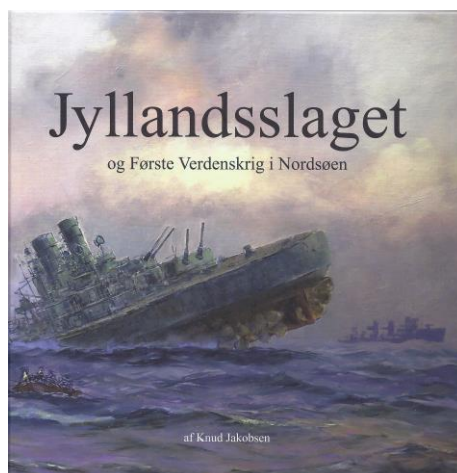
Axel Moos

Krigen på Vesterhavet

KNUD JACOBSEN: *"Jyllandsslaget og Første Verdenskrig i Nordsøen"*. Sea War Museum, Thyborøn 2017. 360 sider, 300 kr.

I 2015 åbnede Sea War Museum i Thyborøn, og i 2016 åbnede museet en Mindepark for Jyllandsslaget, verdens første og største søkrig mellem de moderne og enorme slagskibe (Dreadnaughts fra 1906).

Slaget fandt sted den 1. juni 1916, og der deltog på britisk side 149 skibe med ca. 52.500 mand om bord, på tysk side 101 skibe

Anmeldelser Noter 217

med ca. 37.500 mand. De britiske tab var de største, 14 skibe og 6274 mand mod tyskernes 11 skibe og 2545 mand. De største skibe åbnede ild på omkring 20 km afstand. Skibene kunne lige akkurat se hinanden i kikkerter, men alligevel formåede de med datidens sigtemidler at ramme modstanderen. Begge parter hævdede at have vundet slaget. De tyske krigsskibe havde bedre sigtemidler end englænderne, men den engelske flåde var meget større end den tyske flåde, der stort set forblev indespærret resten af krigen. Forfatteren bruger omkring 65 sider på det store slag (176-238), som han gennemgår time for time og næsten granat for granat i de fire faser, som han inddeler konfrontationen i.

Men det var ikke det eneste, der foregik i Vesterhavet eller Nordsøen. Da den tyske flåde skulle ud fra Wilhelmshafen, og da den engelske flåde lå ud for den skotske kyst, måtte det komme til sammenstød mellem de to flåder her. Den tyske flåde var lukket inde, men gjorde enkelte offensive fremstød, mens den tyske krig til søs primært blev ført af primitive ubåde, der skulle afskære England for forsyninger.

Forfatteren Knud Jacobsen indleder med et afsnit, hvor han forklarer, hvordan englænderne allerede i begyndelsen af krigen kom i besiddelse af de tyske koder til radiokommunikation i Højsøflåden. Derfor var den engelske flåde hele tiden på forkant med de tyske planer. Herefter gennemgår han i 29 afsnit praktisk taget al søkrig i Nordsøen i perioden.

Nogle kapitler handler om de enorme Luftskibe, som blandt andet var stationeret i Tønder (der var tysk 1864-1920), og som spillede en vis militær rolle under verdenskrigen om end de var problematiske konstruktioner. Knud Jacobsen fortæller også historien om Lusitania - den store ombyggede passagerdamper, der blev sænket 7. maj 1915 med over 100 amerikaner blandt ofrene.

Knud Jacobsen forsøger at redegøre for, hvad der skete med besætningerne i de mange skibe, der blev ramt af krigshandlingerne til søs. Vi læser om mange af Første Verdenskrigs gentleman-acts, hvor ubådskaptajner sørgede for, at besætninger på fragtskibe gik fra borde, før skibene blev sænket, og hvordan besætninger blev taget ombord eller eskorteret imod land.

Minering i Nordsøen betød, at tyskerne ofte overtrådte dansk neutralitet, når skibe sejlede hjemad langs med den jyske vestkyst på grænsen af internationalt farvand for at undgå miner. En del episoder vidner derfor også om, hvordan danskere kom i kontakt med den store krig, der rasede ude i Europa. Fascinerende er kapitlet om Søslaget ved Bjerregaard (225-267), hvor lokalbefolkningen omkring Hvide Sande blev vidne til et decideret søslag.

Forfatteren skriver på side 334, at Første verdenskrig varede 1569 dage. Den tyske Højsøflådes fremstød varede 430 timer, som svarer til 18 dage. Forfatteren afslutter derfor med at udtrykke sympati for de matroser i den tyske flåde, der gjorde oprør imod admiralerens planer om et sidste desperat flådefremstød imod England i krigen sidste måneder.

Bogen lader rigtig mange mennesker komme til orde, idet vi hører om en lang række personers karriere indenfor navnlig den tyske flåde, og hvor vi følger en lang række skæbner i deres professionelle og civile liv.

Bogen går godt i kombination med Sea War Museum, som jeg skal se når jeg kommer på de kanter, og bogen skulle sikkert oversættes til tysk. Der kunne jo godt være et marked blandt tyske turister på vestkysten.

Anmeldelser Noter 217

Bogen er anbefalelsesværdig læsning, men henvender sig måske mest til maritimhistoriske nørder.

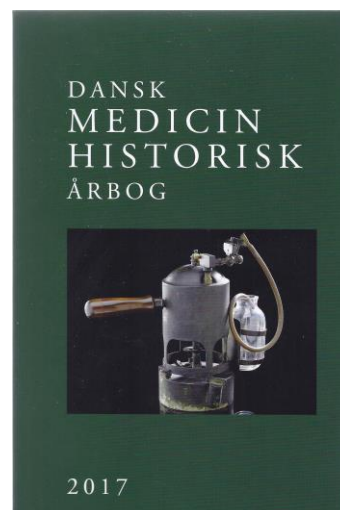
Thorkil Smitt

Dansk Medicinhistorisk Årbog 2017

Dansk Medicinhistorisk Årbog udgives af Dansk Medicin-historisk Selskab og Stenoselskabet - Medicinhistorisk Selskab for Fyn og Jylland. 200 sider, 150 kr.

Tidligere årgange af årbogen har budt på artikler, der kunne være relevante for historiefaget i et tværfagligt samarbejde, f.eks. med biologi. I 2017 årbogen er artiklerne interessante, men mere historiografiske eller kuriøse set fra en historielærers vinkel.

Dansk medicinsk-historisk Selskab fejrer 100 år i år. Årsskriftet bidrager ved at publicere festtalen fra jubilæumsfesten og en artikel af Sven Erik Hansen om Julius Petersen (1840-1912), der foruden at være fattiglæge var Danmarks første professor i medicinens historie. Forfatteren lægger vægten på det biografiske og bibliografiske materiale, ikke på fattiglægefunktionen.

Ole Sonne bidrager med artiklen: "Tidligere tiders metoder til genoplivning af druknende", Henrik Permin m.fl. med "Sølv i medicinens tjeneste" og med "Lister og antiseptik". Artiklerne viser, hvordan den videnskabelige udvikling ikke er den lineært fremadskridende historie, vi ofte præsenteres for:

I "Tidligere tiders metoder til genoplivning af druknende" gennemgår Ole Sonne ikke blot genoplivningsmetoder gennem tiden i Danmark, men sætter også genoplivningsmetoderne i relation til den europæiske udvikling på området. Et strandingskort fra sidste halvdel af 1800-tallet viser tydeligt, at strandinger var "big business" langs de danske kyster.

Sonne inddrager et spændende illustrations- og kildemateriale, der spænder fra lovgivningen om redning af druknende over tegninger af, hvordan tobaksrøg kunne blæses ind i tarmene på den reddede, til redningskasser og disses vejledninger. Forfatteren konkluderer, at udviklingen indimellem er gået den gale vej, men at sej kamp og evidens har hjulpet. Samtidig skulle modstanden mod at røre ved patienten overvindes.

I et særligt afsnit drøfter Sonne problematikken om dødserklæringerne. Ind i mellem kunne lokalbefolkningen tilsyneladende være lige hurtige nok til at begrave skindøde efter et forlis, og først i løbet af 1800-tallet kom der en særlig lovgivning om dødserklæringer. Jeg mindes fortællingen om H. C. Andersen, der skulle have lagt en seddel på sit natbord: "Jeg er kun skindød". Efter at have læst Sonnes artikel, slår det mig at have været en yderst fornuftig foranstaltning.

Årbogen afrundes med Gert Almind og Niels Bentzens artikel: "Fra profession til lægeligt speciale. Almen medicin 1966-1975". En spændende artikel om modstanden mod og kampen for de praktiserende lægers plads i Academia.

Årbogen fremtræder i et lækkert tryk og med mange fine illustrationer.

Anmeldelser Noter 217

Jeg ville ikke bruge årbogen i undervisningssammenhæng, men hvis du som årbogens målgruppe er specielt interesseret i medicinhistorie, kan du roligt dykke ned i den.

Anne Melillo

Aktualiteten af Luthers socialetik

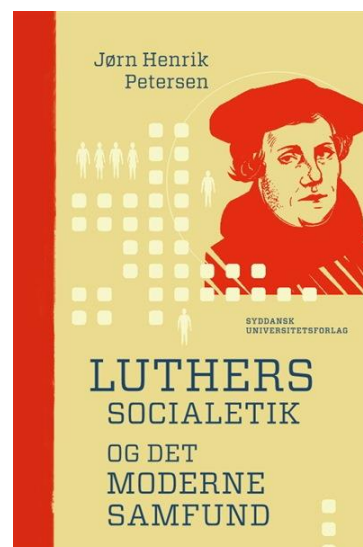
JØRN HENRIK PETERSEN: *"Luthers socialetik og det moderne samfund"*.
Syddansk Universitetsforlag 2017. 197 sider, 158 kr.

I sin nye bog om Luthers 'socialetik', der er en revideret og forenklet version af hans tidligere bog "Fra Luther til konkurrencestaten" (2016), dels undersøger Jørn Henrik Petersen (JHP) kritisk Luthers mulige indflydelse på velfærdsstaten, som mange udmærkede mennesker står i kø for at tilskrive ham (måske det meste af) æren for, og dels undrer han sig over denne velfærdsstats relativt hastige, historiske transformation til konkurrencestat.

Når velfærdsstaten altså åbenbart havde et så solidt og historisk rodfastet, næsten 450-årigt åndeligt fundament, når denne stat vel nærmest var et logisk slutpunkt på historien ifølge megen 500-års reformations-jubilæumstale og -skrift, hvordan kunne den da afløses efter så få år efter at en samfundsstruktur, som snart sagt var at betragte som dens diametrale modsætning, altså 'konkurrencestaten'?

Dette synes at være en penibel problemstilling ikke mindst for dem, der har apologeret for, at den lutherske protestantisme, denne være sig ægte sakral eller moderne sekulariseret, står som det temmelig faste og urokkelige grundlag for velfærdsstaten. For JHP selv er problemet dog knap så stort, idet han nok tilskriver Luthers tænkning en, mest indirekte, inspirerende, men ikke eksklusiv og determinerende betydning for velfærdsstatens indretning og mentaliteten bag den. Ifølge JHP kan Luthers indflydelse på velfærdsstaten af mange grunde dårligt afklares helt – og for denne anmelder at se med rette – bl.a. fordi andre idéer foruden økonomiske og andre omvæltninger i de forløbne 450 år havde gjort sig gældende, således renæssancens humanisme, 1700-tallets oplysningstænkning, romantikken i det 1900 århundrede og siden socialismen – og dertil kommer altså de materielle, bl.a. politiske og økonomiske, forandringer igennem disse århundreder så som industrialisme og økonomiske kriser, der også har medvirket til at ændre menneskers mentalitet. Han siger selv kort om dette: "Den indirekte kristne (lutherske) indflydelse lod sig næppe bestemme".

JHP er imidlertid ikke nogen Luther-apologet, skønt han utvivlsomt overvejende er positivt stemt over for dennes sk. socialetiske tanker. Han opfatter Luther som ikke blot evangelisk, religiøs, men også som social reformator og sågar som kapitalismekritiker, som kritiker af enhver stræben efter profit for egen vindings skyld. Ifølge forfatteren havde Gud ved Jesu lidelseshistorie sat mennesker fri fra at stræbe efter at befri sig selv for synd og skyld; den byrde havde Jesus taget på sig og altså frigjort mennesker fra. Mennesker skulle således ikke for sin egen frelses skyld stræbe efter at gøre gode gerninger; frelsen var en opgave, Jesus havde befriet dem fra, de havde således ingen grund til at bekymre sig om sig selv, derfor burde de

Anmeldelser Noter 217

udelukkende koncentrere deres indsats her på jorden om at hjælpe den anden, 'næsten'. Denne er ifølge JHP's Luther-tolkning ikke blot at forstå som ens nærmeste familie og måske ens eget land og egne landsmænd, men derimod at fortolke som enhver, der måtte have hjælp behov. Alt arbejde skulle således udføres til næstens bedste – men naturligvis skulle den arbejdende selv have til dagen og vejen og en tryk fremtid for at kunne hjælpe.

Luther skelnede imidlertid imellem den værdigt og den ikke-værdigt trængende; den værdigt trængende var den arbejdsvillige, der enten kunne og ville arbejde eller den, som ville, men ikke kunne, mens den ikke-arbejdsvillige altså var den, som kunne, men ikke ville arbejde. Denne skelnen fandtes ikke i det moderne velfærdssamfunds ideologi og dens lovgivning, der ifølge JHP uden forskel ydede hjælp til Loke såvel som til Thor, dersom de havde behov for det.

JHP synes, trods sin sympati for velfærdsstaten, at nære en vis skepsis over for en naivitet i ideologien bag denne, der synes for ham at se at operere med en urealistisk, alt for positiv og optimistisk opfattelse af mennesket som, trods rigtignok selv også behovsvæsen, socialt og altid villigt til at yde en arbejdsindsats og en betragtelig skattebetaling til andres påkrævede underhold. Nogen har imidlertid ærgerligt nok udnyttet dette system, synes JHP at mene. Måske har han ret. Men hvem er det så, som mon har udnyttet systemet? Dagpenge- og kontanthjælpsmodtagere? Eller lønmodtagere, der ikke har villet dele arbejde og løn med andre, men derimod har taget flittigt for sig (selv) ved overenskomstforhandlinger? Eller måske højtgagerede/sig selv højt gagerende virksomhedsledere? De herskendes tanker er i velfærdssamfundet som andre steder ofte de herskende tanker, og de førstnævnte medborgere er derfor i almindelighed på det nærmeste gjort til hovedskyldige i velfærdssamfundets endeligt.

JHP er delvis kritisk over for Luthers arbejdsbegreb, hvilket han ser som helliggjort på linje med konkurrencestatens arbejdsbegreb. "Den, der ikke ville arbejde, skulle heller ikke have føden", refereres Luther af JHP, og i det hele taget skulle mennesker for Luther uafbrudt og hårdt arbejde for næsten. Men altså ikke for sig selv, og deri ligger forskellen til især konkurrencestatens arbejdsbegreb, der ifølge JHP ikke blot stigmatiserer og ekskluderer enhver, der ikke vil arbejde, men i princippet også enhver, som ikke kan. Arbejde og arbejdsduelighed er her gjort til altings målestok, og mennesket anses i dette samfund for at være homo oeconomicus, det økonomiske, egoistiske menneske, der evig og altid søger at maksimere og optimere tilfredsstillelsen af sine egne og sine allernærmestes behov uden at skele til de andres, samtidig med at han/hun dog anses for at være essentielt arbejdsu villig og derfor skal underkastes passende disciplinering til arbejde om nødvendigt.

Velfærdssamfundet målestok kan vel, med JHP, siges at være den enkeltes, alle enkeltes, gode liv i samfundet, mens målestokken i konkurrencesamfundet kan hævdes at være den enkeltes arbejds- eller rent økonomiske indsats for sit eget livs opretholdelse. I det første stod ret over pligt, nydelsen var uafhængig af ydelsen, i det andet står pligt over ret, den enkeltes ydelse kommer før nydelsen.

Hvorvidt det gode liv var en målestok for Luthers socialetik, er nok tvivlsomt; det var måske snarere hjælpen til de andre i et altid mere eller mindre besværligt jordisk liv, mens vi venter på det hinsides. Men Luther står måske nok velfærdssamfundet nærmere end konkurrencestaten trods sit næsten hellige arbejdsbegreb, der – ølse for og ølse bag, pølsen beholder dog sin smag – immervæk i nogle af sine effekter ligner konkurrencestatens. Dette hævder jeg uagtet, at JHP afviser, at Luthers arbejdsbegreb kan omfattes

Anmeldelser Noter 217

af Max Webers tese om, at protestantismens arbejdsetik var forudsætningen for kapitalismen. Arbejdet ifølge Luther var for JHP at se udelukkende tilegnet næsten, og derfor var hans arbejdsbegreb angivelig ikke en forudsætning for (egoistisk) kapitalistisk arbejde og tilegnelse, sådan som calvinismens angivelig var. Men mon de hårdtarbejdende lutheranere mon altid har kunnet skelne mellem arbejde for sig selv og sine, der jo immervæk var en nødvendighed, og så arbejdet for næsten?

JHP prætenderer i denne i øvrigt fortrinlige bog hverken at løse problemet om Luthers præcise indflydelse på velfærdsstaten eller gåden om dennes transformation til konkurrencestat, men giver dog brugbar information til opklaring af sagen. Men man kan dog stadig undre sig over, hvorfor velfærdssamfundet fik en sådan afløser, som det fik (hvis det samfund da ellers i virkeligheden er gået under?), al den stund det danske samfund kun er blevet meget rigere i alle årene siden velfærdssamfundets opkomst, og dette på trods af eventuelle påståede 'snyltere' af enhver karakter.

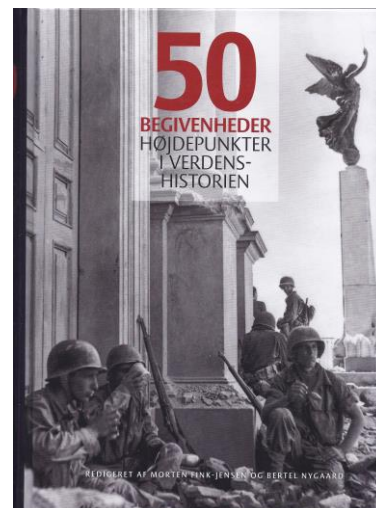
Poul Ferland

Verdshistorie

FINK-JENSEN & NYGAARD (Red.): *50 begivenheder: højdepunkter i verdenshistorien*. Aarhus Universitetsforlag, 2017. 338 sider, 350 kr.

Den foreliggende bog er en del af en serie af bøger fra Aarhus Universitetsforløb om vigtige begivenheder, opdagelser, idéer og opfindelser, der ændrede verden. Kapitlerne er skrevet af en række forskellige lektorer tilknyttet Aarhus, København, Aalborg eller Syddansk Universitet.

Højdepunkter i verdenshistorien består af fire-fem siders kapitler om 50 vigtige begivenheder i verdenshistorien fra Hammurabis Lov ca. 1750 f.kr. og frem til Kinas optagelse i WTO i 2001. Der er en overvægt af begivenheder, der har fundet sted indenfor de seneste to hundrede år.

I udvalget af begivenheder finder man de mere klassiske højdepunkter som f.eks. vejen til Amerika, den franske revolution og verdenskrigene, men også de mere alternative og måske knap så anerkendte højdepunkter som f.eks. Kinas samling, Panamakanalen og Romtraktaterne. Udvælgelsen af hvad der må siges at være højdepunkter - eller lavpunkter med stor betydning for eftertiden - fremgår ikke tydeligt, hvorfor nogle af afsnittene godt kan undre én som læser. Der er en stor overvægt af begivenheder, der fokuserer på europæisk og vestlig historie, hvilket er lidt synd værkets titel taget i betragtning.

Et af de mere interessante kapitler er afsnittet om Kinas samling i 221 f.kr., hvor fortællingen om Kinas dynastier nuanceres og historien om skabelsen af Kina forklares, mens der trækkes tråde til landet i dag.

Ydermere bør kapitlerne om "Hjælp til Etiopien", der omhandler hjælpekampagner til fordel for afrikanske lande og betydningen af disse for resten af verdens syn på kontinentet, og "9.11" om angrebet på tvillingetårnene og dets påvirkning på den politiske dagsorden siden, fremhæves som interessant læsning.

Anmeldelser Noter 217

En af styrkerne ved bogen er, at der er gjort en del ud af at beskrive begivenhedernes vigtighed for eftertiden i de fleste kapitler. Illustrationerne i bogen understreger begivenhedernes betydning for eftertiden eller trækker paralleller til nutiden, hvilket fungerer fint. På trods af at der er en del forfattere tilknyttet, er der en høj grad af sproglig konsistens imellem kapitlerne.

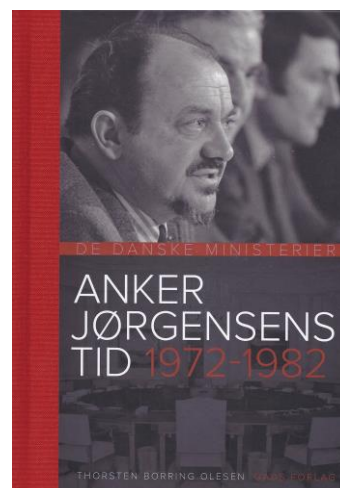
Redaktørerne tilkendegiver, at de ikke har haft nogen intention om at skrive en verdenshistorisk hitliste eller en detaljeret beskrivelse af højdepunkterne. De 50 begivenheder er beregnet på at kunne læses enkeltvis, og der er ikke gjort en indsats for at skabe en rød tråd mellem de forskellige begivenheder. Dette gør, at den ikke ville være egnet til brug i en gymnasieklasse, men enkelte kapitler kan sandsynligvis bruges som supplerende materiale til f.eks. SRP el.lign.

Christina Olsson

Det umulige årti

THORSTEN BORRING OLESEN: *"De Danske Ministerier 1972-1993. Del 1 Anker Jørgensens tid 1972-1982"* Gads Forlag 2017. 624 sider (ill.), 350 kr.

Det er ikke uden forventning, at Thorsten Borring Olesen og Niels Wium Olesen nu fortsætter sagaen om de danske ministerier op til 1993. De to forfattere har delt årtierne imellem sig, så Borring Olesen er primære pennefører på Anker Jørgensens bjergetape af et årti, mens Wium Olesen så sidder på Schlüters restitution, eller rettere "genopretning". Det er regeringsperioder, der, set i forhold til nutiden, er noget mere ideologiske end grumsede 2018, hvor blå og rødt kan være svært at skelne fra hinanden. Det er måske et tegn i tiden, at man generelt betegner blokkene med farver i stedet for politisk observans.

Undertegnede er den lykkelige ejer af de tre første bind af De Danske Ministerier, der dækker perioden fra den første til den "sidste" Grundlov. Man skal ikke langt i Borring Olesens værk for at forstå, hvorfor et enkelt årti bør afdækkes i et så omfattende bind. Hvor Svend Thorsen i de to første værk ikke brugte mange spalter på biografier, er det kendetegnende for Borring Olesen, at han er meget grundig og nøgtern i sine portrætter af de involverede politikere. Det gør uvægerligt det meget omfangsrige stof nemmere at kapere. Og det bliver gjort med en meget afmålt objektivitet, som ellers er udfordret af 70'ernes håbløse forsøg på at tackle en krise, man syntes at være fuldstændig uforberedt på.

Borring Olesen får på fineste vis trukket hovedlinjerne frem. En dundrende økonomi, der punkteres, et folkestyre, hvis parlamentariske stabilitet udfordres, en socialpolitik, der må kende sin grænser, en udenrigspolitisk virkelighed, der med EF, Nato og oliekriser stiller helt nye krav. Og ikke mindst et Socialdemokrati, der til slut bukkes under. Træt og måske også idéforladt efter at have trukket det tungeste læs i dansk politik i et halvt århundrede, kun med enkelte knappe pauser.

Anmeldelser Noter 217

Anker Jørgensens eftermæle får ikke den store revision med Borring Olesens arbejde, der efterlader indtrykket af et menneske med stor integritet og autencitet. Også en redelighed, der kunne udnyttes, fordi de permanente fløjkrige i Socialdemokratiet tilsyneladende foregik hen over hovedet på statsministeren, som mest af alt ønskede ro på bagsædet, fordi han havde idelige konflikter med LO-bulderbossen, Thomas Nielsen. Om det var det forliste ØD, storkonflikten i 1973 og de besparelserne, som nødvendigvis måtte komme (om end sent) og ramte den almindelig lønmodtager, er ikke til at sige. Men lykkeligt blev forholdet ikke.

Ellers er det bemærkelsesværdigt hvor mange af nutidens aktuelle emner, der dukker frem. I begyndelsen af Anker Jørgensens tid som statsminister bøvler man med hovedstadsreform og planlov, miljø- og forureningsministerierne oprettes, storkonflikt udløses, og Finansloven i 1973 introducerer 2 %-grønthøsteren. I øvrigt skærer S ned på Folkeskolen, tankevækkende i forhold til fire årtier senere. Endelig blev underholdning en del af DR's programforpligtelse i 1973. Der er tilsyneladende andre boller i suppen nu op mod medieforliget.

Periodens måske mest spøjse eksperiment, "bonde-arbejderregeringen"/SV-fornuftsægteskabet kom aldrig til at lykkes. Knud Heinesen, som så afgrunden i horisonten, var en af støtterne. Og visionen om at tackle den vaklende økonomi i en bred regering holdt bare ikke. De andre partier i Folketinget modarbejdede projektet; de ideologiske forskelle kunne ikke forhandles væk. Og spøgelseset Thomas Nielsen vedblev at være Anker Jørgensens onde ånd.

Da socialdemokraterne så atter stod alene, fik man (trods myterne om det modsatte) sat gang i de nødvendig indgreb, som Schlüter fortsatte. Og Bistandsloven, som i forvejen blev udsat et år for at skåne den slunkne statskasse, fik allerede fire år efter søsætningen døds-kysset med Ritt Bjerregaards tale ved OECD-mødet i Paris 1980, hvor hun fremhæver civilsamfundets rolle i velfærdssystemet. Denne pointe kunne Schlüter nok bruge.

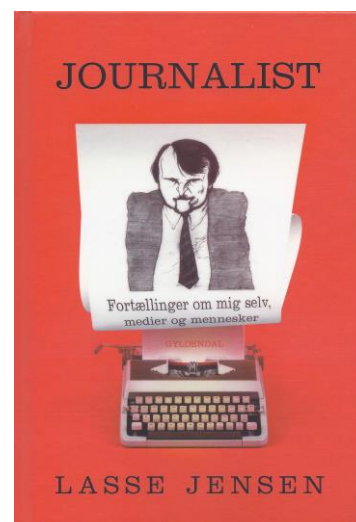
Og sådan kunne man tage fat på en række andre temaer i Borring Olesens grundige, veldokumenterede værk, der aldrig bliver tung læsning, fordi sproget er levende, varieret og udfordrer læseren. Synd at Anker Jørgensen ikke selv nåede at se værket. Også han ville have rost den sobre genfortælling af en tid med udfordringer.

Hans-Henrik Christensen

Historieinteresseret journalist

LASSE JENSEN: *Journalist. Fortællinger om mig selv, medier og mennesker.* Gyldendal 2017. 394 sider. 300 kr.

Et sted i sine meget velskrevne erindringer er Lasse Jensen inde på, at han interesserer sig meget for historie, men at han er for utålmodig til at skrive historie. Derfor blev han journalist. Som udenrigs- korrespondent i USA, Afrika, Vietnam og Latinamerika har han været tæt på en række af

Anmeldelser Noter 217

de sidste 50 års store begivenheder, og i erindringerne formidler han både levende og reflekteret sine oplevelser.

Som titlen antyder, er journalist-håndværket, dets rammer og vilkår i fokus i Lasse Jensens fortælling. Han forholder sig nuanceret-dialektisk til journalist-rollen og på en den ene side fremhæver han den privilegerede status rollen havde i 1960'erne, hvor han blev udlært: "*mulighederne forekom uendelige. Jeg boltrede mig i en voksende medieverden, der var mangfoldig, velhavende og arrogant. Intet eller ingen kunne røre os*". På den anden side forholder han sig indforstået, men kritisk til den nuværende krise, som journalistikken og dens udøvere befinder sig i som følge af de sociale mediers udbredelse og de traditionelle mediers nedtur.

Lasse Jensen har været vidt omkring i mediehavet, udover at have været udenrigskorrespondent har han haft flere topjobs i mediebranchen, blandt andet har han været chef for både TV-Avisen og det europæiske mediesamarbejde EBU's afdeling i New York. Men hans vigtigste indsats er måske som redaktør og studievært på P1-programmet *Mennesker og Medier* fra 2001-2014, hvor han hver uge kastede et kærligt-kritisk blik på den danske medieverdens gøren og laden samt dens værdier og normer. Selvkritik har jo aldrig været mediernes stærke side.

Her afdækkede Lasse Jensen blandt andet et af de mest markante eksempler på *fake news* i den danske medieverden. TV2/Nyhederne bragte i sommeren 2006 "nyheden" om, at en kriminel bande bestående af unge med anden etnisk baggrund end dansk var aktiv i Albertslund, Amager og Avedøre. Men denne Triple-A bande eksisterede ikke, dokumenterede Lasse Jensen i *Mennesker og Medier*. TV2/Nyhederne havde simpelthen ikke tjekket deres kilder ordentligt, og de måtte til sidst modstræbende indrømme den skandaløse misere.

Selv om *Journalist* er letlæst og fuld af gode historier og underholdende anekdoter, så er den lovlig lang i spyttet. Bogens største problem i forhold til Noters læser er dog, at den handler langt mere om journalistik end om historie. Den er nærmest umulig at anvende i en historiefaglig undervisningssammenhæng. En SRP-opgaveskriver i dansk og historie om sociale medier vil bestemt kunne hente stof og inspiration i kapitlerne 22-24. Men det er så det.

Journalist kan klart anbefales til privat læsning: den er spændende og giver et glimrende personligt overblik over medieudviklingen i Danmark de sidste 50 år. Og samtidig efterlader bogen et både ærligt og selvkritisk billede af dens sympatiske forfatter.

Henrik Bonne Larsen

Anmeldelser Noter 217

Populisme

MOGENS HERMAN HANSEN: *"Hvordan forvrænger populismen demokratiet?"* Informations Forlag 2017. 90 sider, 50 kr.

Forfatteren understreger i sit forord, at begrebet populisme ikke omtales eller diskuteres i førende fremstillinger af demokratiet. Det gælder også nyere værker. Det er en mangel, ikke mindst i lyset af den betydning som populismen har fået for den politiske diskussion de seneste år. Med denne lille bog vil forfatteren inddrage begrebet i diskussionen. Egentlig opfatter han bogen som et tillæg til en tidligere udgivet bog: "Gentænkning af demokratiet".

Bogen er delt i tre hovedafsnit. I afsnittet "*Folkets*" protest mod "*eliten*" beskrives en række fællestræk ved de populistiske partier i den vestlige verden. Specielt fremhæves det som et fælles træk, at alle partierne indeholder et opgør med den traditionelle politiske elite. Populismen kan tilsyneladende også bruges som platform både i demokratier og i mere autoritære systemer som fx Rusland. Næsten alle partierne har en nationalistisk dagsorden, herunder stærk kritik af indvandring. Men de kan ikke umiddelbart placeres på højre- eller venstrefløj. Forfatteren understreger, at populismen ikke er en ideologi, og at partierne ikke er højreekstremistiske som de fascistiske partier. Vold og antidemokratisk retorik tilhører andre partier. Men i lande hvor disse populistiske partier får den politiske magt gennem demokrati, er der en tendens til en række angreb på det, vi i Vesten normalt opfatter som vigtige elementer i det vestlige demokrati. Eksempler på den udvikling ses i Polen og Ungarn.

Det er svært for alvor at karakterisere partierne som en enhed. Forskellene mellem partierne kommer endnu tydeligere frem i andet afsnit, hvor bogen indeholder en kort, men nyttig beskrivelse af de enkelte partier land for land i Europa suppleret med populismen i USA i forbindelse med Trumps magtovertagelse.

I 3. afsnit fokuseres på "ulighed, nation og indvandring" og disse forholds betydning for de populistiske partiers succes. Bogen er ikke præget af tung teori, men er en nyttig oversigt over det brogede billede, som de populistiske tendenser i europæisk politik udgør.

I et efterord trækker forfatteren linjerne fra demokratiet i det klassiske Grækenland til i dag. Han viser, i hvor kort en periode demokratiet har været den fremherskende styreform. Jeg læser hans lille bog som en kraftig advarsel om, at det klassiske liberale demokrati, som vi i dag hylder i Danmark, er under kraftigt pres - og demokratiet er som nævnt ikke den eneste styreform i historisk tid - ja nærmest den, der har været her i kortest samlet tid!

Johannes Lebech

Anmeldelser Noter 217

I medgang og modgang

OLE MORTENSØN: *"Fredrik og Matilde. Kvindebevægelsens og fredsbevægelsens pionerer"*. Gads forlag 2018, 346 sider, 300 kr.

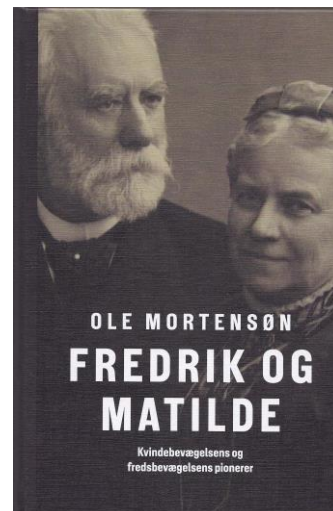
Ole Mortensøns ønsker med sin biografi, som det fremgår af forordet at huske et ægtepar, " som sammen banede vejen for det folkestyre, vi har i dag". Et idealistisk ægtepar, der ifølge Ole Mortensøn havde et unikt parløb i såvel medgang som modgang, og som på den lange bane fik taget initiativ til 2 folkelige bevægelser, som ændrede Danmarkshistorien. Det er store ord om sammenhold og fællesskab i en fortid, hvor synet på kvinder på ingen måde skabte grobund for ligeværd i ægteskabet.

Biografien er grebet kronologisk an, og Fredrik og Matilde kom til verden i det sydsjællandske under enevælden. Fredrik blev født i 1837 i Vester Egede, mens Matilde kom til verden i Herlufmagle i 1840. Allerede fra barndommen kendte de hinanden, idet Fredriks far i 1849 blev sognepræst i Herlufmagle. Bogen er bygget op i mange små kapitler, hvor forskellige livsafsnit for parret skildres. Vi følger Fredriks militære løbebane, og hvordan han som ung officer deltager i kampene i 1864. Fredriks politiske engagement i fred og fredsbevægelser bliver sat i sammenhæng med de oplevelser, han fik i 1864. I 1867 ændrede Frederik Beyer sit navn til det mere dansklingende Fredrik Bajer, og samme år blev Fredrik viet til Matilde. I 1872 blev Fredrik valgt til Folketinget, og ægteparret flyttede til Korsgade 56 på Nørrebro. Her boede de resten af deres liv. Fredrik døde i 1922 og Matilde i 1934.

Biografien skildrer i ægteparrets utrættelige kampe for kvindesagen og fredssagen. Vi kan således læse om stiftelsen af Dansk Kvindesamfund, Kvindelig Fremskridtsforening, Foreningen til Danmarks Neutralisering, Fredsbureau i Bern, Fredskongresser, Fredskonferencer og ikke mindst Haag-konferencen i 1899, den første internationale regeringskonference, hvor man forsøgte at etablere regler for krigsførelse og krigsret.

I 1908 blev Fredriks idealistiske kampe for freden belønnet, idet han som første og hidtil eneste dansker blev tildelt Nobels Fredspris. I 1915 fik kvinder valgret, og Matilde deltog i kvindernes Grundlovsoptog d. 5. juni. Hun blev senere æresmedlem af Dansk Kvindesamfund. I Ole Mortensøns biografi fylder Fredrik Bajer mest. Matilde Bajers politiske arbejde står ikke særligt tydeligt, idet biografien som oftest skildrer hendes optagethed af børn og familieliv. Der er således en del citater fra Matildes breve til Fredrik, hvor der især bliver lagt vægt på Matildes skrivelser om hverdagens glæder og sorger med børn og husholdning. En tendens, der betyder, at Matilde Bajer ikke rigtig træder i karakter i biografien. Samtidig skabes der ikke en ligeværdig skildring af et idealistisk ægtepar. Kildematerialet til biografien kan selvfølgelig være en medvirkende forklaring, idet der foreligger endog meget materiale fra Fredrik Bajers hånd, hvis udgivelser strækker sig fra 1865 til 1922.

I gymnasiesammenhænge kan enkelte afsnit være vældige gode at anvende, idet vi derved kan få sat fokus på fortidens idealistiske bevægelser om datidens store spørgsmål – spørgsmål, der stadig er aktuelle i 2018. Biografien bør indkøbes til biblioteket.

Susanne Geisler

Anmeldelser Noter 217

Horserød

PETER FRANSEN: *”Livet i de røde barakker – Horserød 1917-2017”*. Syddansk Universitetsforlag 2017. 288 sider, 275 kr.

Steder og bygninger har en historie, det siger sig selv. En bygning kan være opført til ét formål, brugt til noget ganske andet og måske berømt og berygtet for noget helt tredje. Bare tænk på en adresse som Landgreven 4 i København. Her har både Gestapo og Moderniseringsstyrelsen haft kontorer – hvis væggene kunne tale! I Peter Fransens store, flotte og gennemillustrerede historie om Horserødlejren får man netop stedets historie serveret kyndigt, anekdotisk og med en klar struktur. Gennem tiderne har Horserødlejren huset krigsfanger, ferieborn, internerede kommunister og kulturgidsler under besættelsen, ja, og naturligvis da danske jøder og modstandsfolk i samme periode. Også tyske flygtninge har været forbi i krigens sidste tid og efter krigen har det primært været fængselsfanger, der har oplevet Horserødlejren indefra.

Oprindeligt blev lejren opført for at huse russiske krigsfanger, der ellers befandt sig i tyske eller østrigske fangelejre. Ved krigens slutning havde mere en 2000 russere været forbi og nu var klientellet krigsfanger på vej videre indtil 1920, hvor lejren hovedsageligt blev brugt som feriekoloni for både tyske og danske børn, der trængte til frisk luft i det Nordsjællandske. En stor del af lejren blev revet ned i starten af 1920'erne.

Under besættelsen fungerede lejren som interneringslejr for tyske flygtninge og fra sommeren 1941 også de internerede danske kommunister, der var blevet jaget vildt efter Tysklands angreb på Sovjetunionen og kommunistloven herhjemme, som forbød ikke alene kommunistpartiet men også det at tænke kommunistisk. Senere kom også modstandsfolkene og jøderne til og på den måde bliver Horserødlejren et lille kalejdoskop, som man kan betragte besættelsen igennem. Efter krigen blev det til fængsel, først primært for kvinder, siden rykkede mændene ind og sådan er det stadig.

”Livet i de røde barakker” gennemgår detaljeret og levende hele denne historie, der rummer ganske farverige personer, tænk på at folk som den spaniensfrivillige Willy Fuglsang har siddet fængslet samme sted som Mogens Glistrup! Og måske – måske! – har lejren ligefrem haft besøg af Leon Trotzky, i sin egenskab af journalist.

Den kronologiske gennemgang er sikker og vidende og suppleret med mange flotte fotos og illustrationer af lejren. Til vores målgruppe er bogen nok svær at integrere i undervisningen, men i udpluk kan den sagtens bruges til f.eks. et forløb om straf, hvor man i fængselsperioden kan se skiftende tiders opfattelse af hvordan frihedsberøvelsen skal foregå. Og er man på de kanter så kan det lille museum overfor lejren på det varmeste anbefales. I stueetagen er der en professionelt udført udstilling om lejrens historie, på første sal et mere spraglet raritetskabinet af beslaglagte genstande og ikke mindst samlingens perle, Mogens Glistrups slåbrok. De to tilgange til museumsformidling kan sagtens give anledning til gode faglige diskussioner og med bogen i hånden får vi den historiske baggrund.

Jakob Sørensen

Anmeldelser Noter 217

Karl Dönitz og Det Tredje Riges sidste dage

BARRY TURNER: *"Karl Dönitz og det tredje riges sidste dage"*, med forord af Bo Lidegaard. Gyldendal 266 sider. 300 kr.

Den 30. april 1945 begik Hitler selvmord i bunkeren under Rigskancelliet i Berlin. I sit politiske testamente havde han forinden udpeget storadmiral Karl Dönitz, chef for den tyske flåde, som sin efterfølger med titel af Rigspræsident.

Det var en overrasket Dönitz, der modtog meddelelsen om sin udnævnelse, da han ikke tilhørte Hitlers inderkreds og først havde meldt sig ind i NSDAP så sent som i 1944. At valget alligevel faldt på Dönitz skyldtes dels, at mere oplagte kandidater som Heinrich Himmler og Joseph Goebbels var faldet i unåde hos Hitler, dels en anbefaling fra rustningsminister Albert Speer, der kom godt ud af det med karrieresoldaten Dönitz.

Som 18-årig gik Dönitz i 1910 ind i den kejserlige marine, hvor han hurtigt udmærkede sig. I 1916 blev han overført til ubådsvæsenet, der skulle blive ledetråden i resten af hans karriere. Hans erfaringer fra Første Verdenskrig, hvor han selv var ubådskaptajn, samt efterfølgende observation af, hvordan Storbritannien undervurderede ubådenes militære betydning, gjorde ham til en stærk fortaler for at satse på ubåde frem for overfladeskibe. Hans påstand var, at med 300 ubåde kunne man afskære Storbritannien fra forsyninger udefra og på den måde udsulte landet og vinde en kommende krig. Selv om han i 1935 blev chef for det tyske ubådsvæsen, fulgte man ikke hans anbefalinger, idet flådechefen Raeder, som Dönitz havde et anstrengt forhold til, prioriterede overfladeskibe frem for ubåde. Da krigen brød ud i 1939, rådede man således kun over 49 ubåde.

Trods det relativt beskedne antal ubåde, beviste de hurtigt deres militære værdi. En vigtig propagandasejr kom allerede i efteråret 1939, da en tysk ubåd sneg sig ind i den svært bevogtede britiske flådebase ved Scapa Flow og sænkede slagskibet Royal Oak. Hurtigt blev ubådsproduktionen sat i vejret, og i 1942 rådede Tyskland over mere end 200 ubåde. Kombinationen af nye og bedre ubåde og den såkaldte ulvekobbeltaktik, hvor op til tyve ubåde samarbejdede om at angribe en konvoj, viste sig at være uhyggelig effektiv, og i 1942 sænkede Tyskland i gennemsnit 100 allierede skibe om måneden. Det store tonnage tab var – som Dönitz havde forudsagt – ved at tvinge Storbritannien i knæ.

Krigslykken vendt dog hurtigt. Udviklingen af nye langtrækkende bombefly som B24 Liberator, forstærket beskyttelse af konvojer samt forbedringer af radarteologien medførte stadig stigende tab af ubåde. Samtidig betød kompetencestridigheder med Luftwaffe, at der reelt ikke var noget luftstøtte til ubådene. Mest afgørende for udfaldet af Slaget om Atlanten var dog, at briterne brød den tyske Enigma-kode, og derfor kunne følge med i al kommunikation mellem ubådene og den tyske flådeledelse. Trods det fortsatte ubådene helt til krigens slutning med at forårsage store allierede tab.

Det rige, som Dönitz overtog kontrollen med den 1. maj 1945, bestod reelt kun af det nordvestlige Tyskland, Danmark og Norge samt enkelte lommer på østfronten. Dönitz gjorde sig ingen illusioner om

Anmeldelser Noter 217

Sovjetunionen, og hans altoverskyggende mål var derfor at sikre evakuering af flest mulige civile fra Østfronten samt tilsvarende at sikre, at flest mulige militære styrker overgav sig til de vest-allierede. Efter forgæves at have forsøgt at etablere en våbenstilstand på vestfronten, så man kunne overflytte styrker til kampen på østfronten, blev alt sat ind på at intensivere evakueringen væk fra de fremrykkende russiske tropper. Under kodenavnet 'Operation Hannibal' lykkedes det således i vinteren og foråret 1945 at evakuere mellem 2 og 2,5 mio. mennesker fra havne i Østpreussen og Baltikum. Over 1000 skibe deltog i redningsaktionen, der trods tab – som f.eks. sænkningen af Willhelm Gustloff og Cap Arcona – var en imponerende logistisk præstation af den kollapsende tyske stat.

Efterhånden som de allierede tropper nærmede sig Dönitz's "hovedstad" Flensburg steg presset for at få stoppet krigen. Nogle topofficerer ønskede at kæmpe til sidste mand, hvilket Dönitz afviste – tabene og ødelæggelserne skulle begrænses. Den 4. maj overgav de tyske tropper i Holland, Nordvesttyskland og Danmark sig, og tre dage senere fulgte den totale kapitulation. Frem til sin arrestation den 22. maj var Dönitz formelt set stadig Rigspræsident, men han og hans regering spillede reelt ingen rolle.

Sammen med andre nazistiske ledere blev Dönitz anklaget i Nürnberg, hvor han blev idømt en relativt mild dom på 10 år – bl.a. fordi man ikke kunne dømme ham for anklagen for at have ført uindskrænket ubådskrig. Dönitz angrede ikke, og mente, at han havde handlet militært korrekt under krigen, men medgav dog, at han havde været politisk naiv. Efter afsoning levede han et stille liv til sin død i 1980.

Det er en letlæst og spændende bog, Barry Turner har skrevet. Den bringer ikke ny viden på banen, men giver et fint overblik. Niveaumæssigt kan elever godt være med, og dele af bogen kan sagtens anvendes til en større skriftlig opgave. I sin helhed vil den nok appellere mest til læreren. Skal man indvende noget kritisk er det, at bogens titel måske er lidt misvisende. Fokus er på Det Tredje Rigets undergang, og kun sekundært på personen Dönitz. Det forbehold skal dog på ingen måde skygge for en anbefaling.

Martin Kryhl Jensen

1000 nye bekendtskaber

CHRISTIAN EJLERS: "1000 nye bekendtskaber". Strandberg Publishing 2018. 232 sider, 300 kr.

Samlermani kommer i mange afskygninger... Frimærker, mønter eller receptkuverter er nogle af klassiske objekter, som indsamles og systematiseres af folk med denne mani. Selv samler jeg (udover støv) på antikke Danmarkskort og må med årene nok erkende, at jeg i lighed med flere fagfæller, er blevet ramt af bibliomani.

Christian Ejlers, som har skrevet bogen "1000 nye bekendtskaber", lider formodentlig også af en samlermani.

Denne er til mit kendskab dog mere sjældnen, men ikke desto mindre meget interessant. "Det er altid

Anmeldelser Noter 217

morsomt at stikke næsen inden for hos marskandisere (...) og bladre i kasserne af gamle fotografier", skriver Ejlers i forordet til bogen. Ejlers har nemlig samlet på gruppebilleder siden 1960'erne og læseren præsenteres i bogen for 100 eksemplere af disse fra hans samling.

"1000 nye bekendtskaber" dækker fotografisk set papiraldere. Inden da skulle gruppebillederne males, som eksempelvis Eckersbergs Familien Nathanson fra 1818. Og med det digitale fotografis ankomst, sker fotograferingen nu med sådan en hast og omfang, at de fleste gruppebilleder næppe vil opnå en fremstilling på kommoden eller i et album, men i stedet være henvist til en harddisk eller facebook.

Ejlers erkender blankt, at han ikke altid kender personerne på fotografierne eller deres tilblivelseshistorie, men at billederne stadig giver anledning til iagttagelse og overvejelser. Mine tekster til fotografierne, skriver Ejlers, *"er subjektive"*, men forhåbentligt *"saglige og loyale"*.

Ejlers beskrivelser, virker meget tro mod billederne, og tilmed er Ejlers også detaljens mester. I fotografiet af *"12 flotte skræddere"* fra 1905, som er fotograferet i et - til lejligheden - rengjort værksted, identificerer han en ølkasse og -flasker, som diskret er skubbet under bordet til lejligheden.

Valget af fotografierne virker gennemtænkt; der er billeder på tværs af sociale skel af både borgerskab, håndværkere og arbejder. Tillige også billeder på tværs af alder; skolebilleder, soldaterbilleder, husholdningsskoler og bogen slutter af med billedet af de 3 gamle tanter fra 1870. Endelig veksler bogen mellem formelle og uformelle gruppebilleder – naturligvis er de uformelle af nyere dato, da de ældre kameraer fordrede de formelle billeder pga. den lange lukketid.

Særligt interessant finder jeg personligt at valget af genstande, som personerne på de ældre fotografier medbringer til at fortælle noget om sig selv eller gruppen. Landsmændene har hevet præmiekoen og hesten ud af stalden til lejligheden; borgerskabets døtre har medbragt en violin og cello; og på festbilledet fra 1947, har flere taget øllen med i hånden. Mere grinagtigt virker det, når 2 af 8 idrætsmænd foran en kulisser af en skov, sidder på en spisestol, der hører sig klunkestilen til.

Alt i alt er Ejlers *"1000 nye bekendtskaber"* anbefalelsesværdigt læsning og ikke mindst skue. Billederne er velvalgte, billedteksterne korte og præcise, så de efterlader plads til billedet fremfor teksten. *"1000 bekendtskabers"* har et velvalgt bredt format, mens indbinding og layout er flot. Indholdsfortegnelsen bør også få et par ord med på vejen, da den er opbygget efter devisen *'et billede siger mere end tusind ord'*. Ejlers har valgt at lave indholdsfortegnelsen med miniatureudgaver af gruppebillederne fremfor skrift, hvilket udover at passe godt til emnet, også gør det lettere at finde frem til netop det foto, man søger.

Lasse Taagaard Jensen

Anmeldelser Noter 217

Kærlighedslandet

SONJA VESTERHOLT I SAMARBEJDE MED BRITTA SØRENSEN:
"Kærlighedslandet. Fortællinger fra mit liv i Danmark". Gyldendal
2016. 224 sider, 250 kr.

Sonja Vesterholt udgav i 2011 sin erindringsbog "*Hunden er rask*". Heri beskrev hun sin barndom og ungdom i Sovjetunionen. Hun boede i sin ungdom i Leningrad, og der traf hun den danske slavistik-studerende Ole Vesterholt. De to forelskede sig i hinanden og blev gift, mens han var på studieophold i Leningrad.

I 1970 fik hun tilladelse til at udrejse fra USSR for at kunne bo sammen med sin mand i Danmark. "*Kærlighedslandet*" handler om hendes liv i Danmark fra 1970 til 1985, om hendes først lykkelige samliv med sin mand, om de ægteskabelige problemer, som efterhånden opstod med efterfølgende skilsmisse og om de integrationsproblemer, hun havde i Danmark.

Bogens godt 200 sider er hurtigt læst. Det skyldes nok, at stoffet ikke har den intensitet og relevans, som gjorde "*Hunden er rask*" til en læseværdig bog. Bogen er meget bredt skrevet og er i alt for høj grad præget af unødvendigt fyldstof såsom næsten ulæselige kopier af breve fra de danske myndigheder, gamle jobansøgninger og madopskrifter. At det er en vanskelig og smertefuld proces at lære dansk og blive integreret i Danmark er ikke nogen ukendt sag. Bogen kan være interessant for familien og en nær vennekreds, men indholdet rækker ikke til en bredere kreds af læsere.

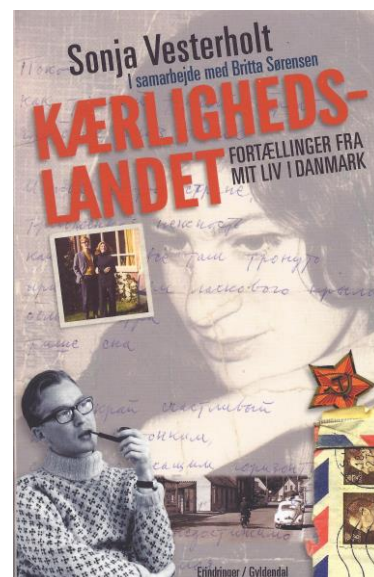
Bente Thomsen

Et billede fortæller mere en 1000 ord

CARSTEN PORSKROG RASMUSSEN (red.): '*Historien på væggen - Historiemalerier på Sønderborg Slot*', Udgivet af Museum Sønderjylland & Historisk samfund for Als og Sundeved, 2017, 224 sider, 198 kr.

Slesvig. Sønderjylland. Deling. Genforening. '*Det lyder som et sagn fra gamle dage ...*'

Det danske grænseland har i århundreder været tæt vævet ind i nationalisme, myte og stormagtspolitik, hvilket netop er afsættet for bogen '*Historien på væggen - Historiemalerier fra Sønderborg Slot*', som har til formål at

Anmeldelser Noter 217

fortælle denne komplekse og symboladede historie gennem 46 af museets malerier.

Bogen indledes med en kort introduktion til historiemaleriet som genre og dets historie, der strækker sig over en lang periode. I 1600- og 1700-tallet blev det populært for Europas fyrster at oprette kunstakademier, hvor historiemalere blev oplært i at skildre både fortidige, mytiske og bibelske begivenheder. Efterfølgende bliver historiemaleriet de enevældige kongers foretrukne billed - kommunikation og et instrument til selviscenesættelse af kongemagten. I takt med at samfundslivet demokratiseres i 1800-tallet ændres også historiemaleriets motiver og brug. De kommer nu også til at hænge i offentlige bygninger, skoler og private hjem. Genren mister betydning gennem det 20. århundrede, men der bliver pustet nyt liv i den med Bjørn Nørgaards danmarkshistoriske gobeliner og med værker af Thomas Kluge og Martin Bigum, der har historiske og nationale temaer.

De billeder fra Sønderborg Slot, som er udvalgt til bogen, illustrerer denne udvikling. De strækker sig helt fra Lucas Cranach den ældres portræt af Christian 2. fra ca. 1523 til Thomas Kluges 'Dybbøl 1864' fra 2014. Indledningen følges herefter af 43 korte artikler om de udvalgte historiemalerier. Nogle af de udvalgte malerier er meget kendte, eksempelvis Elisabeth Jerichau Baumanns 'Moder Danmark', og nogle er mere ukendte, men ikke mindre interessante.

Alle artiklerne er skrevet med et dobbelt blik på historiemaleriet, først et fokus på hvad det er for fortidige begivenheder, som maleriet skildrer, og derefter hvordan maleriet kommenterer på sin egen samtid gennem en fortolkning af fortiden.

Bogen er skrevet af museumsinspektør fra Sønderborg Slot, inklusive Inge Adriansen, der gik på pension i 2015 og desværre døde kort før bogen udgivelse. Hun var en stor kompetence og ildsjæl inden for forskning i kollektiv erindring og nationale symboler med udgangspunkt i grænselandet. Hendes bidrag til bogen er de sidste tekster om emnet fra hendes hånd, hvilket er meget trist men samtidigt et sikkert kvalitetsstempel.

De historiske malerier er trykt i helsides format og i god kvalitet og ved at se dem alle igennem tegnes et grafisk billede af krig og national identitet i Danmarks historie.

Idéen med at bruge historiemalerierne som et prisme til at fortælle og forstå denne del af Danmarks historie er god, og billederne kommunikerer effektivt den mytologiserede fortælling om national stolthed, nederlag, selvransagelse og genoprejsning, som Sønderjylland har været scene for gennem Danmarkshistorien.

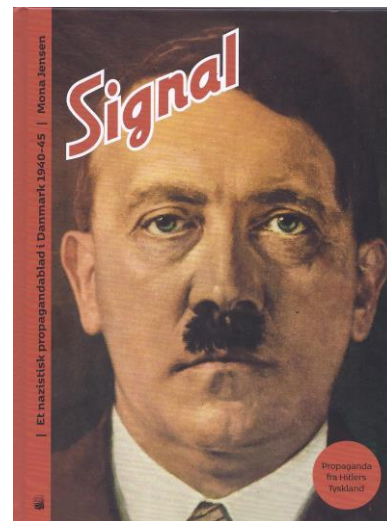
Som læser sidder jeg dog tilbage og ønsker mig, at det var mere tydeligt, hvorfor de 43 malerier er placeret i den rækkefølge, som de er. Der er nemlig hverken en klar kronologisk eller tematisk organisering af dem. Logikken i sammenhængen mellem de forskellige malerier må læseren selv gætte sig til. Det ville have været rart at blive taget mere ved hånden af forfatterne og også få udlagt nogle tværgående udviklingslinjer eller sammenhænge i de udvalgte malerier.

Ulla Nedergård Pedersen

Anmeldelser Noter 217

MONA JENSEN: *Signal - et nazistisk propagandablade i Danmark 1940-45*. Forlaget Turbine 2017. 344 sider, 300 kr.

I krig og konflikt spiller propaganda en stor rolle og der er næppe nogen konflikt hvor det er mere udtalt end Anden Verdenskrig. På begge sider af fronten blev der investeret massivt i propagandaarbejdet. I historiker Mona Jensens flotte bog "Signal" får vi et portræt af tyskernes moderne ugeblad "Signal", en bog der mere ligner en *coffee table book* end en historiebog, men indholdet er fagligt med stort overskud. Bladet "Signal" havde til formål at fremstille forholdene i Tyskland i et positivt lys og ikke mindst vise den tyske hær moderne og uovervindelige styrke og endelig fremstille Tysklands modstandere negativt. Bladet udkom for første gang på dansk i maj 1940 og findes i tilsvarende udgaver i de andre besatte lande samt en række neutrale lande som f.eks. Sverige. Det var et blad med moderne layout og masser af farvebilleder efter amerikansk forbillede. Samlet set nåede "Signal" op på et oplag på 2,4 millioner eksemplarer, heraf omkring 42.000 i Danmark (selvom oplaget svinger lidt frem og tilbage).

Mona Jensen har undersøgt hvor den målrettede tyske propaganda udfoldede sig på en række områder, som beskrives og analyseres hver for sig. Det gælder eksempelvis helt indlysende krigens gang, men også fremstillingen af Tyskland, de ledende personer i Nazityskland med videre. Bogen er gennemillustreret og man får virkelig en godt indtryk af "Signal"s særlige visuelle stil. Der er virkelig mange interessante vinkler i bogen, som ikke nødvendigvis handler om de traditionelle militærhistoriske temaer, selvom de var rigt repræsenterede. Kvinder - og ikke mindst billeder af dem – fylder godt i "Signal" og blev både brugt til at tiltrække husarerne med mange billeder af badende kvinder i bikini eller badedragt, modeindslag og skønhed henvendte sig direkte til kvindelige læsere og så var der også fremstillingen af f.eks. kvinders bidrag til den tyske rustningsindustri.

Virkede den nazistiske propaganda i Danmark? Det er der ikke meget der tyder på selvom det er et meget svært spørgsmål at afgøre. Fremstillingen af Hitler som en overnaturlig og gudelignende skikkelse har næppe haft nogen stor klangbund i Danmark, omvendt kunne våben- og militærinteresserede få fuld valuta for pengene og den konsekvente heroiske fremstilling af de tyske soldater og de Waffen-SS-frivillige fra f.eks. Danmark har måske nok kunnet appellere til flere, men om det var ud over den snære nazistiske kreds i Danmark ved vi ikke.

Til undervisningsbrug kan bogen helt oplagt bruges til et forløb om propaganda, men nærmest hver eneste illustration er en lille metodeopgave i sig selv – hvem er afsender? Modtager? Hvad kunne tendensen mon tænkes at være? Bogens korte og præcise afsnit kan sagtens bruges i uddrag til vores målgruppe. I vore dage hvor *fake news* dukker op alle vegne er det ikke uvæsentligt at styrke beredskabet over for propagandaens manipulation, især fordi Mona Jensens bog om "Signal" er med til at kvalificere dette beredskab, fordi vi ser, at man ikke nødvendigvis finder usandheder i "Signal", men snarere udpluk eller dele af sandheden, som så forstærkes.

Jakob Sørensen

Anmeldelser Noter 217

Fem fremtrædende folkefjender

CHRISTIAN AAGAARD: *Nazismens danske ansigt. Danskere i besættelsesmagtens tjeneste*, People's Press 2017, illustreret S/H 318 sider, 170 kr.

I denne bog giver historiker Christian Aagaard (f.1984) i fem kapitler en biografi over fem af de kendte danske, der samarbejdede med den tyske besættelsesmagt. Dermed får vi som overskriften antyder sat ansigt på, hvilke motiver der drev de danskere som efter Anden Verdenskrig stod på den forkerte side. Derimod får man lidt misvisende ikke en generel analyse af de danskere, som samarbejdede med det Tredje Rige. De fem danske som bogen behandler er

1. Det danske nazistpartis fører, Fritz Clausen
2. Christian Kryssing, som var den første chef for Frikorps Danmark
3. Christian Schalburg, som overtog chefposten fra Christian Kryssing
4. K.B. Martinsen, som ledte Schalburgkorpset
5. Søren Kam, som var medlem af Waffen-SS

Bogen indeholder en nøgtern gennemgang af de fem personers liv og peger på, at de alle på nær Søren Kam primært så sig selv som danske patrioter. Det var altså ikke nazistiske tilbøjeligheder, men snarere utilfredshed med demokratiet eller et had mod kommunismen, som fik dem til at kæmpe sammen med nazisterne. Med den høje andel af militærpersoner, har bogen et militært præg og specielt kampene på Østfronten fylder meget i bogen.

Som gymnasiebog er bogen nok for specifik, men vil man gerne have et letlæst overblik over nogle af de kendte kollaboratører kan bogen anbefales. Skal den bruges kunne man bruge sidste kapitel, hvor udleveringssagen om Søren Kam behandles.

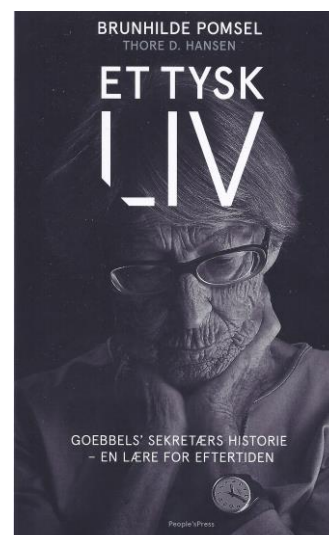

Rasmus Østergaard

Et politisk manifest

BRUNHILDE POMSEL: *Et tysk liv. Goebbels sekretærs historie – en lære for eftertiden*. People's Press 2017. 217 sider, 300 kr.

Har man set filmen "Et tysk Liv", er det selvfølgelig spændende at læse bogen bagefter – eller omvendt. Og bogen – de 128 af de 217 sider – giver et spændende billede af en lidt naiv, ung kvindes liv i Tyskland i perioden 1933-45, hvor hun bl.a. arbejder på den tyske radio og i propagandaministeriet under Joseph Goebbels – at kalde hende "Goebbels' sekretær" som i undertitlen er dog noget overdrevet – hun er en af mange.

Anmeldelser Noter 217

Men hun giver da en førstehåndsberetning om forholdene set fra en ikke-politisk interesserets synspunkt – og udgiveren, Thore D. Hansen, skriver da også klart i sit forord, at Pomsels historie *"ikke kan bruges som en kilde til ny historisk viden. Den giver i højere grad et indblik i en medløbers karakter og er dermed også uundgåeligt en advarsel til folk i vor tid – ja, til os alle."*

Man studser over mange af hendes udsagn: *"Før 1933 var der i hvert fald ingen, der tænkte over jøderne, det var noget, nazisterne senere fandt på."* Enhver historielærer, der har set på valgplakater fra DNVP fra 1919 og 1920 vil vide, at antisemitismen spillede en stor rolle på den tyske højrefløj allerede fra Weimarrepublikkens start – men der er tydeligt, at Pomsel ikke har *"tænkt over jøderne"* – hun arbejder fire år før 1933 hos den jødiske forsikringsmægler Hugo Goldberg, men har også – til hun *"forsvinder"* – en jødisk veninde, Eva. Vi får også en udtalelse om stemningen i 1933: *"Lige efter Hitlers tiltræden var der simpelthen en stemning af nyt håb. Det var trods alt en kæmpe overraskelse, at det var lykkedes for Hitler"*.

Pomsel melder sig ind i NSDAP i 1933 – hun mente, det nok var smart – Eva venter udenfor! – og hun bliver ansat i radioen. Der er en omtale af OL 1936 og lidt forbavselse over en speaker, der kommer i KZ – men *"han var åbenbart bøsse"*. Interessant er hendes skildring af krigsudbruddet – ingen der brød ud i jubel.

I 1942 blev hun ansat i Propagandaministeriet – og har et par interessante iagttagelser om Goebbels – som hun jo kun ser på afstand – hun er IKKE Goebbels' sekretær. Hun overværer talen i Sportspalast – den chokerer hende, siger hun i dag – og hun har et meget overfladisk kendskab til Det hvide Rose – men må ikke læse de vigtige akter. De sidste dage i Propagandaministeriet giver endnu et svar på, hvorfor der blev kæmpet og arbejdet til det sidste – hun kunne være undsluppet, da hun i de sidste dage er kort hjemme hos familien – men hun tager tilbage til arbejdet – der klart er hendes identitet. Hun overlever – fængsles af russerne og sidder i forskellige lejre til 1950.

Hun overvejer kort sin skyld: *"Kun dette evige spørgsmål om skyld har jeg tidligt taget stilling til for mit eget vedkommende. Nej, jeg har ingen skyld. I hvad? Nej, jeg vil ikke betragte mig selv som skyldig."*

Men hvorfor udgive denne bog – også på dansk? Jo for den tyske journalist og forfatter Thore D. Hansen rummer bogen en lære for eftertiden, Bogen er lavet efter filmen og Hansen skriver allerede i forordet, at det er *"tilskuernes associationer og de uundgåelige sammenligninger med nutiden (der) gav anledning til denne bog, som sætter Pomsels erfaringer over for udviklingen i dag og gør den til et tema."* Han spørger godt nok sig selv, om frygten for, at historien kan gentage sig, er overdrevet? *"Eller er vi for længst kommet til et punkt, hvor vi ikke længere kan undgå en ny fascistisk eller autoritær epoke?"*

Thore D. Hansen analyserer i det lange afslutningskapitel *"Hvad Goebbels' sekretærs historie kan lære os i dag"* Pomsels fortælling – og viser, hvordan der også sidder folk som Pomsel i Tyrkiet og hjælper Erdogan med at indføre et diktatur. Han er dybt bekymret over, at *"den slemme tysker" er tilbage med det yderligtgående PEGIDA og med dele af et radikaliseret AfD* – og dette er skrevet før forbundsdagsvalget i september, hvor AfD fik 12,6 % af stemmerne og blev tredjestørste parti.

Moralen i bogen er kort sagt: *"Når man ser på centrale udsagn og begivenheder i Brunhilde Pomsels fortælling, bliver det i det følgende tydeligere, hvorfor den enkeltes optræden i hvert fald nu vil blive af central betydning for de vestlige demokratiers videre udvikling og skæbne."*

Anmeldelser Noter 217

Østrig – Ungarn – Polen – USA med Trump – England med Brexit – der er mange faresignaler og den borgerlige midte sover ifølge Hansen tornerosesøvn! ”Lad Brunhilde Pomsel være et eksempel for os, og lad os arbejde på, at højrepopulisterne ikke ender med at tale for et tavst flertal, men at det tavse flertal til sidst tager stilling og holder op med at være tavst”.

Der er meget at diskutere ud fra bogen

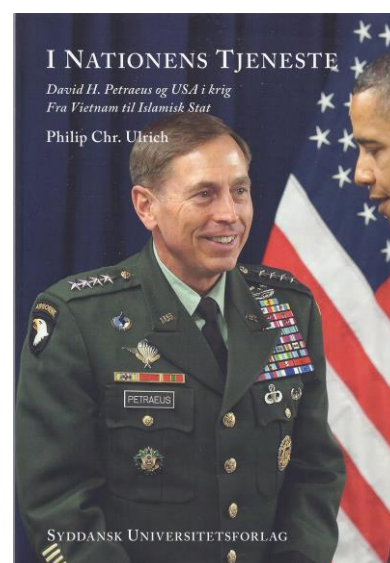
Otto Rühl

Nyere amerikansk udenrigs -og sikkerhedspolitisk historie

PHILIP CHR. ULRICH: ”I nationens tjeneste. David H. Petraeus og USA i krig fra Vietnam til Islamisk Stat”. Syddansk 2018. 285 sider, 248 kr.

Serie: University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences, vol. 553

Udenrigsredaktør på netmediet ”Kongressen.com”, Philip Chr. Ulrich, har skrevet en bog om David Petraeus og USA’s nyere militær og sikkerhedspolitisk. Bogen indeholder flere lag af fortællinger. Et lag handler om David Petraeus. I første del af bogen portrætteres han som en begavet og visionær helt, mens han hen imod bogens slutning skildres som en slags Ikaros.

Det andet og noget mere interessante hovedlag i bogen drejer sig om kampen om USA’s sikkerhedspolitiske doktriner siden Vietnam-krigen. Vietnam-krigen var og er stadig et traume for den amerikanske hær såvel som for Amerika selv. Både krigens resultater og den måde, krigen sluttede på, var en total ydmygelse af nationen. Krigen i Vietnam blev ført ud fra en doktrin om ”oprørsbekæmpelse”. Den gik ud på at mindre kampenheder angreb de skiftende steder, hvor man mente, at Viet-Cong befandt sig. Efter krigen fokuserede det amerikanske forsvar ensidigt på frontalkrig med indsats af store troppestykker. Det gjorde man ifølge Ulrich for mentalt at distancere sig fra den fatale krig. Denne militære tænkning nåede sit højdepunkt med den såkaldte Powell-doktrin, der forenklet sagt krævede, at alle andre muligheder end militærmagt var udtømt, inden man iværksatte krigen, og at alle problemstillinger omkring en krig på forhånd skulle være fuldt ud belyst. Det var med denne doktrin, at USA vandt Kuwait-krigen i 1990/91 og Præsident Bush d.1 efterfølgende kunne erklære, at Vietnam-spørgelset var blevet besejret.

9/11 blev USA næste store sikkerhedspolitiske udfordring. Afghanistan operationen forløb planmæssigt ud fra frontalkrigsstrategien, men herefter fortrængte amerikanerne krigen, og Philip Ulrich karakteriserer den som ”en forsømt krig”. To år senere invaderede USA Irak, men forestillingen om at være teknologisk -og ideologisk/civilisatorisk overlegen gav bagslag og endte som bekendt i en kompleks situation med mange konflikter på mange fronter. Situationen truede med at fastholde USA i et militært hængedynd uden udsigt til løsninger endside en militær sejr. Det var i den situation, at Petraeus fik chancen. Ingen i det

Anmeldelser Noter 217

amerikanske forsvar ud over Petraeus havde beskæftiget sig med oprørsbekæmpelse siden begyndelsen af 1970'erne. Han var forfatter til en militær håndbog om emnet. Hans militærkarriere var frem til Irakkrigen foregået bag skiftende skriveborde, hvor det lykkedes ham at nå til tops i systemet. USA's fiasko i Irakkrigen blev den mulighed, han udnyttede til at træde frem i lyset, som øverstbefalende for operationen i Irak. Petraeus introducerede og brugte "oprørsbekæmpelsesstrategien". Strategien førte til en (midlertidig) dæmpning af den Irakiske borgerkrig mellem Sunni og Shia befolkningsgrupperne, hvilket igen betød, at USA kunne begynde at trække sig ud af krigen. Efterfølgende fremstod han som Amerikas redningsmand, og han var et naturligt valg til flere centrale poster og opgaver i det amerikanske forsvar, bl.a. som øverstbefalende for missionen i Afghanistan.

Bogens tredje lag skildrer hvordan magtkampe flourer inden for USA's forsvar. Det er kampe der bl.a. udkæmpes på doktriner om militærstrategi, kamperfaring, selvpromovering og netværk. Meget af drivkraften bag denne magtkamp er den menneskelige følelse jalousi. Det er udmærket skildret af Philip Ulrich, og det giver læseren anledning til eftertanke omkring misforholdet mellem krig og rationalitet i nyere geopolitisk historie.

Ulrichs bog dækker ikke hele USA's militære og sikkerhedspolitiske historie efter Vietnam-krigen. For eksempel er problemstillingen omkring Kina og det sydkinesiske hav udeladt. Når Ulrich sikkert med rette gør Petraeus til sin generations vigtigste skikkelse i forhold til udvikling af en sikkerhedspolitisk doktrin, savner man, at det bliver holdt op imod udfordringen omkring Kina og Nordkorea, som Petraeus ikke har været involveret i, men som hele tiden har været på amerikanernes sikkerhedspolitiske dagsorden.

Bogen kan med fordel læses i sammenhæng med IP-forløb og SRP-vejledning.

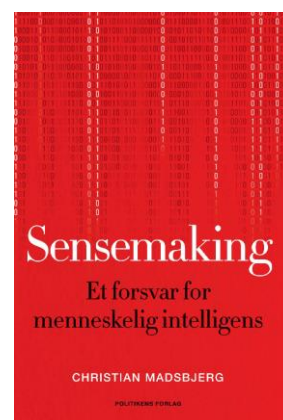
Jørgen Lassen

Et forsvar for humanioras nytte

CHRISTIAN MADSBJERG: *"Sensemaking. Et forsvar for menneskelig intelligens"*. Oversat fra engelsk af Hans Larsen. Politikens Forlag 2017. 224 sider, 250 kr.

Den i USA bosiddende danske strategiske virksomhedskonsulent Christian Madsbjerg har skrevet dette engagerede forsvar for de humanistiske videnskaber og kunstens nytteværdi for virksomhedsledere i erhvervsliv og offentlige virksomheder.

I Danmark har vi lidt tilsvarende set bl.a. Dansk Magisterforening bestræbe sig på at gøre humanister og deres uddannelsesbaggrund interessante også for det private erhvervsliv, så helt nye på det hjemlige firmament er den slags ambitioner altså ikke.

Anmeldelser Noter 217

Madsbjerg kritiserer naturvidenskabens og de tekniske videnskabers metoder for så at sige uretmæssigt at have tiltaget sig al magt i samfundslivet. Disse metoder er sådan noget som abstrakte, stive regler og kvantitative metoder og fjernt fra virkeligheden ifølge forfatteren. Disse metoders subjekt, dvs. den, der benytter sig af dem, opfattes som indehaver af en uforanderlig bevidsthed og fornuft, og objektet, genstanden for metoden opfattes ligeledes som altid ens og uforanderlig ifølge disse videnskaber.

Over for disse metoder stiller Madsbjerg konkret, kvalitativ og situationsbestemt forholdet sig til omverdenen, som han mener, er karakteristisk for de humanistiske videnskaber. Mennesket er væren i verden, som det hedder med en vending fra et af Madsbjergs forbilleder, den tyske filosof Martin Heidegger, og det er derfor afhængigt af og uadskilleligt fra den 'kontekst', hvori det indgår; dets bevidsthed varierer med denne lige så vel som denne er afhængig af menneskers skiftende perspektiv på den. Hvad Madsbjerg altså efterlyser, er en større sensitivitet i forhold til omverdenen – for virksomhedslederne gælder dette altså i forhold til især medarbejdere, produkter, kunder og evt. et lands hele kultur. Resultatet af en sådan sensitivitet og åbenhed for viden, der angiveligt er humanioras kendetegn, og som tager hensyn til alt og alle, giver mening ('makes sense') for alt og alle, hævder Madsbjerg. "Mennesker skal bruges til at frembringe og fortolke mening", hedder det. Og så må man jo håbe for Madsbjerg og hans mennesker, at den altid og alle steder findes, meningen; thi 'hvor kan man plukke roser, hvor ingen roser gror?'

Madsbjerg formulerer selv forholdet mellem teknologi og humaniora på denne måde: "Når vi beundrer teknologien og dens løsninger over alt andet, holder vi op med at se den behændighed og de nuancer, der karakteriserer den menneskelige intelligens, når den er bedst".

Og Madsbjerg har da også en pointe, når han taler om eksperter, der sidder på 15. etage et sted i Silicon Valley, godt på afstand af virkeligheden, altså i bogstavelig forstand abstraheret fra denne, og tager beslutninger, der vedrører konkrete mennesker og deres arbejde, som de ikke har andet end det fjerneste kendskab til.

Men jeg har det svært med den instrumentalisering af humaniora, som bl.a. Madsbjerg gør sig til talsmand for. Humanioras inderste raison d'être er historisk funderet teoretisk og kritisk erkendelse af (menneske)livet uden enhver skelen til praktisk nytte, og skulle de alligevel i nogle tilfælde have sådan nytte, har det tilfældighedens karakter og kan ikke foruddiskonteres. Dette bør frem for alt understreges og holdes fast – men bevares: virksomhedsledere kan da meget vel blive bedre til at lede ved at læse digte og historiske fremstillinger.

Helt salvesfuld bliver Madsbjerg, når han taler om ledere efter sit eget hoved, således når han taler om vinproducenten Cathy Corisons vinsmag: "Du smager én persons kaldelse til storhed inden for konteksten af et enkelt stykke jord". Slig form for kvasireligiøs dyrkelse af lederes storhed hører efter min opfattelse i hvert fald slet ikke til humanioras opgaver.

Bogen kan måske have interesse for historikere især i lederstillinger.

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Anmeldelser Noter 217

Lykke

ALAIN BADIOU: *”Lykke”*. Oversat fra fransk af Line Hasle. Efterskrift: Rasmus Ugilt. Forlaget Klim 2018. 92 sider. 150 kr.

Den franske filosof Alain Badiou (født i 1937) søger i denne lille bog, der først udkom på fransk i 2015, at sige noget fornuftigt om lykken. Det gør han da også sine steder trods det, at bogens ærinde over betydelige stræk er uigennemskueligt, selv for den filosofisk trænede, og pointerne næppe fortjener betegnelsen nye endsige originale.

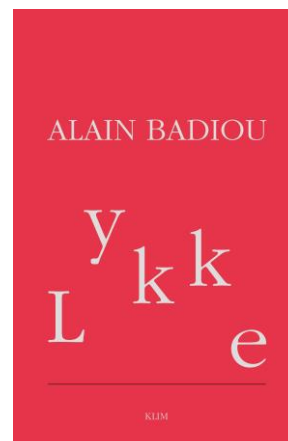
Og dog: for en gammel og stadig vedholdende marxist selv som Badiou kan der måske siges at være noget nyt i pointerne. Således afviser han, hvad han opfatter som traditionel eller dogmatisk marxismes historiske determinisme til fordel for den enkeltes valgfrihed. Og lykken, der jo er bogens hovedtema, anser Badiou følgelig for ”uudsigelig”, al den stund den er afhængig af det enkelte, også det fremtidige, menneskes valg, foruden af den konkrete situation, af det konkrete møde, altså af de givne vilkår, der væsentligt er ”uforudsigelige”.

Badiou tillægger således tilværelsens tillfældigheds karakter, dens kontingente beskaffenhed central betydning for realiseringen af lykken, hvilken omvendt betyder et brud med alt socialt fastlagt, konventionelt og tvangsvanepreget, som det fremgår af følgende: ”Hvis du vil blive andet end det, der er dig foreskrevet, så (...) dedikér din troskab til det, der er officielt bandlyst, hold fast i det umuliges veje. Gå væk fra den slagne vej. Da kan du (...) 'kende lykken’”.

Badiou er nok stærkt inspireret af fransk eksistentialisme, men som sagt er han også fortaler for en ikke dogmatisk form for kommunisme. Så imod blandt andet postmodernismen, der jo også var af ikke mindst fransk proveniens, hævder han noget ”absolut” og det ”at leve i sandhed”. Det fremgår aldrig rigtigt, hvori dette absolutte ifølge Badiou skulle bestå, og hvordan den enkelte i sin endelighed bør forvalte dette uendelige, det absolutte - det forbliver indhyllet i tåge fra venstre Seine-bred.

Men måske er denne uafklarethed bevidst og principiel, måske ligger det absolutte i forandringen i sig selv, i forandringen som sådan eller i den (subjektive) valghandling, der ændrer det faste mønster, de herskende samfundsstrukturer og det tilvante? Følgende passus, hvori Badiou i øvrigt kritisk interpreterer Karl Marx' kommunistiske utopi-vision, kan tyde på det: ”(...) Marx mener ikke, at kommunismen skal være programmet for et nyt samfund eller en ny abstrakt idé om retfærdighed. Kommunisme er navnet på den historiske proces, der nedbryder det gamle samfund. At forandre er altså ikke at opnå et bestemt resultat. Resultatet beror i forandringen selv”. At Badiou her sætter sine francs eller nutildags euro på forandringen som sådan, kan foranledige til at bruge betegnelsen handlingsfetichisme om hans tænkning. Omtanken synes i denne forbindelse at være ved at forsvinde, Marx-udlægningsens utvivlsomme berettigelse i øvrigt ufortalt.

Hvorom alting er, så er lykken for Badiou altid at finde i opgøret med ”det mulige”, dvs. med det, der lader sig gøre og til hvilket der tilskyndes inden for de gældende (samfunds)rammer, til fordel for ”det umulige”: ”(...) lykken er altid at finde nydelse i det umulige”. Lykke ”hører til nyskabelsen”. Lykken vil således ofte betyde et brud hos den enkelte med vedkommendes vante, mere eller mindre konformerende livsstil: ”En

Anmeldelser Noter 217

mulig definition af lykken bliver således: at opdage i sig selv en aktiv evne, som man var uvidende om at besidde”.

For så vidt som bogens tekst altså lader sig dechifrere, er bogen såmænd sympatisk nok; det gælder ikke mindst, når Badiou som her plæderer for, at lykken ikke kan være genuin lykke uden at være lykke for alle mennesker: ”Filosofiens grundlæggende begær består i at tænke og realisere det universelle, blandt andet fordi en lykke, der ikke er universel, og som afviser, at den kan deles af ethvert menneske, der er i stand til at blive dens subjekt, ikke er en reel lykke”. Og helt ubetinget enig med forfatteren er jeg, når han hen imod bogens slutning skriver: ”(...) lykken er formålet med al filosofi”.

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com